

3 • 2 0 0 0

ISSN 0018-2362

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

H I S T O R I A A   S U O M E S S A

5 0 m k

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

98. vuosikerta

Julkaisijat Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto

Päätoimittaja: Ohto Manninen

Toimitussihteeri: Veikko Kallio

Toimittajat: Pertti Haapala

Hallitus: Pirkko Leino-Kaukiainen (pj.), Jyrki Vesikansa (vpj.), Martti Häikiö, Raimo Salokangas, Juha Sihvola, Kyösti Tiainen

SISÄLLYS

Suuntaviivoja

Pekka Abtiainen & Jukka Tervonen, Kaksituhattaluvun Historiallinen Aikakauskirja 193

Historian saralla

Pertti Haapala, Suomen kansan historia 197

Matti Peltonen, Kieli, kulttuuri ja arki 203

Kari Immonen, Kulttuurihistoria Turun yliopistossa 212

Juha Manninen, Aate- ja oppihistorian väitöskirjat 219

Tapio Bergholm, Kankea ja muodollinen 223

Kansallishenki kilpakentillä

Marko Lehti, Kansojen kilvoittelu kunniasta 226

Erkki Vasara, Ryssäniha, urheilu ja suojeluskunnat 240

Tutkimuksia

Kaarlo Huotari, Mehiläismetsät keskiajan Venäjällä – hunajaa ja simaa 245

Keskustelua

Kari Tarkkiainen, Siunattu paperi! Ja kirottu! 253

Martti Favorin, Seulontamoraali ja virkamiesmoraali 255

Ohto Manninen, Edellisten johdosta 256

Heikki Ylikangas, Kaarle kiihottaa taas 257

Osmo Jussila, Olennaista oli lainsäädännön käytäntö. Vielä yksi repliikki Aki Rasilaiselle 259

Oiva Turpeinen, Detaljivirheitäkö Porvoon mitali? 261

Petri Karonen – Juha-Antti Lamberg – Jari Ojala, Alemmuuskompleksia vai ammattiyhpeyttä? 263

Jyrki Vesikansa, Edellisen johdosta 263

Jan Löfström – Sirkka Abonen, Historian taju ja kronologian taju – kommentti Liisa Saariluomalle 264

Arvosteluja

Juha Manninen, Feuer am Pol. Zum Aufbau der Vernunft im Europäischen Norden (*Michael John Petry – Pertti Karkkama*) 267

Marjaliisa Hentilä, Keikkavaaka ja kousikka. Kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalvelu-aikaan (*Matti Peltonen*) 270

Arto Nevala, Korkeakoulutuksen kasvu, lohkoittuminen ja eriarvoisuus Suomessa (*Osmo Kivinen*) 272

Lennart Samuelsson, Röd koloss på larvfötter. Rysslands ekonomi i skuggan av 1900-talskrigen (*Pertti Luntinen*) 275

Outi Karemaa, Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917–1923 (*Kari Immonen*) 277

Harri Salimäki, Isänmaan ja urheilu-uskon mies. Lauri Pihkala modernin urheiluaatteen esitaiteilijana (*Antero Heikkinen*) 280

Hannu Rautkallio, Agenda Suomi. Kekkonen-Sdp-Nkp 1956–66; Pekka Hyvärinen, Suomen mies. Urho Kekkonen elämä (*Martti Häikiö*) 282

Tiedemaailma

Suomen historian uuden ajan alun tutkijoiden tapaaminen Jyväskylässä (*Petri Karonen*) 285

Jyväskylän Historiallinen Yhdistys 1999 286

Pohjois-Karjalan Historiallinen Yhdistys 1999 286

Notes on the contents

Tämän numeron kirjoittajat 287

Kansi: Albert Edelfelt, Pikku Matti. Julk. Z. Topeliuksen teoksessa Lukemisia lapsille (Kahdeksas kirja, 1907).

Kaksituhatluvun Historiallinen Aikakauskirja

■ Suomalaisessa historyayhteisössä eletään tällä hetkellä juhla-tunnelmissa. Suomen Historiallinen Seura juhlii 125-vuotistaivaltaan ja kohtapuoliin vuonna 1902 perustettu ja vuonna 1903 ilmestymisensä aloittanut Historiallinen Aikakauskirja täyttää pyöreät 100 vuotta. Suomen Historiallinen Seura on uudistanut toimintaansa ja solminut julkaisutoiminnassaan kiinteät yhteydet Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan. Myös Historiallinen Aikakauskirja on uudistamassa toimintatapojaan samalla kun sen piirissä ja taustayhteisöissä on viritelty keskustelua julkaisun roolista, merkityksestä, kohdeyleisöstä ja julkaisuperiaatteista.

Uudistamisen halu on kova, eikä se toivottavasti johdu ainoastaan juhламиelen kirvoittamasta hetkellisestä toimintatarmosta ja itsekritiikistä. Suomessa ja muualla maailmassa on viime aikoina tapahtunut todella paljon mullistavia asioita lähes kaikilla elämäntiloilla, mikä on ajanut historyayhteisönkin miettimään sitä, mihin ollaan menossa ja miten pysyä mukana muutosten vauhdissa.

HAik:n näkökulmasta nykytilanne muistuttaa monin tavoin 1800-luvun ja 1900-luvun taitteen liikehdintää historioitsijapiireissä. Kun HAik näki ensimmäisen kerran päivänvalon, sen kätilöinä toimivat suuret valtiolliset ja yhteiskunnalliset muutokset sekä

kansainväliset tieteenvirtaukset, jotka tuntuivat tarjoavan keinot yhtäältä ymmärtää muutosten kourissa olevan yhteiskunnan pohjavirtoja ja ongelmia sekä toisaalta jäsentää historiaa uudella tavalla nykyhetken avaamasta tirkistysaukosta.

Nämä historian tutkimusta ja sen käyttöä ohjanneet tarpeet pätevät tänäkin päivänä, ja lisäksi on tullut informaatiotekniikan valankumouksen nostama haaste: miten hyödyntää sitä mahdollisimman hyvin.

Aikakauskirjalla ja sen tulevalla päätoimittajalla on edessään vaikeasti ratkaistava yhtälö, jonka osasina ovat muun muassa toimiva organisaatio, rahoituksen riittävyys, tilaajakannan säilyttäminen ja lisääminen, aikakauskirjan sisällölliset painotukset sekä käyttäjäkunnan profiloiminen eli miten aikakauskirjan sisällölliset ratkaisut suunnataan palvelemaan eri käyttäjäryhmien intressejä ja tarpeita.

Vanha sotilasstrateginen viisaus kehottaa välttämään kamppailua liian monella rintamalla ja suuntaamaan resursseja valituille painopistesuunnille. Esimerkiksi sisällön suhteen kyse on siitä, miten nuo painopisteet valitaan. Ongelmaksi muodostuu, kuinka on mahdollista pitää sivuilla mukana niin tieteelliset artikkelit kuin keskustelupalstatkin, niin arvostelut kuin tiedeyhteisön si-

säiset kuulumisetkin, niin tutkimukselliset kuin opetuksellisetkin kysymykset, niin leimallisesti ajankohtaiset ongelmat kuin pitkäkestoisemmat perusprobleemitkin.

Kaikkea ei voi eikä pidä mahdollistaa yksiiin kansiin. On siis myönnettävä, että vanhat toimitukselliset ratkaisut alkavat olla umpikujassa. Kaikki palaset eivät millään mahdu yhdelle pelilaudalle.

Mielestämme on olemassa yksi varteenotettava keino kiperän tilanteen jos ei ratkaisemiseksi niin ainakin helpottamiseksi, nimittäin aikakauskirjan jakaminen kirjallisuudessa muodossa ilmestyvään julkaisuun sekä verkkojulkaisuun. Tällä tavoin voitaisiin yhdistää kaksi aikakauskirjalle esitettyä vaadetta, tutkimuksellinen korkeatasoisuus ja ajankohtaisuus.

Historiallisessa Aikakauskirjassa on hiltattain päädytty ns. referee-järjestelmään varsinaisten artikkelien painamisessa, eli kaksi tarkastajaa lukee tarjotut tekstit ja arvioi niiden julkaisukelpoisuuden. Järjestelmään siirtyminen lienee välttämätöntä, mutta vaarana on, että artikkelin tie laatijansa kirjoituspöydältä lukijan käsiin pitenee entisestään. Onkin ehkä suosiolla hyväksyttävä, että tutkimuksellisin kriteerein tehdyt kirjoitukset luotaavat sellaisia teemoja ja aiheita, jotka eivät kärsi tekstin julkaisemisprosessin vitkaudesta. Tällaiset artikkelit on toistaiseksi luontevinta esittää painetussa asussa siinä perinteisessä HAik:ssa, joka kolahtaa postiluukusta neljästi vuodessa.

Painettuun HAik:iin sopisivat mainiosti myös seikkaperäiset historian periaatekysymysten pohdinnat sekä kirja-arviot ja -esitelyt, jotka ovat aikakauskirjan monien alkuvuosikymmenien arvostelujen tapaan artikkelinomaisia. Tarkoitamme tällä sellaisia kirjoituksia, joissa esitellään jonkun histo-

riointsijan teos tai useampi teos kerrallaan siten, että arvioija irrottautuu kirjakeskeisestä näkökulmasta ja analysoi teoksen tai teosten tekijän historiallisen ajattelun kehittymistä pidemmällä aikavälillä, sijoittaa teokset osaksi samaa aihepiiriä käsittelevään tutkimukseen, erittelee ne yhteiskunnallisessa ja tieteellisessä synty-ympäristössään sekä arvioi niiden suhdetta vallitseviin tie-teenvirtauksiin ja tulkintoihin.

Hyvän esimerkin tällaisen arviointitavan suomista mahdollisuuksista antaa esim. Juhani Suomen massiivinen Kekkös-elämäkertasarja. Sen eri osien ilmestymisvuosien ääripäiden välille mahtuu toisen supervalan romahdus ja pirstoutuminen, kansainvälispoliittisen asetelman perusteellinen mullistuminen ja Suomen tasavallan ulkoisen ja sisäisen tilan dramaattinen muutos itsetutkiskeluineen. Viime vuosikymmenien poliittisen kulttuurin uudelleenarviointi näkyy osa osalta selvemmin myös suhtautumisessa Juhani Suomen Kekkosta sympatisoiviin teoksiin ja toisaalta Juhani Suomen suhtautumisessa arvostelijoihin. Teosten ympärillä riehunut väittely on laboratorio-esimerkki oman ajan kysymysten heijastumisesta historiantutkimuksen lähtökohtiin ja tulkintoihin.

Kuvatunlaisissa asioissa, joissa tutkimukselliset kriteerit ovat keskeisellä sijalla, tuttu aikakauskirja on omimmillaan. Sen sijaan ajassa liikkuvien, nopeasti etenevien ja vaihtuvien keskustelukysymysten foorumina sekä kansainvälisten historioitsijatapaamisten tulosten esittelijänä ja ulkomailta toimivien suomalaisten tiede- ja kulttuuri-instituuttien kuulumisten kertojana aikakauskirja on nyky muodossaan auttamatta liian hidas, samoin yksittäisten uusien kirjojen esittelyareenana. Näillä saroilla verkkojulkaisulla

olisi eittämättä paljon annettavanaan. Aktuellit keskustelukysymykset eläisivät reaalijasssa ja motivoisivat yhä useampia historioitsijoita ja historianharrastajia tutustumaan ja ottamaan kantaa kulloinkin käsiteltäviin teemoihin. Näin myös sellaiset henkilöt – muutkin kuin tutkijat – jotka eivät koe traditionaalista HAik:a omakseen, saattaisivat aiempaa herkemmin lukijoina ja kirjoittajina liittyä aikakauskirjan piiriin.

Kunakin vuoden aikana kertynyt verkkoaineisto voitaisiin myös koostaa soveltuvien osin kirjalliseksi monisteeksi, eräänlaiseksi verkkokronikaksi, josta olisi helppo nähdä ajankohtaisdebatin tila ja eteneminen. Radikaalein ratkaisu olisi tietysti siirtää Historiallinen Aikakauskirja kokonaan verkkoon ja toimittaa siitä säännöllisin välein painettu vuosikirja.

Mikäli HAik kääntää verkkoviestinnälle selkensä, se jättää ehdoin tahdoin tavoittamatta yhä useamman verkkoympäristöstä tietoja hakevan historiallisen tiedon potentiaalisen käyttäjän. Painettu aikakauskirja ja aikakauskirjan verkkoversio onkin ymmärrettävä toisiaan täydentävinä julkaisu- ja keskusteluympäristöinä.

Aikakauskirjan ongelmana on aina ollut, että omaa kenttää ei ole saatu tarpeeksi laajalti lehden taakse. Mielestämme HAik:a olisikin kehitettävä sellaiseen suuntaan, että siitä tulisi kaikkien historia-alan ammattilaisten julkaisu. Lehden pitäisi kiinnostaa siis muitakin kuin yliopistojen tutkijoita, joiden suhteellinen osuus historian koulutuksen saaneiden henkilöiden joukossa vähenee jatkuvasti. Tiedossa on pitkään ollut, kuinka yliopistojen ulkopuolelle tähyävät ja siellä elämänuransa luoneet historioitsijat ovat vierastaneet aikakauskirjaa, mutta huolestuttavalta tuntuu äskettäisessä selvitykses-

sä esille tullut tieto, jonka mukaan Historiallisen Seuran tutkijajäsenistäkin peräti kolmannes on laistanut aikakauskirjan tilauksen.

Pelkäämme, että referee-järjestelmä monista ansioistaan huolimatta saattaa jäykistää aikakauskirjan yleisilmettä. Pahimmillaan se voi muokata lehteä yhä selvemmin julkaisuksi, jossa väitöskirjan tekijät ja tutkimuspaikkojen hakijat pyrkivät kieli keskellä suuta sertifioimaan tieteellisen pätevyytensä. Aikakauskirjassa on ollut jo pitkään havaittavissa, että esimerkiksi monet keski- ja vanhemman polven tutkijat ovat sen hylänneet. He eivät lehden tarjoamia meriittejä tarvitse, mutta monet lukijat varmaankin haluaisivat seurata, missä probleemeissa heidän ajatuksensa liikkuvat ja mitä heillä kokemuksellaan on muille kerrottavanaan.

Aikakauskirjan perustavimpia kysymyksiä on, miten se tavoittaa mahdolliset lukijansa ja tukijansa sekä miten se kykenee tarjoamaan heille yhteisen kohtaamispaikan. On vahinko, jos yliopiston ulkopuolelta tutkijoina tai muilta elämänalueilta leipäpuunsa löytäneet historiallisen koulutuksen saaneet henkilöt kokevat aikakauskirjan itselleen etäiseksi. Samoin on vahinko, jos tieteellisyyttään profiloiva aikakauskirja pitää näitä historiallisen tiedon tuottajia, opettajia ja levittäjiä, arkisto- ja kirjastoväkeä tai vaikkapa historioitsijataustaisia yhteiskunnallisia vaikuttajia ja yritysihmisiä kirjoittajakuntana tarpeettomana. ”Me tutkimme ja te luette” -linja ei yksipuolisuudessaan ja ylhäältä alaspäin katsovassa asenteellisyydessään herätä hevin vastakaikua ja halua havainnoida viisaiden tutkijoiden etenemistä akateemisella taistelutantereella aikakauskirjan tarjoamalta näköalapaikalta.

Uuden päätoimittajan ja hänen ympärilleen keräämänsä toimittajajoukon työ ei tule olemaan kadehdittava. Aikakauskirjan kehittäminen nykyajan vaatimuksia vastaavaksi ei pidemmän päälle voi onnistua ainoastaan perinteisen talkoohengen voimin, vaikka uhrimielelle on varmasti myös vastaisuudessa käyttöä. Aikakauskirjan toimintaperiaatteiden luotaajien keskeisenä tehtävänä on ylipäänsä julkaisun taloudellisen pohjan turvaaminen ja sen seikan selvittäminen, mikä osa verotuskäytännöllä sekä valtion-

avulla ja muilla, ehkä vaihtoehtoisilla, ratkaisumalleilla on lehden tulevaisuudelle. Samoin on edessä Suomen Historiallisen Seuran ja Historian Ystävien Liiton roolin pohtiminen aikakauskirjan itseoikeutettuna julkaisijoina, julkaisijoina, jotka eivät käsittääksemme rahallisesti edes tue lehteä. Olisiko kenties aiheellista jopa arvioida uudelleen Historiallisen Aikakauskirjan taustavoimia sekä harkita niiden tarkistamista ja laventamista?

Pekka Abtiainen – Jukka Tervonen

HISTORIAN SARALLA

PERTTI HAAPALA

Suomen kansan historia

Professori Pertti Haapala tarkastelee virkaanastujaisesityksessään näkemyksiä Suomen kansan historiasta.

■ Mitä on Suomen historia? Vastaus on ikäänkuin itsestään selvä, jos ajatellaan, että Suomen historia on Suomenniemellä asuneiden ihmisten historiaa, mutta se tulee monimutkaisemmaksi, jos kysytään mitä on Suomi tai suomalaiset tai suomalaisuus ... tai mitä Suomen historiaan valitaan kerrottavaksi – tai jos uskalletaan kysyä onko Suomen historialla merkitystä – tai onko Suomen historia erityinen tieteenlaji, kun sillä on yliopistoissa omat oppituolinsakin.

Suomen historia tieteenalana ja oppituolina sai alkunsa siitä kun keksittiin, että ”Suomen kansalla” on historia. Tämä oli aikanaan aivan erityinen tapa nähdä menneisyys, eikä mikään itsestäänselvyys. Tästä alkoi suomalainen historiantutkimus ja kansakunnan historiatietoisuuden kasvattaminen – tai kuten myös sanotaan – kansakunnan muistin luominen. Tämän kasvatustyön tuloksena nykyajan suomalaiset ovat historiatietoista väkeä, kansa joka uskoo historiaan ja sen merkitykseen. Suomalainen historiakuva on myös hyvin kansallinen, suomalaista erityisyyttä ja yhteisyyttä korostava. Vertailun vuoksi mainittakoon että kä-

siini osui kerran teos ”A People’s History of the United States”. Kirjassa mennään läpi amerikkalaisen yhteiskunnan hiljaiset vähemmistöt, jotka ovat jääneet pois ”kansallisesta” historiasta.

Tänä vuonna koteihimme jaettiin uusi perustuslaki. Vaikutelma sitä lukiessa oli samanlainen kuin uuden virsikirjan tai Raamatun käännöksen kanssa: mehukkaat ja selvät ilmaisut olivat hävinneet. Mutta ensimmäinen virke oli säilyttänyt vanhan retorisen iskuvoimansa: ”Valtiovalta Suomessa kuuluu kansalle...” Muuten perustuslaisa puhutaan kansalaisista ja korostetaan yksilöllisiä oikeuksia.

Vuoden 1919 hallitusmuodossa tällä ilmaisulla tahdottiin tehdä selväksi, että valta ei kuulu kuninkaalle, eikä keisarille, eikä säädyille, vaan ”kansalle kaikkivaltiaalle”. Oli käyty kova taistelu myös sitä vastaan, että valtiovalta kuuluisi Venäjän duumalle, jonne suomalaiset eivät koskaan lähettäneet edustajiaan päättämään ”omista asioistamme”.

Vuoden 1919 hallitusmuoto oli Suomen historiassa yksi täyttymyksen hetki, kun kansa muodosti oman kansanvaltaisen valtion. Meillä on tosin tapana muistaa paremmin joulukuun kuudes 1917, mutta kuten tiedetään maailmansodan vuosina alkanut kriisikehitys päättyi vasta 1919. Sitä ennen ei voida puhua ”kansanvallan” voitosta Suomessa. Ainakaan sanonnalla ei ollut kansaa yhdistävää sisältöä.

Sata vuotta aikaisemmin ei osattu edes kuvitella tällaista mahdollisuutta. Kansallista henkeä kaivannut, suomalaisuuden esitaitelija A.I. Arwidsson tapasi Aleksanteri I:n Iisalmen pappilassa vuonna 1819 ja kertoi:

”Häntä ei voi nähdä rakastamatta häntä, ja se, joka on ihastumatta puhellut hänen kanssaan, ei ole ihminen. Lempeänä, alentuvaisena, keveänä ja yksinkertaisena hän houkuttelee pienet lapsetkin ja arat erämaiden naiset personansa ympärille juuri kuin suojelevan jumaluuden ympärille; ja mitäpä muutakaan hän olisi Suomelle?”

Sääty-yhteiskunnassa valta oli säädettyä ja maan päällä se sai persoonallisen hahmon – jopa sielun – kuninkaassa tai keisarissa. Myös historia oli loogisesti tämän toimijan historiaa ja esitettiin osana Luojan suunnitelmaa.

Tämä sääty-yhteiskunta haastettiin Tampereella marraskuun 1. päivänä 1905. *Väinö Voionmaa*, jonka kivipaasi jököttää nyt Tampereen yliopiston pihassa, kuvasi kansanvallan alkuketkiä eli ”kansallislakon” tunnelmia tuoreeltaan näin:

”Oi ihania päiviä! Arikipäiväisistä arkipäiväisin kaupunki oli muuttunut satujen lumotuksi linnaksi. Vanha elämä oli kuin kivettynyt ja uusi ihmeellinen elämä puhjennut sen sijaan. Kymmenettuhannet kädet olivat irtautuneet omista pienistä askareistaan toimittaakseen suuria valtion ja yhteiskunnan tehtäviä. ... Kansa leikki kuningasta täysin rinnoin nauttien vallankumouksen hurmaa ja unohtaen vallankumouksen vaarallisuuden. Nyt oli sortovalta kukistunut niinkuin Jerikon muurit Israelin pasuunain soudessa. Vanhat vallat oli alistettu kansan astinlaudaksi. Köyhälistön hymnit kaikuivat taivaan lakeen saakka ja runoniekat kilvan lauloivat kansan kaikkivaltiaan ylistystä. Paljastetuin päin kuultiin ... suurensuuntaisen Julistuskirja Suomen kansalle ...”

Keisari ei tietenkään luopunut palastakaan omaa valtaansa, mutta joutui antamaan uuden valtiopäiväjärjestyksen, jossa eduskunta korvasi säädyt. Mitä todella saatiin, oli kuvitelma kansanvallasta, joka ei kestänyt suurten odotusten painetta. Maailmansodan vuosina ja lopullisesti keväällä 1918 hajosi pitkään rakennettu kuva yhdestä kansasta. Väinö Voionmaa oli muun sivistyneistön tapaan pettynyt. Hän kirjoitti keväällä 1918,

että koettu väkivalta on ”seuraus siitä sysimustasta hengenpimeydestä, siitä ihmisyyden ensimmäisiä alkeitakin vailla olevasta sielutilasta, jossa pohjimmaisat kansankerrokset ovat vielä näihin päiviin saakka säikähdettävän yleisesti eläneet”.

Tähän odottamattomaan käänteeseen vuosisadan alussa oli monia syitä. Nyt katsoen oleellisia tekijöitä olivat ainakin kapitalistisen talouden nopea läpimurto, suuret väestöliikkeet, kansalaisvapauksien lisääntyminen ja sodan osalta suurvaltojen kilpailu. Tuolloin monen kansan sivistämiselle omistautuneen silmissä näytti käyneen kuitenkin niin, että Suomen kansan valistus- ja kasvatustyö oli epäonnistunut. Vaikka juuri sitä varten oli perustettu yliopistoon historian professorin virat, ja oli luotu Suomen kansalle identiteetti.

Tässä innostuneessa identiteettityössä syntyi tieteenala nimeltä Suomen historia. Sillä on monta isää, ja useimmin mainitaan H. G. Porthan, mutta parhaiten viittaa istuu *Z. Topeliukselle*. Hän sai ensimmäisen varsinaisen isänmaan historian professorin viran vuonna 1854 – tosin ilman mitään tieteellistä näyttöä. Palkintoviran sai myös Suomen ”kansan historian” suurin teoreetikko *J.V. Snellman*.

Topeliusta on tapana siteerata siitä miten hän nuorena miehenä Porthan-juhlassa 1843 kysyi: ”Åger finska folket en historia?” Hänen vastauksensa oli kielteinen ja selitys oli se, että Suomen kansa ei ollut onnistunut muodostamaan omaa valtiota, mikä oli oman historian tunnusmerkki, eikä hän uskonut, että maassa olisi ollut Ruotsin vallan aikana erityistä kansallistunnetta. Tämä näkökanta oli kriittinen: olihan Turun Akatemiasa ollut professoreita, jotka olivat löytäneet Suomelle suurenkin menneisyyden, tiedettiin jopa antiikin kreikkalaisten ja roomalaisten polveutuneen suomalaisista. Näiden miesten mielestä Suomella oli oma historiansa, koska jo aikojen alusta oli ollut Suomen kansa, jonka ensimmäinen kuningas oli Noakin pojanpoika Maagog. Ns. fenofiilit puolestaan löysivät 1700-luvun lopulla suomalaisen kansankulttuurin ja siten omalaatuisen kansan omalaatuisine tapoineen. H. G. Porthanin Suomen historia oli

kuitenkin "luonnonhistoriaa" ja kaukana siitä kansallisesta historiasta, jonka kansallisaate, nationalismi, synnytti 1800-luvulla ja joka sai valtiollisen historian muodon. Snellman pitikin Porthania hyönteiskeräilijänä, joka ei nähnyt historian tarkoitusta, sen suurta linjaa.

Topelius kaipasi Suomelle aivan "omaa" historiaa. Sen olemassaolosta ja tarpeellisudesta päästiin varmuuteen 1850-luvulla, osin ehkä Kalevalan ja Väinö Stoolin innoittamana ja julistettiin myös kilpailu sen kirjoittamiseksi. Voittaja oli *G. Z. Forsmanin* eli *Yrjö Koskisen* "Oppikirja Suomen kansan historiassa". Se julkaistiin vuonna 1869, ja myöhemmin nimellä "Suomen kansan historia".

Nyt katsoen Koskisen teos on melko tylsänoloinen kuvaus siitä mitä herrat ovat milloinkin tehneet. Koskinen kuitenkin lisäsi kertomukseen juonen: eli miten Suomen asia oli edistynyt eri tilanteissa ja eri henkilöiden toimesta. Se oli valikoivaa historiaa – mutta sellaisenaankin parempaa kuin Ruotsissa kirjoitetut teokset, joista Pohjanlahden itäpuoli unohtui kokonaan.

Yhteinen historia

Suomen kansan historian kirjoitti sivistyneistö. Kohdetta, itse kansaa, asia ei paljoa kiinnostanut, eikä Koskisen teos mikään rahvaan sosiaalishistoria olekaan. Kyse olikin muusta, eli siitä, että kansallisuusaatteen sisäistäneet viisaat miehet kirjoittivat itsensä "kansan historiaan". Sieltä eikä hallitsijasta löytyi nyt "maailmanhenki", joka objektivoi itsensä kansan historiassa ja suoritti maailmanhistoriallista tehtäväänsä. Koskinen selitti luentosarjassaan Johtavat aatteet ihmiskunnan historiassa, että tulee käsitellä "tapahtumain yleinen tarkoituksenmukaisuus, että ymmärretään löytyvän aatteellista tarkoitusta-perää, jota kohden ihmiskunta kulkee ..." Hän antoi opiskelijoille esimerkin: "Ei kaikki tapaukset maailmassa kuulu historiaan. Kun esim. joukko pohjalaisia työmiehiä pitää vallatonta meteliä Sundsvallissa ja raakuudellansa hämmästyttää hyviä naapureitamme, tosin tapaus semmoinen voipi häväistä Suomalaista nimeä, mutta ei kuulu Suomen, eikä Ruotsin his-

Yrjö-Koskisen ja Forsströmin "Suomen historiaa" luettiin kansakouluissa 1900-luvun alussa.

toriaan, saati yleiseen." Hän antoi toisen esimerkin Afrikan sydänmaiden vallankumouksista, joista "maailmanhistoria ei pidä mitään lukua". Koskisen mukaan "nämä kaksi esimerkkiä osoittavat, että ainoastaan ne tapaukset, jotka jollain tavoin liittyvät ihmiskunnan yleiseen kehitykseen, voivat kuulua historian alaan, ovat historiallisia tapauksia".

Suomen historia oli yleistä historiaa siltä osin kuin tapahtumat Suomessa edistivät "maailmantarkoitusta". Tämä maailmantarkoitus oli monille arvoitus, mutta juuri sitä historiantutkimuksen piti selvittää, sillä Koskisen mukaan "historia on inhimillisen kehityksen tiede". Suomen historia osoitti ja opetti, miten Suomen kansa oli osa maailmanhistorian "kokonaisen henkilön", toisinaan enemmän toisinaan vähemmän. Kansat olivat ikäänkuin vuorotellen maailmanhistorian vetovastuussa ja kuka tahansa näki, että edistynein oli läntinen ja pohjoinen Eurooppa.

Myös Suomen kansa sai näin maailmanhistoriallisen tarkoituksen ja merkityksen. Jopa tavallisten ihmisten teoista tuli historian subjekti. Snellman tosin sanoi hyvin selvästi, että ”vain palkattujen historianvääräntäjien tehtäviin kuuluu selittää maailmanhistoriaa yksilöiden kujeilla”, mutta sanat oli osoitettu suurmiesteoriaa vastaan.

Suomen kansan historian populaariversion kirjoitti Topelius Maamme kirjassa. Se on nerokas teos sikäli, että asioita kuvataan paljolti lapsen näkökulmasta ja lapsen ajatusmaailman avartuminen symbolisoi kansallista heräämistä. Luku isänmaa alkaa:

”Eräänä aamuna seisoin korkeilla tikapuilla, jotka olivat nojallaan tupamme katonräystästä vasten. Siitä saatoin katsella kauas ympärilleni. Etäällä meidän talostamme näin toisia taloja. Etäällä meidän laitumistamme näin niittyjä, peltoja, teitä, vuoria, metsiä ja järviä. Tiesin kyllä maailman suureksi, mutta näin suureksi en sitä luullut. Ja taas juolahti mieleeni tuo kummallinen ajatus, että tämä on muka meidän maatamme, meidän suurta kotiamme.”

Kirjan lopussa, luvussa Kotiintulo koulusta, sama lapsi toteaa:

”Mitä kaikkea olen oppinut tähän mennessä siitä aamusta lähtien, jolloin kiipesin tikapuille tuolla kotona ja mietin tuota käsittelemättömää sanaa: meidän maamme! Nyt sen tunnen ....”

Välissä Topelius esitti Suomen historian. Käy ilmi, että Suomen kansalla on tarkoitus. Luvussa Kansa Topelius luetteli Suomen kansan laadulliset ominaisuudet, kuten ahkeruus, uskollisuus ja opinhalu ja päätti:

”Sellainen on pääominaisuksiltaan se kansa, jonka Jumala on valinnut viljelemään kaukaista pohjolaa. Siihen toimeen tarvitaan sellaista kansaa. Ja Jumala on asettanut tämän kansan esimerkiksi ja opettajaksi monille köyhille, tietämättömille heimoille, jotka ovat hajallansa pitkin maailmaa. Se tehtävä on suuri, jonka Suomen kansa on saanut osakseen.”

Luvussa Matti hän kuvasi yksinkertaista mutta rehellistä rahvasta:

”Matilla on vikansa, Matilla on oma päänsä, mutta kun Jumala tahtoo väännättää kiviä maan päällä, hän lähettää Matin kivimäkeen. Tämä on Matin tehtävä.”

Tämä ei ollut huumoria, vaan lämmintä kansanystävyyttä.

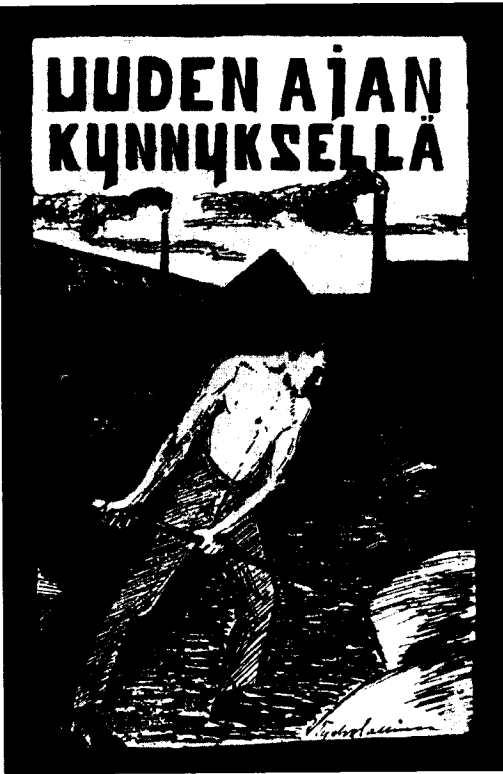
Suomen historia syntyi aatteena Suomen kansan paikasta yleisessä maailmanhistoriassa. Mutta miksi näin? Olisi kai ollut muitakin vaihtoehtoja lähestyä Suomen menneisyyttä, mm. Leo Tolstoi pilkkasi professoreita sanomalla, että ”vain oppineet luulevat, että aatteet liikuttavat ihmisiä” – kun eivät muuta maailmaa tunne.

Nyt katsoen kyse oli poliittisesta prosessista, jossa sivistyneistö nosti itsensä valtiioon ja rakensi tuekseen ns. kansalaisyhteiskuntaa. Ideologisesti tämä tapahtui siten että kansallisuusaatteen omaksunut fenomenaaninen sivistyneistö tavallaan rakastui kansaan. *Gunnar Suolabti* kuvaa Yrjö Koskisen elämäkerrassa miten tämä tapahtui, miten ”kansa”, siihen asti vierastettu rahvas, alettiin nähdä toisenlaisin silmin:

”... Ja kansanhengen pohjalta oli kasvava uusi kansalaismieli ja uusi kansan kokonaisuus. Tuntuipa todellisuus jo ensi näkemyksissä ylittävän kaikki toiveet. Ymmärrettiin Arwidssonin historian oppikirjasta suomalaisen sotilaan hellittämätön rohkeus ja tarmo, opittiin Runebergin Hirvenhiihtäjistä sisä-Suomen kansanelämän yksinkertainen kauneus ja havaittiin hämmästyneen ne runoarteet, jotka ihailtu pieksujalkainen vaeltaja Lönnrot oli koonnut Karjalan sydänmailta. Historiassa, runoudessa, sointuvan kielensä kauneudessa Suomen talonpoikainen kansa oli kuin Tuhkimo, kuninkaanpojan kallis morsian halvoissa ryysyissään”.

Lumous särkyi

Tavallinen kansa, rahvas, folk, pääsi näin mukaan historiaan – mutta ei itsenään, vaan, Tuhkimona, joka kelpasi niin kauan

Tyko Sallisen kansi "Työväen Joulualpumiin Uuden ajan kynnyksellä" (1904).

kuin lumous kesti. Se kesti pääosin vuoteen 1905 asti. Tuhkimotarinaa kannatteli politiikka – fennomaanien nousu vallan aallonharjalle, kansakoulu, joka opetti kansalle mitä se on, taide, joka sai Runebergin ja Topeliuksen jälkeen jatkoajan karelianismissa, ja myös kansa itse. Kun kansalle opetettiin sen jaloutta ja luvattiin oikeuksia, kuvaan kannatti uskoa. Varhainen työväenliike oli fennomanian lapsi.

Todellisuus teki kuitenkin särön kuvaan ja lumous haihtui, kun työväenliike keksi ottaa ajatuksen kansanvallasta tosissaan. Samalla hyväntahtoinen kuva kansasta alkoi saada jälleen ennakkoluuloisia ja moralisoivia piirteitä. Oli tehtävä ero hyvän kansan ja huonon kansan välillä, johon Koskinenkin viittasi kirjoituksessa Työväenseikka 1870-luvulla. Agathon Meurman sanoi asian myöhemmin terävästi: "Kansa on terve, proletariaatti on sen sairaala". Hän selitti ristiriidan siten, että työväenliikkeen takana oli itse asiassa sivistyneistö, "yläluokasta haaksirikoon joutunut proletario,

joka tarttuu rehellisen työluokan liepeisiin, kätkeytyäkseen sen arvokkaan lipun suojaan ...".

Uuden vuosisadan puolella topeliaaninen kuva pohjimmitaan hyvästä kansasta jatkoi elämäänsä koulukirjoissa, mutta niin arkielämässä kuin historiantutkimuksessakin idealisoitu kansan historia menetti pian tarkoituksensa. 1920- ja 1930-luvun kansallinen historia ei ollut enää yhteisen kansan historiaa, vaan valtiollinen projektio, kuva itsenäisen Suomen valtion henkisistä juurista. Rahvaan historia sai jonkinlaisen puolustajan Voionmaan ja Suolahden mainostamasta Karl Lamprechtin kollektiivisesta kulttuurihistoriasta. Vaikka sekään ei ollut vapaa kansallisesta idealismista, se sisällytti menneisyyteen koko väestön ja etsi ajatusta kokonaishistoriasta. Suolahti kirjoitti kulttuurihistoriaa, jota nykyään nimitettäisiin sivilisoinnin historiaksi ja nuori *Eino Jutikkala* korosti, että "historiallisen kehityksen johtavat voimat eivät ole löydettävissä kabinetin juonittelusta, hallitusten kirjeenvaihdosta ja valtiopäivien äänestyksistä, vaan ensi sijassa massoissa ilmenevistä valtavista ja lainalaisista muutoksista". Kansan historia muuttui talous- ja väestöhistoriaksi. *Heikki Waris* kirjoitti väitöskirjansa esipuheessa, miten hän halusi tutustua hänelle vieraaseen työläismaailmaan ja työmiehen sieluun. Kansan historia ei ollut enää historian tarkoitus, vaan mielenkiintoinen tutkimuskohde. Sama linja jatkui sotien jälkeen em. professoreiden oppilaiden tutkimuksissa. Kun *Viljo Rasila* vuonna 1968 tutki kansalaissodan taustaa faktorianalyysillä, ei edes sanaa kansa enää tarvittu. Kansa oli abstrahoitu "muuttujiksi".

Ns. kansallinen ja ideologinen kansakuva hallitsi kuitenkin julkisuutta, ja saatiin odottaa 1960-luvun alkuun asti ennenkuin se sai kovan iskun Väinö Linnalta. Häntä ärsytti ns. runebergilainen tapa katsella maailmaa pappilan kuistilta. Hänen silmissään Runebergin kansalta puuttui oma ajatuskyky tai – kuten hän sanoi – sotilalta pää. Sankaruudesta huolimatta kansa oli jotenkin tyhmää ja laiskaakin. Tämä Linnan mielestä aina jotenkin vajavaiseksi kuvattu kansa sai sädekehän vasta kun se jalostui

sivistyneistön tai sotapäälliköiden sille antamassa tehtävässä. Onko sattuma, että Vänerikki Stoolin tarinoissa herrat ovat todellisia henkilöitä, mutta kansanmies Sven Duuva on Runebergin omasta päästä, kuten *Johan Wrede* esittää.

Linna sanoi runebergilaista tarinaa ”ryysyevankeliumiksi” ja tämä elokuvilla eläväksi tehty surkeus tuli ikäänkuin viralliseksi kansakuvaksi. Linna selitti teostensa suurta suosiota itse sillä, että hän vapautti kansan historiasta, joka sille 1800-luvulla oli kirjoitettu. Linna ei toki ollut ensimmäinen, joka toi näyttämölle ajattelevan kansan, mutta hänen osuuttansa idean julkistamisessa ei voi kiistää.

”Pohjantähti” ei luonut kuvaa yhdestä kansasta, vaan kahdesta. Poliitikasta elinvoimansa saaden tämä kaksijakoinen kansakuva eli vahvana ainakin 1970-luvulle asti – rinnan yhteiskunnan todellisten luokkaerojen kanssa. Jotakin siitäkin puuttui, sillä muuten ei olisi syntynyt 1960-luvun ”unohdettua kansaa”. Maaseudun pieneläjät olivat oikeasti se väestönosa, joka 1960-luvun modernisaatiohuumassa oli jäämässä sivuun kansakunnan kehityksestä. Kalle Päätalo on omalla tavallaan dokumentoinut tämän historian, joka ei ole ainakaan vielä mahtunut Suomen historiaan muutoin kuin muuttoliike- ja sairastavuustilastoina. Veikko Vennamo pääsee tuleviin historiankirjoihin 1900-luvun viimeisenä kansanjohtajana.

Uudenlaista toimivan kansan historiaa syntyi myös työväenliikkeen vaikutuksesta. Se oli yhtä ideologista kuin fennomaanien kansan historia, eikä saanut akateemista jalansijaa edes 1970-luvulla. Suurempi muutos oli se, että työväestön ja muun ns. tavallisen kansan historiasta tuli akateeminen tutkimuskohde, jossa kiinnosti erilaisuus tai sen pohtiminen miten tämä väestönosa tuli sijoittaa kansalliseen historiaan. 1980-luvulla alkoi saada jalansijaa uudenlainen kansan historia: tuli arkipäivän historia, naisen historia, perheen, lasten ja kaikkien mahdollisten pienryhmien historia.

Utteran työn tuloksena kuva Suomen kansan historiasta on hajonnut. Tutkimuskohteen lisäksi itse tutkimus on pirstaloitunut ja kohteet ovat muuttuneet tutkimus-

reviireiksi. Poliittisessa historiassa kansa katselee taustalla johtajiensa ihmeellisiä edesottamuksia.

Akateemisessa tutkimuksessa ”kansan” historialla – tai ylipäänsä kokoavalla analyysillä – olisi jälleen kysyntää. Mutta yhtä selvää on, että suomalaisilla ei ole yhtä historiaa, ei erikoista geneettistä perimää, eikä edes alkukotia, siinä mielessä kuin pitkään haluttiin uskoa. Perintönä viime vuosisadalta meillä on oppi Suomen historiasta ja opituolit, joilla istuville maksetaan nyt siitä, että he kyseenalaistavat edeltäjiensä työn: purkavat Suomen historiaa ja rakentavat sitä uudestaan.

Suomen historia saattaa vaikuttaa ns. kansainvälistyvissä maailmassa entistäkin turhemmalta. Olemmehan alle yksi promille maailman väestöstä. Yrjö Koskisen harmiksi voisi sanoa, että ihmiskunta ei paljoa menettäisi, vaikka Suomen historiaa ei tutkittaisi eikä opetettaisi. Mutta suomalaiset menettäisivät oleellisen osan itseymmärryksestään ja tajustaan siitä millainen maailma on: jotakin täytyy tietää puistakin ennenkuin tietää mikä metsä on. Tieteen kielelle käännettynä tämä tarkoittaa, että Suomen historia on yhden erityisen sosiaalisen muodostuman, suomalaisen yhteiskunnan, ajallisesti, paikallisesti ja teoreettisesti vertailevaa tutkimusta. Vaikka pienellä maalla on pieni historia, siinä on meille aivan tarpeeksi ihmettelemistä, eikä ole syytä vähätellä kansallisen identiteetin ja tieteellisen tradition vaalimista, vaikka se olisi kuinka epämuodikasta.

Historia on loppunut siinä mielessä, että maailmanhenki ei enää anna tarkoitusta yleiselle historialle, eikä kansallishenki Suomen historialle. Niiden tilalle on nyttemmin tarjottu uutena henkenä ”globaalitaloutta” ja ”tietoyhteiskuntaa”. Ne ovat totta, mutta ne ovat myös pitkälle uskonvaraisia näkemyksiä siitä mihin maailma on menossa ja mitä se meiltä vaatii. Tässä tilanteessa on tärkeä etuoikeus kulkea selkää edellä tulevaisuuteen, tutkia menneisyyden ihmisten vaihtoehtoja, miten he ovat maailmansa nähneet, asettaneet tavoitteita ja aina yllätyneet. Jos he olisivat tienneet tulevaisuutensa, maailma ei olisi nyt sellainen kuin se on.

MATTI PELTONEN

Kieli, kulttuuri ja arki

Professori Matti Peltonen tarkastelee 1990-luvulla käytyä historiateoreettista keskustelua.¹

■ Juuri umpeutumassa oleva 1990-luku on ollut historiateorian alueella syventymisen ja seestymisen aikaa. Uusien avauksien sijasta on jatkettu 1970- ja 1980-luvulla aloitettuja keskusteluja. Mutta muutoksiakin on havaittavissa. Yksi merkittävimmistä on historiateorian kentän laajeneminen siten, että entistä enemmän myös historian tutkimusta tekevät ja sitä tuntevat tutkijat osallistuvat keskusteluun metodisista kysymyksistä. Samalla historiateoria on lakannut olemasta filosofien tai taiteentutkijoiden yksin viljelämä alue. Tämä muutos on aiheuttanut myös tyytymättömyyttä, kun vanhoja etuoikeuksia kyseenalaistetaan. Historiallisen näkökulman vahvistuminen näkyy myös naapuritieteissä.² Tärkein seuraus on kuitenkin se, että historiateoreettisella keskustelulla alkaa olla enemmän merkitystä historian tutkimukselle ja yhä useammat teokset alkavat tuntua ei vain mielenkiintoisilta vaan myös välttämättömiltä lukea.

Yritän tässä katsauksessa kuudesta uudesta teoriakirjasta määrittellä syventyvien keskustelujen luonnetta ja yhä selvemmin esiin piirtyviä tendenssejä. Niitä ovat ensinnäkin ns. postmodernin historiateorian äärirelativististen väittämien väistyminen ja erityisesti tämän suuntauksen eräänä keskeisenä hahmona pidetyn *Hayden Whiten* ajattelussa tapahtunut muutos, joka piirtyy aikaisempaa selvempänä hänen uusimmassa teoksessaan. Toinen teemani on *new cultural history* -suuntauksen puitteissa virinnyt 1980-luvun innostuksen ohittanut ja itse kriittisiä sävyjä heijastava keskustelu, jolla on laajempaa merkitystä vaikka *new cultural history* muuten on kapea ja mahdollisesti nopeasti ohimenevä tai merkittävästi muotoaan muuttava suuntaus. Kolmanneksi

otan esille arjen käsitteen tulon myös historiateoreettisten keskustelujen aiheeksi.

Realistinen käänne

Aloitin yhdysvaltalaisen Hayden Whiten artikkelikokoelmasta "Figural Realism" ja puolalaisen historian tutkijan *Ewa Domańska* haastattelukirjasta "Encounters. Philosophy of History after Postmodernism". Ne ovat hyviä esimerkkejä historianfilosofisen ja metodologisen keskustelun – jota monet kirjallisuudentutkimusta lähellä olevat kirjoittajat ovat alkaneet kutsua historiateoriaksi – uudesta painotuksesta, jota voi kutsua realistiseksi käännteeksi. Näkyvimpien historiateoreetikkojen esteettinen painotus on murtunut, kun monet aktiivisesti myös omaa tutkimustyötä historian tutkimuksen piirissä tekevät ovat alkaneet osallistua väittelyyn historian tutkimuksen teoreettisista lähtökohdista. Juuri Hayden White on jyrkästi muotoillun relativisminsa – kaikki historian tulkinnot ovat hänen mielestään konstruktioita ja siksi keksittyinä yhtä tosia – takia ollut kovimmassa tulitukessa. White yritti jo vuonna 1982 torjua relativismiaan vastaan esitettyjä väitteitä otamalla esille aran kysymyksen siitä, miten relativisti vastaa juutalaisten kansanmurhaa vain liittoutuneiden propagandakeksintönä pitävälle uusfasistille. Tässä narratiivisuuden politiikkaa käsittelevässä artikkelissa White esitti oman kriteerinsä tulkintojen hyvyy-

1. Tarkastelun kohteena ovat seuraavat teokset: *Beyond the Cultural Turn. New Directions in the Study of Society and Culture*. Toim. Victoria E. Bonnell & Lynn Hunt. With an Afterword by Hayden White. University of California Press 1999. 350 s.

Ewa Domańska, *Encounters. Philosophy of History after Postmodernism*. University Press of Virginia 1998. 293 s.

Carlo Ginzburg, *History, Rhetoric, and Proof*. University Press of New England 1999. 119 s.

Harry Harootyan, *History's Disquiet. Modernity, Cultural Practice, and the Question of Everyday Life*. Columbia University Press 2000. 182 s.

Dominick LaCapra, *History and Reading. Tocqueville, Foucault, French Studies*. University of Toronto Press 2000. 235 s.

Hayden White, *Figural Realism. Studies in the Mimesis Effect*. The Johns Hopkins University Press 1999. 205 s.

2. Ks. esim. *The Historic Turn in the Human Sciences*. Toim. Terrence J. McDonald The University of Michigan Press, 1996).

delle noudattamalla uuspragmatismien perinteitä. White ei täysin pitänyt kiinni kaikkien tulkintojen samanarvoisuudesta, vaan tässä tilanteessa hänelle hyvä tulkinta oli sellainen kertomus, jolla oli poliittista käyttöä.³ Esimerkkinä hän mainitsi *holocaust*-tutkimuksen, joka tyydyttäisi Israelin hallituksen propagandistisia tarpeita.

Whiten kömpelö ratkaisu johti kuitenkin lisääntyvään arvosteluun. Hänen itsensä esille nostama ongelma relativistin vastauksesta uusfasistille jäi odottamaan uusia avauksia.⁴ Viime vuonna ilmestynyttä artikkelikokoelmaa "Figural Realism" on kiinnostavaa lukea juuri odottaen hänen lopullista ja harkittua vastaustaan. Teos sisältää artikkeleita vuosilta 1988–1996. Näistä kiinnostavimpia ovat neljä ensimmäistä Whiten esteettisen tietoteorian kehittelyyn ja uudistamiseen liittyvää tekstiä. Kolme seuraavaa soveltavat Whiten tropologista (narratiivien juonirakenteita koskeva strukturalistinen teoria) metodologiaa Eric Auerbachin, Sigmund Freudin ja Marcel Proustin keskeisiin teksteihin ja viimeinen on esipuhe eräiseen musiikin ja kirjallisuuden välistä suhdetta pohtivaan seminaariraporttiin.

Whiten uusi kokoelma sisältää kaksi kiinnostavaa uudelleenarviota. Kirjan aloittavassa esseessä, joka korvaa puuttuvan yhteenvedon, hän vastaan Arnaldo Momiglianon arvosteluun jännittävällä tavalla. Momigliano oli kirjoittanut relativismia vastaan, ettei hänelle merkinnyt paljo se, miten historiantutkija tarinansa kertoi. Paljon tärkeämpää oli kuinka hän väitteensä todisti. White vastaa, että totta kai tarinan muoto on myös tärkeä, eihän tietystä tapahtumasta voi kirjoittaa millä tavalla tahansa. Vastaus oli kovin yllättävä. Siinä White asettaa vanhan oppinsa kaikkien tulkintojen samanarvoisuudesta ristiriitaan uuden menneestä todellisuudesta saatujen tietojen kanssa sopusointua vaativan tropologian kanssa. Aivan samalla tavalla White vastasi uuteen kokoelmaan sisällytetyssä vuonna 1990 pidetyssä kuuluisassa konferenssissa "Nazism and the 'Final Solution': Probing the Limits of Representation" esittämässä vastauksessa toisen italialaisen, Carlo Ginzburgin arvosteluun.⁵ Whiten mielestä se

mitä tiedämme juutalaisten kansanmurhasta Saksassa määrää miten voimme siitä kertoa.⁶ Tietoteoreettisesti Whiten uusi muotoilu on sikäli hankala, että hän on aikaisemmin korostanut voimakkaasti sitä, miten historiallista tietoa ei voi olla ennen ja irrallaan kertomuksen muodosta, jolla se esitetään. Tämä tarinan koko sisällön määrävän muodon (troopin) etukäteinen olemassaolo ja valinnan määräytyminen tutkijan ideologisen taustan mukaan oli juuri se peruste, jonka mukaan kaikki tarinat (tässä myös merkityksessä tulkinnat) olivat yhtä tosia ja samanarvoisia. Nyt hän kuitenkin tekee kertomuksen muodon riippuvaiseksi siitä, mitä tiedämme kuvaamastamme tapahtumasta. Uuden muotoilunsa kanssa White on suurin piirtein yhtä radikaali kuin kuka tahansa vastaan tuleva historiantutkija.

Toinen esimerkki Whiten realistisesta käänteestä liittyy hänen teoriaansa narratiivisuudesta. Aiemmin White tuntui pitävän vain tropologiansa kautta määrittyviä tekstejä narratiiveina. Siten vanhempi kaunokirjallisuus ja 1800-luvun historismin kirjoitushanteita vaaliva osa historiantutkimuksesta olivat narratiiveja. Sen sijaan 1900-luvun moderni romaani ja yhteiskuntatieteellinen teksti ovat hänelle analyttisiä kirjoittamista, *antinarrative nonstories*.⁷ Uudessa kokoelmassaan White kuitenkin useassa koh-

3. Hayden White, *The Politics of Historical Interpretation: Discipline and De-Sublimation*. Teoksessa *Hayden White, The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation* (The Johns Hopkins University Press 1989), s. 58–82. Viitattu kohta on sivulla 74. Pragmatismi tulee korostetusti esille Whiten tietoteorian uuden kokoelman esipuheessa. Se ilmentää Whiten tietoista irtaantumista postmodernismista.

4. Carlo Ginzburg, *Ainoa todistaja. Juutalaisten tuhoaminen ja todellisuuden periaate*. Teoksessa *Carlo Ginzburg, Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista* (Gaudeamus 1996), s. 123–142.

5. Kongressin koko aineisto ilmestyi teoksessa *Probing the Limits of Representation. Nazism and the "Final Solution"*. Toim. Saul Friedlander (Harvard University Press 1992).

6. Tämä ajatus toistuu teoksessa *Figural Realism* useasti, esim. sivuilla 12, 29–30, 70 ja 81.

7. *Figural Realism*, s. 81. Tämä narratiivisen ja analyttisen kirjoittamisen erottelu oli tavallista 1960- ja 1970-luvulla historiantutkimuksen piirissä. Vrt. esim. paradigmaattiseen väittelykirjaan *Robert William Fogel & G.R. Elton, Which Road to the Past. Two Views of History* (Yale University Press 1983).

dassa viittaa siihen, että yhteiskuntatieteelliset tekstit – mukaan lukien hänen oma tropologia-teoriaansa – ja jopa tämän vuosisadan romaani voivat muodostaa oman narratiivin lajinsa.⁸ Hän nostaa esille käsitteen ”moderni tapahtuma” (*modernist event*) – siis jälleen lähdetään liikkeelle todellisuutta koskevista havainnoista ja käsityksistä – ja esittää, että 20. vuosisadan ”holocaustisia” kauheuksia (maailmansodat, 30-luvun pula, ydinaseet, väestöräjähdys, jne.) varten on luotu oma narratiivin kategoria, joka soveltuu käsittämättömien barbaarisuuksien kuvaamiseen. Valitettavasti hän käyttää esimerkkinä vain elokuvaa – Oliver Stonen JFK-filmiä – ja määrittelee uuden narratiivin troopin kovin yleisellä tavalla dokumentin ja fiktion yhdistäminä. Vaikka White harhauttaakin lukijaa nimittämällä tätä uutta trooppia modernismin mukaan, on selvää, että kyseessä on hänen yrityksensä määrittellä postmoderni tarina, postmoderni historiankokemuksen muoto.⁹

White ei suhteuta uusia muotoilujaan 1970-luvulla ”Metahistory”-teoksessa ja sitä seuranneissa artikkeleissa esittämiinsä ajatuksiin. Hänen ajattelunsa murros on kuitenkin ilmiselvää. Kiinnostavalla tavalla sitä ennakoivat jo *F. R. Ankersmit* teoksessaan ”History and Tropology” vuonna 1994. Merkille pantavaa on kuitenkin se, ettei White vielääkään esitä vastausta kysymykseen, mistä narratiivin muotorakenteet (troopit) tulevat. Hän on aikaisemmin esittänyt, kuten uudessakin kokoelmassa, vastauksena vain nipun kirjallisuusviitteitä.¹⁰ Uusi ehdotus 20. vuosisadan kauheuksien kuvaamiseen sopivasta narratiivin muodosta viittaa siihen, että kirjoittamisen keinot ovat Whiten mielestä sidoksissa ”todellisuuteen” esimerkiksi kokemuksen kautta. Näin Whiten pohdinat kytkeytyvät viime vuosikymmeninä virinneisiin keskusteluihin muistamisesta, traumasta ja nostalgiaasta.

F. R. Ankersmit on eräässä äskettäisessä artikkelissaan esittänyt oman tulkintansa Hayden Whiten realistisesta käänteestä.¹¹ Ankersmitin mielestä Whiten ”Metahistory”-teosta, jossa hän tropologisen tietoteorian lanseerasi, voidaan lukea aiemmasta yleisestä tulkinnasta poikkeavalla tavalla.¹²

Ankersmit esittää, että White on aina ollut kiinnostunut siitä, miten länsimaisen kulttuurin etevimmät kirjoittajat ottavat todellisuuden haltuunsa. Narratiivin muotorakenteet (troopit) ovat vain olleet estämässä erityisesti heikompia kirjoittajia tässä työssä. Vakiintuneet narratiivin muodot ovat ikään kuin seinä tai sokkelikko, joka estää tutkijan ja todellisuuden kohtaamisen. Vain etevimmät kirjoittajat, joista White ”Metahistory”-teoksen kirjoitti, ovat pystyneet luoviin tämän tropologisen karikon läpi. Näin Ankersmit yrittää pelastaa sekä tropologian että todellisuuden tutkimisen mahdollisuuden. Hintana on kuitenkin historismin positivistiseen käsitykseen taipuminen. Trooppien ohi ei luikahdeta uudella troopilla, vaan Ankersmit ainakin tässä tekstissä uskoo 1800-luvun parhaiden historioitsijoiden todella tutkineen mennyttä todellisuutta suoraan ja välittömästi.

Ankersmit on mukana myös puolalaisen historian tutkijan *Ewa Domańska* mainiossa haastattelukirjassa ”Encounters. Philosophy of History After Postmodernism”. *Domańska* haastatteli talven 1993–94 mittaan kymmentä historiateoreetikkoa (*Hayden White*, *Hans Kellner*, *Franklin Rudolf Ankersmit*, *George G. Iggers*, *Jerzy Topolski*, *Jörn Rüsen*, *Arthur C. Danto*, *Lionel Gossman*, *Peter Burke*, *Stephen Bann*). Lisäksi kirjaan sisältyy *Domańska* ”itsehaastattelu” sekä *Alan Megillin* esipuhe ja *Lynn Huntin* jälkisanat. Haastattelukirja on lois-

8. *Bonnellin* ja *Huntin* toimittaman artikkelikokoelman *Beyond the Cultural Turn* jälkisanoinaan White arvostelee yhteiskuntatieteiden ideologisuutta marxilaisen positivismikritiikin termein viittaamatta kertaaakaan narratiiviin, retoriikkaan tai tropologiaan. Oman näkökulmansa hän määrittelee marxismiksi.

9. Whiten luonnosta voi verrata kiinnostavalla tavalla *F. R. Ankersmitin* hypoteesiin postmodernista historian kokemuksesta nostalgiaana hänen teoksessaan *History and Tropology* (1994).

10. *Hayden White*, *Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism* (The Johns Hopkins University Press 1978), s. 80, nootti 42; *Hayden White*, *Figural Realism*, s. 179, nootti 18.

11. *F. R. Ankersmit*, *Hayden White's Appeal to the Historians. History and Theory* 37 (1998), s. 182–193.

12. *Hayden White*, *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe* (The Johns Hopkins University Press 1973). Whiten tutkimat ajattelijat olivat Hegel, Michelet, Ranke, Tocqueville, Burckhardt, Marx, Nietzsche ja Croce.

tava idea ja poikkeava muoto on saanut haastatellut reagoimaan tavanomaista vapaammin. Epämuodollinen haastattelutilanne on saanut monet jopa kommentoimaan keskeisten kollegoiden ajatuksia. Esimerkiksi Jörn Rüsenin kommentti Whiten tutkimuksen epistemologiasta naivina positivismina on hätkähdyttävä.¹³ Whiten haastattelu puolestaan antaa erinomaisen taustan sekä hänen työnsä ymmärtämiselle että siinä tapahtuneen muutoksen pohtimiselle.

Hahmottelemani realistinen käänne heijastuu näistä haastatteluista Whiten projektin ehtymisen toteamisena ja Ankersmitin ehdotuksena siirtyä esteettisestä teoreettisista historiallisen kokemuksen analyysiin. Vaikka Rüsen ampuukin ehdotuksen alas ankkana (eikö muka kieli ja kielellinen käänne perustu kokemukseen?), on se silti historioteoriaa koskevassa keskustelussa merkittävä liiakhdus. Ewa Domańska ottaa haastatteluissaan tavan takaa uudelleen esille mikrohistorian (Ladurie, Ginzburg, Davis) muodostaman haasteen. Hän hahmottaa tilanteen niin, että postmodernismin mennessä ohi ja lingvistisen käänteen esteettisen pohdinnan ehtyessä sosiaalishistoriallisen tutkimuksen 1970-luvun puolivälistä asti muodostama teoreettinen haaste on historioteorian seuraava kohde.

Lukemisen ongelma

Dominick LaCapran uusi teos "History & Reading" sekä *Victoria Bonnellin* ja *Lynn Huntin* toimittama artikkelikokoelma "Beyond the Cultural Turn" ovat edellisiä teoksia konkreettisemmin tutkimukseen tarttuvia tekstejä. Lisäksi ne ovat taustoiltaan ja tyyleiltään läheistä sukua.

Dominick LaCapran uusi teos rinnastuu hänen viisitoista vuotta aikaisemmin julkaisemaansa "History & Criticism" -kokoelmaan, joka teki kirjoittajastaan aatehistorian kenttää laajemmin tunnetun. Siinä hän pohti miten kirjallisen kaanonin merkkiteosten lukemiseen keskittyvä aatehistoria (*intellectual history*) voi säilyä arvostettuna historiankirjoituksen muotona mikrohistoriallisesti orientoituneen arkipäivän ja mentaliteettien tutkimuksen vyöryessä osittain samalle kentälle.¹⁴ LaCapra, jonka oma-

na tutkimusaiheina ovat olleet Émile Durkheim, Jean-Paul Sartre ja Gustave Flaubert, on edelleen viisitoista vuotta myöhemmin siinä hankalassa asemassa, että hän joutuu puolustamaan klassikkojen lähilukua merkittävänä tutkimuksen haarana.¹⁵ Nyt hän kuitenkin tarkastelee esimerkiksi artikkelissaan *french studies*-oppiaineen uudesta kehitysvaiheesta sosiokulttuurista suuntausta ilman samanlaisia primitiivireaktioita, jotka leimasivat *History & Criticism* -kokoelman tekstejä. Erinomaisena kirjoittajana ja tarkasti historioteoreettisia keskusteluja seuraavana henkilönä LaCapra onnistuu aina herättämään lukijansa kiinnostuksen, silloinkin kun tämä olisi tärkeimmistä asioista aivan toista mieltä.

Vaikka Dominick LaCapra ei jaakaan Hayden Whiten äärirelativistisen kauden ylilyöntejä – hän nimenomaan kutsuu niitä ylilyönneiksi¹⁶ – on heitä joskus tarkasteltu myös yhdessä.¹⁷ Yhteisin piirre lienee painajaismainen kuva oliosta nimeltä "working historian" ja tämän noudattamasta "documentary model" -työtavasta. Työskentelevä historioitsija on stereotypia viime vuosisadan saksalaisen historismin ihanteiden mu-

13. *Ewa Domańska*, *Encounters*, s. 154.

14. *Dominick LaCapra*, *History & Criticism* (Cornell University Press 1985). Huolensa sosiaalishistorian liian suuresta tai vääryydellä hankitusta asemasta LaCapra ilmaisi esim. sivuilla 10, 69, 80–81, 112–113 ja 118. Vrt. myös *Dominick LaCapra*, *Soundings in Critical Theory* (Cornell University Press 1989, s. 206). LaCapran vaatimus on, että marginaalissa eläviä tai syrjäytyneitä tutkivien historiantutkijoiden pitäisi ymmärtää itsekin pysyä marginaalissa. Vaatimuksessa ilmenee selvä kosketusmagia, tutkija on (ja hänen pitääkin olla) olennaisella tavalla sitä mitä hän tutkii.

15. *LaCapran* aatehistorian määritelmä: "I envision intellectual history as a critical, informed and stimulating conversation with the past through the medium of the texts of major thinkers". *Dominick LaCapra*, *A Preface to Sartre* (Cornell University Press 1978), s. 9.

16. Tämän kohdan *LaCapran* uudesta kirjasta voi tulkita myös siten, että hän vyöryttää ylilyönnit enemmän Whiten oppilaiden – hän mainitsee *Hans Kellnerin* ja *Sande Cohenin* nimet – niskaan ja säästäisi Whiten itsensä arvostelultaan. *LaCapra: History & Reading*, s. 181.

17. *Lloyd S. Kramer*, *Literature, Criticism, and Historical Imagination: The Literary Challenge of Hayden White and Dominick LaCapra*. Teoksessa: *The New Cultural History*. Toim. Lynn Hunt (California University Press 1989), s. 97–128.

kaan toimivasta historiantutkijasta, joka saavuttaa objektiivisuuden eläytymällä, pitää kronologiaa teoriana ja kaikki lähteensä tarkasti raportoimalla kirjoittaa täydellisen tutkimuksen. Tämä hahmo tarvitaan erityisesti Whiten teoriassa leimaamaan koko historiantutkimus takapajuiseksi.¹⁸ Tämän kaltaisen retorisen tempun käytöllä on myös riskinsä. Jokainen ymmärtää, ettei mitään muuta alaa – ei edes kaunokirjallisuutta – arvioida sen takapajuisimpien tuotteiden mukaan. Miten kävisi kirjallisuudentutkimukselle, jos olisimme yht’ äkkiä sitä mieltä, että vain määrällisesti hallitseva viihdekirjallisuus on tutkimuksen kannalta relevanttia, eikä tutkijoiden kannata edes lukea saati sitten kommentoida 1900-luvun modernia romaania niin kauan kuin ”kioskikirjallisuutta” julkaistaan. Vielä kiusallisempaa on se, että tällaisten historioitsijamuotokuvien viljely on tapa väistää historismin julkilausuttu teoreettinen arvostelu. Menettely paljastaa armotta oman epäselvästi artikuloidun ja mahdollisesti kipeän suhteen historismiin – seikan johon useat tässä artikkelissa lainatut henkilöt viittaavat. LaCapra itse ei pidä ”työskentelevän historiantutkijan” vastastereotyyppää ”nojatuloiteoreetikkoa” kovin asiallisena ilmaisuna.¹⁹

LaCapra lähtee liikkeelle viidestä lukemisen mallista. LaCapran lukemiseen kuuluvat kieltävä lukeminen, kuvaileva lukeminen, dekonstruoiva lukeminen, pelastava lukeminen ja lopulta dialoginen lukeminen. Dialoginen lukeminen Bahtin-viittaauksineen on hänelle itselleen läheisintä. Lähiluvun tyylien kuvailu sen mukaan mikä on tutkijan laajempi tulkintakehys on sinänsä ansiokas luokittelumalli, joka voi auttaa historiantutkijaa oman lähestymistapansa tunnistamisessa ja kehittämisessä. Vuoden 1985 kokoelmassaan hän luki hyvin kriittisesti kahta teosta, Carlo Ginzburgin ”Il formaggio e i vermi” -tutkimuksen englanninkielistä käännöstä ”The Cheese and the Worms” (1982) ja Carl Schorsken teosta ”Fin-de-Siècle Vienna: Politics and Culture” (1980). Nyt lähiluvun kohteena ovat uudet klassikot, Alexis de Tocquevillen ”L’Ancien Régime et la révolution” (1858) ja Michel Foucault’n ”Folie et déraison” (1961). Eri-

tyisesti jälkimmäisen teoksen kolmen poeettisen rekisterin identifiointi ja niiden merkityksen pohtiminen ovat kiinnostavaa luettavaa ja LaCapra onnistuu tekemään Foucault’n teoksen uudelleen jännittäväksi. Teksti on teoreettisesti valistuneen lähiluvun voimannäyte.

On kiinnitettävä huomiota käsitteen lukeminen käyttöön LaCapran kirjassa. Se saa keskeisen merkityksen, mutta ei tule koskaan itse määriteltyksi. Erityisen hankalaa on lukemisen käyttäminen merkityksessä tutkiminen ja tulkinta. Lukemisen käsitteen avulla hän myös homogenisoi koko maailman, kun hän samastaa (julkaistun) tekstin lukemisen ja kaikkien muiden lähdetyyppien tutkimisen ja tulkinnan. Kun verrataan sanaa lukeminen tutkimisen ja tulkinnan metaforana vaikkapa Marc Blochin suosimaan (lähteen) kuulusteluun, käy ilmaisun latistava neutraalisuus ilmi. Erityisen häkellyttävää on se, että retoriikan paluun keskellä tutkimuksesta käytetään ilmaisua, joka ei kata lainkaan tutkimuksen kirjoitusvaihetta.

New cultural history ja kirjallisuudentutkimuksen *new historicism* ovat kapeita muutamiin henkilöihin ja oppilaitoksiin tai aikakauslehtiin sitoutuneita suuntauksia Yhdysvalloissa. Yhdysvaltalaisen yliopistokustantamoiden taloudellisen ylivertaisuus-

18. ”Working historian”-kategoriaan samastuvia henkilöitä on myös olemassa. Vrt. esim. G. R. Elton: *Return to Essentials. Some Reflections on the Present State of Historical Study* (Cambridge University Press 1991), jossa Elton käy LaCapran ja eräiden muiden kimppuun paradigmaattisella tavalla (s. 58–61). ”Working historian” -leiman iskemistä koko historiantutkimuksen kenttään problematisoi se LaCaprankin huomaama seikka, että monet arkistolähteitä käyttävät tutkijat ovat viime aikoina työnsä teoreettisen perustelun lisäksi paneutuneet myös aineistonsa retoriisiin aspekteihin ja kirjoittamisen poetiikkaan. Hän mainitsee tässä yhteydessä – tosin vain nootissa ja ohimennen – nimet *Robert Darnton*, *Natalie Zemon Davis* ja *Emmanuel Le Roy Ladurie*. Miksi he eivät ole myös Ranskan historian ja ranskalaisen kulttuurin tutkijoina laajemman kommentoinnin arvoisia, jää epäselväksi. Robert Darnton on aiemmin ollut LaCapran syllykuppini, jonka ”epä-älyllistä” tai ”epäkriittistä” populaarisuutta hän on röykyttänyt tavan takaa. Vrt. esim. *History & Criticism*, s. 87–94 ja *Soundings in Critical Theory*, s. 67–89.

19. *Dominick LaCapra*, *History & Criticism*, s. 91–92.

den ja markkinointivoiman takia näitä suuntauksia kuitenkin seurataan ja niillä on ohjaavaa vaikutusta paljon laajemmin. New historicism on kiinnittynyt renessanssikirjallisuuden tutkijan ja Shakespearen tuntijan *Stephen J. Greenblattin* työhön ja tuotantoon.²⁰ New cultural history puolestaan seuraa kapteeninaan Ranskan vallankumouksen historiaan erikoistunutta Lynn Huntia. Alkukipinä lähti Huntin väitöskirjatyöstä ja näkyi itse kirjan dispositioissa hauskalla tavalla. Huntin tarkoitus on yhdistää työssään eurooppalaisen historiantutkimuksen uudet tuulet – ”uusi historia” – vanhaan yhdysvaltalaiseen *intellectual history* perinteeseen.

Ryhmittymän ensimmäinen metodologinen kokoelma, Lynn Huntin toimittama ”New Cultural History” (1989) otettiin hyvin vastaan ja vuosikymmenen kuluttua tilannetta tarkastellaan uudessa valossa *Victoria Bonnellin* ja Lynn Huntin toimittamassa teoksessa ”Beyond the Cultural Turn” (1999). Kymmenen vuotta sitten vallinneen optimismin sijasta kokoelmassa on aistittavissa levottomuus; eteneminen ei enää näytäkään pelkältä juoksumarssilta. Etenkin kokoelman parhaat artikkelit sisältävät paljon *cultural history* -ajattelun lähtökohtien kriittisiä. Tavoitteita ei kriitikoiden mielestä ole asetettu tarpeeksi korkealle tai pelkkä esikuviksi asetettujen tutkimuksien luettelo ei tarjoa perustaa etenemiselle.²¹

Luulen että ”Beyond the Cultural Turn” -kokoelman kriittiset äänet ovat oikeassa, vaikka eivät ehkä kapean näkökulmansa takia löydäkään riittävän yleistä syytä 1990-luvun sitkaisuuteen. Ongelma on yleisempi ja ulottuu myös yhteiskuntatieteiden puolelle, ja osittain jopa heijastuu sieltä historiantutkimukseen. *Michel Foucaultin* kohtaloa 1990-luvulla voi tarkastella sekä erinomaaisena esimerkkinä että olennaisena osana tätä 1990-luvun metodologista taantumista. Foucault on sikäli hyvä esimerkki, että hänestä ja erityisesti hänen jälkituotantonsa monografioista (”Tarkkailla ja rangaista” sekä ”Seksuaalisuuden historia”) on tullut sekä new cultural historyn että yleisemmin *cultural studies*-suuntauksen klassisia esimerkkitutkimuksia ja turvallisia viittauksen

kohteita. Kysymys onkin siitä, millaisena 1990-luvun Foucault esitetään ja miten hänen tutkimusotteensa nykyinen luonnehdinta rinnastuu siihen tapaan, jolla hän tutkimuksensa teki. Ongelma on mielestäni se, että tutkimuksen valtavirta on onnistunut typistämään hänen tutkimusotteen diskursiianalyysiksi. Näin hänen otteestaan unohdetaan sen omaperäinen osuus. Foucaultin empiirisissä tutkimuksissa oli aina kyse myös käytännöistä ja hänellä oli diskursiivien ja niihin liittyvien ei-diskursiivisten elementtien kokonaisuudelle omaperäinen nimitys: dispositiivi (englanninkielisissä käännöksissä *apparatus* tai *deployment*).

Foucault kirjoitti useita metodologisia tekstejä, mutta omaa lähestymistapaansa hän luonnehti vain harvoin, hyvin yleisiä iskusanoja lukuun ottamatta. Eräissä haastattelutilanteissa tai muuten poikkeuksellisen tiukasti ahdistettuna hän meni kuitenkin pidemmälle. Maailmalla ehkä parhaiten tunnetussa ja eniten viitatussa tekstivalikoimassaan, *Colin Gordonin* vuonna 1980 julkaisemassa ”Power/Knowledge” -kirjassa Foucault määrittäi dispositiivin ja sen roolin työssään:

”Se, mitä olen yrittänyt tavoittaa tällä käsitteellä, on ensinnäkin täysin heterogeenisen diskursiivien, instituutioiden, arkkitehtonien muotojen, sääntelypäästösten, lakien, hallinnollisten toimenpiteiden, tieteellisten lausuntojen sekä filosofisten, moraalisten ja filantrooppisten ehdotusten kokonaisuus – lyhyesti yhtä paljon sanotun kuin sanomatta jääneenkin tavoittaminen. ...

20. New historicism-tutkimusotetta esitellään tuoreessa teoksessa *Catherine Gallagher & Stephen Greenblatt, Practicing New Historicism* (The University of Chicago Press 2000), jossa ”uuden historismin” tutkimusotetta kutsutaan myös anekdootteja viljeleväksi historiaksi. Historismi ymmärretään tässä yhteydessä filosofian ja yhteiskuntatieteilijöiden tapaan kontekstuaalisuutena, tutkittujen ilmiöiden sijoittamisella oman aikansa ympäristöön, eikä käsitteellä ole juuri tekemistä historiantutkimuksen historismin kanssa.

21. On hyvä kiinnittää huomiota myös *Joan Wallach Scottin* 1999 julkaisemaan uuteen, täydennettyyn laitoksen hänen 1988 ilmestyneestä teoksesta *Gender and the Politics of History* (Columbia University Press 1999), jonka terävä itsekriittisyys on läheistä sukua *Beyond the Cultural Turn* -kokoelman otteelle.

Toiseksi se mitä haluan identifioida dispositiivilla on juuri yhteys näiden heterogeenisten elementtien välillä. Siten tietty diskurssi voi ilmetä tiettyinä aikoina jonkin instituution ohjelmana, ja toisena hetkenä olla oikeuttamassa tai kätkemässä tiettyä käytäntöä, joka itse vaikenee, tai uudelleentulkintana tälle käytännölle, avauksena jollekin uudelle rationaalisuuden kentälle. ... Kolmanneksi, tarkoitan dispositiivilla muodostumaa, jonka päätehtävä on tiettyinä ajankohtana vastata johonkin kipeään tarpeeseen.²²

Ei ole pienintäkään epäilystä siitä, etteikö Foucault olisi 1970-luvulla nykyisin keskeisimpänä pidettyjä tutkimuksia kirjoittaessaan pitänyt tutkimuskohdettaan diskurssia merkittävästi laajempaan. Mutta kun katsomme 1990-luvun Foucault-tulkintoja tai jopa Foucault-oppikirjoja, havaitsemme täydellisen vaikenemisen hänen dispositiivin käsitteestään.²³

Kannattaakin kysyä kehen tai mihin loppujen lopuksi viitataan, kun viitataan Foucault'iin diskurssiteoreetikkona. Huomiota kiinnittää se, miten samantapaisesta mentaliteetista on kyse, kun Dominick LaCapra etuoikeuttaa lukemisen kaiken tutkimuksen yleiskäsitteenä. Molempia tendenssejä voi pitää ns. lingvistisen kääntein epäsuotuisina vaikutuksina, taaksepäin ponnistelemina vastavirtauksina. Ei kuitenkaan saa ajatella niin, etteikö retoriikkaan tai poetiikkaan suuntautunut uusi kiinnostus olisi vienyt historiateoreettista ajattelua myös eteenpäin. Askel vain on jäänyt lyhyeksi.

Arkipäivän käsite

Harry Harootunian on hyvä esimerkki historiantutkijasta, josta kirjallisuudentutkijat ja filosofit ehkä käyttäisivät "working historian" haukkumanimeä, mutta joka nyt osallistuu omaperäisesti "History's Disquiet"-teoksellaan keskusteluun historiantutkimuksen lähtökohdista. Harootunian (s. 1929) edustaa sekä aatehistoriaa että erästä suurta yhdysvaltalaisista *area studies* -ohjelmaa, nimittäin *Japan studies* -yhteisöä. Harootunianin vuonna 1997 pidetty luentosarja on aggressiivisuudessaan virkistävää luettavaa.

On erikoista, että aatehistorioitsija tarttuu *everyday life* -käsitteeseen muuten kuin oppihistoriallisessa mielessä. Siten Harootunian myös edustaa erästä LaCapran korostamasta kolmesta muutostendenssistä *cultural studies* -kentässä, siirtymistä kielestä yhteiskunnan ja kulttuurin suuntaan.

Toinen virkistävä aspekti on Harootunianin "Japan studies" -establistmenttiin kohdistama arvostelu, johon sisältyy konservatiivisen ideologian, alentuvan tutkimuskohteen suhtautumisen ja jälkijättöisen modernisaatioteorian tietoisin ylläpidon kritiikki. Harootunian arvostelee voimakkaasti myös sellaisia eturivin tutkijoita kuin *Edward W. Said* tai *Hayden White* heidän oman tutkimuksensa metodologian konservatiivisuudesta ja innovatiivisuuden puutteesta ja esittää purevasti, että kaikesta radikaalista humusta huolimatta heidän työnsä päämerkitys on ollut vanhan paradigman avittaminen jälleen yli yhden vaikean kriisikauden. Heidän töistään on muodostunut malleja, joiden avulla uusi sukupolvi on voinut jatkaa sisällöllisesti uudistuneena, mutta pääasiallisesti entiseen malliin. Olisi kyllä rei-

22. *Michel Foucault, Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972–1977.* Toim. Colin Gordon (The Harvester Press 1980), s. 194–195.

23. Foucault-oppikirjoilla tarkoitan esim. *Mitchell Deanin* teoksia *Critical and Effective Histories. Foucault's Methods and Historical Sociology* (Routledge 1994) ja *Governmentality. Power and Rule in Modern Society* (Sage 1999) tai *Gavin Kendall & Gary Wickham, Using Foucault's Methods* (Sage 1999). Poikkeus on *Hubert L. Dreyfuss & Paul Rabinow, Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics* (The Harvester Press 1982, s. 120–121). Teos ilmestyi Foucault'n vielä eläessä ja sisältää Foucaultin jälkisanat. Vrt. myös Foucault'n artikkeliin *The Dust and the Cloud* kokoelmassa *French Studies in History*. Toim. Maurice Aymard & Harbans Mukhia. Vol II. *the Departures* (Orient Longman 1990, s. 323–333). Kyseessä on harvinainen teksti, jossa Foucault haastettuna kertoi laajasti omasta tutkimustavastaan juuri Tarkkailla ja rangaista -teoksen ilmestymisen jälkeen. Foucault rinnastaa perinteisen historiantutkimuksen "periodin kuvaamisena" ja oman (yhteiskuntaa koskevan) tutkimuksensa problemakeskeisenä tutkimuksena. Toinen vastaava, mutta paljon varhaisempi huomionarvoinen teksti on *Michel Foucault, Candidacy Presentation: Collège of France, 1969.* Teoksessa *Michel Foucault, Ethics. Subjectivity and Truth. The Essential Works of Michel Foucault 1954–1984.* Vol I. Toim. Paul Rabinow (Allen Lane 1997), s. 5–10. Seksuaalisuuden historian suomenkieliseen käännökseen liitettyssä jälkipuheessa *Ilpo Helén* ottaa oivaltavasti esille dispositiivin käsitteen.

lua mainita, ettei ainakaan White tarjoa työtään mallina tämän päivän tutkijoille.²⁴

Arki on tunnettu merkittävänä yhteiskuntatieteellisenä käsitteenä jo 1900-luvun alusta lähtien, mutta tiettyinä aikoina se on tullut esille erityisen voimakkaasti. Siihen on myös suhtauduttu kovin ristiriitaisilla tavoilla. Valokuvaus ja myöhemmin moderni taide (esim. 1950- ja 1960-luvun pop-taide) pystyivät näkemään arjen ja jokapäiväisen ylevänä ja kauniina.²⁵ Freud ei ehkä ylistänyt jokapäiväistä elämää, mutta koki sen silti niin tärkeäksi, että siitä tuli hänen tietensä tutkimuskohde, kun hän julkaisi ”Arkielämämme psykopatologiaa” -teoksen 1900-luvun alussa. Estetiikan näkökulmasta maailmaa arvioineet Heidegger tai Lukács puolestaan pitivät arkipäivää banaalina ja aidosta ihmisyydestä vieraantuneena olotilana. Arjen tai arkipäiväisen tutkimisen ongelma on kuitenkin aina ollut sen käsitteellisen haltuunoton alikehittyneisyys.

Arki merkitsee uutta jäsentelyperustetta sosiaalishistorian tutkimukselle ja historiankirjoitukselle. *Fernand Braudel* käsitteli sitä laajasti määritellyn talouden käsitteen osana, elämän perustavanlaatuisena osa-alueena, jonka päälle markkinatalouden eri kerrokset ja lopulta kapitalismi kansainvälisine markkinoineen asettui. Arkielämä oli talouden hallitseva osa, elämme kurkkuamme myöten arjessa, hän kirjoitti.²⁶ Arki on historian hitaimmin muuttuvaa ”pitkää kesto”; se on tärkeä osa sivilisaatioiden perustaa. Braudel lähestyi arkea kuitenkin vailla uusia työkaluja ja joutuu turvautumaan monin osin talous- ja sosiaalishistorian sekä lähitieteiden vakioaseistukseen. Hankalaa arjen historian pioneereille oli se, että arkipäivän käsitteestä tuli aluksi ylihistoriallinen ja lähestulkoon kaiken elämän itseensä nielevä kaatoluokka, melkeinpä vain sosiaalisen synonyymi.

Mutta arkipäivän käsitteen hahmottamisessa on toinenkin juonteensa, johon Harry Harootunian työssään tarttuu. Se juontune *Henri Lefebren* ja *Michel de Certeau*’n teoksista, mutta katsoo taaksepäin aina 1920-luvun saksalaisiin kulttuurikriittikoihin (Simmel, Kracauer, Benjamin) saakka. Harootunian näkee arjen erityisesti moderni-

na ilmiönä, suurkaupungin kaupallistuneena vapaa-aikana. Arki (everydayness) on eri asia kuin jokapäiväinen elämä (daily life). Erottelun etuna on selkeys. Arjelle tulee historia ja rajat, se kytkeytyy keskeiseen yhteiskunnalliseen muutokseen, historiallistuu. Mutta Harootunian kehittelmään liittyy myös ongelmallisia piirteitä. Ensinnä kiinnittäisin huomiota hänen ratkaisunsa historismiin. Jos arki (everydayness) on uusi modernisaatioon liittyvä kokemus, onko sen tutkimisessa myös rajoitettava aikalaistajuntaan, onko arki sitä mitä ihmiset pitävät arkena. Se, että jonain aikakautena arjen tapainen käsite nousee tärkeäksi, kertoo varmasti jotain keskeistä. Mutta kerroko se kaiken, on jo toinen asia. Toinen ongelma liittyy valtaan. Harootunian korostaa japanilaisia 1920- ja 1930-luvun arkipäivän teoreetikkoja siteeraten, miten journalismi tarjoaa modernin arjen tutkimukselle parhaan lähdemateriaalin. Sanomalehtimiehet ja kirjailijat välittävät aidoimmin arjen uudet piirteet kirjoituksissaan. Sen sijaan historian tutkimus on tässä suhteessa huono lähde, koska se ei edes ollut kiinnostunut arjesta. Rinnastus on kuitenkin huono, sillä kukapa tarjoaisi 1920- ja 1930-luvun historian tutkimusta arjen tutkijalle lähdemateriaaliksi. Sen sijaan erilaiset arkistoaineistot, yksityisarkistojen kirjeet ja päiväkirjat sekä muu yksityinen materiaali tai viranomaisarkistojen aiheistot ovat menestyksellisesti palvelleet jokapäiväistä elämää tutkivia sosiaalishistorioitsijoita.

Harootunianilta puuttuu kokonaan ”arkipäivän kolonisaation” käsite, kysymys siitä miten valtasuhteet muuttavat arkea. Hänen konseptiossaan valta tuottaa arjen kokemuksena. Useimmiten tämä kokemus määrittyy Harootunianin lainaamisissa teksteissä positiivisena, vanhan yhteiskunnan rutiinin, köyhyyden ja ahtauden murtumisena. Näin kysymys vallasta piiloutuu arjen käsitteen taakse. Harootunianin laajemminkin sovellettavissa oleva ajatus liittyy modernisaation kronologiaan. Hän on Japanin tutkijana pannut merkille, miten eri tavalla modernisaatio koettiin maassa, joka modernisoitui ennen modernisaatioteoriaa jo maailmansotien välisinä vuosikymmeninä. Län-

si-Eurooppa modernisoitui puolestaan sotien hidastamana vasta opittuaan modernisaatioteoriat yhdysvaltalaisista oppikirjoista.

Historiankirjoituksen poetiikka

Eräät Hayden Whiten oppilaat ovat hänen ”Metahistory” teokseensa viitaten vaatineet kaiken (akateemisen) historian tutkimuksen lopettamista vahingollisena puuhana.²⁷ Koska kieli ei ole sama asia kuin (mennyt) todellisuus, eikä edes kuvannut sitä luotettavasti, jäi ainoaksi järkeväksi toimenpiteeksi (historian) tutkimuksen mahdottomuuden toteaminen. Tässä tyylyssä päättelyssä näkyy selvästi, miten kohtalokkaalla tavalla eräät tropologisen narratiivisuusteorian kannattajat ovat kiinni positivismissa. Tutkimuksen mahdollisuus tehdään keskeisellä tavalla riippuvaksi todellisuuden ja kielen identtisyydestä. Kun siis Jörn Rüsen, Dominick LaCapra tai Harry Harootunian huomauttavat sellaisten historian tutkimuksen positivismiin kriitikoiden kuin Whiten tai Ankersmitin tutkimusotteen positivismista, niin tähän huomautukseen kannattaa pysähtyä ja miettiä sen merkitystä. Kuinka järkevää positivismikritiikkiä voidaan esittää positivismin omista lähtökohdista käsin?

Italialainen aatehistorioitsija *Carlo Ginzburg* haastaa Jerusalemissa 1993 pidetyllä luentosarjallaan ”History, Rhetoric and Proof” pohtimaan entistä syvällisemmin historiankirjoituksen poetiikkaa.²⁸ Ginzburg arvostelee tropologia-koulukuntaa retoriikan liian kapeasta ymmärtämisestä vain kaunopuheisuutena (vakuuttamisen taitona) ja argumentoinnin tai todistamisen sääntöjen unohtamisesta. Ginzburg jakaa täysin sen lähtökohdan – jota usein kuvataan Hayden Whiten ”teorian”²⁹ – että retoriikka on läsnä historian tutkijan työn kaikissa vaiheissa aiheiston keräämisestä ja aihepiiriin alustavasta määrittelystä asti. Kuka pa tämän voisikaan kieltää? Kyse onkin siitä, millaisia johtopäätöksiä tästä itsestään-selvyydestä tehdään.

Retoriikka on laajempi käsite kuin vakuuttamisen taito. Ginzburg haluaa mennä takaisin Aristoteleen retoriikkaan saakka ja nähdä retoriikan myös todistamisen keinona, tiedon hankkimisen välineenä ja totuu-

dellisuuden koettelemisen keinona. Tässä pyrkimyksessä hän määrittelee retoriikan samalla tavalla kuin *Paul Ricoeur* eräässä 1990-luvun artikkelissaan.³⁰ Ginzburg punoo tarinansa kimpussa artikkeleita, jotka alun perin ovat muodostaneet luentosarjan. Hän lähtee liikkeelle Aristoteleen retoriikasta, kertoo sen ensimmäisestä modernista sovelluksesta Domenico Vallan oratoriossa vuodelta 1444 ja siirtyy sitten tekstin dialogisen lukemisen analyysiin artikkeleissa, jotka tutkivat jesuiittahistorioitsija Charles le Gobienin kertomusta kapinasta Marianasaarilla Filippiinien lähellä vuonna 1700 ja erän tyhjän kohdan merkitystä Gustave Flaubert’n romaanissa ”Sydämen oppivuodet” (1856). Ginzburg pyrkii antamaan ns. lingvivistiselle käänteelle positiivisen merkityksen, kieli ei ole tutkimuksen tukahduttaja vaan mahdollistaja. Korostaessaan retoriikan monimuotoisuutta ja suositellessaan modernia kaunokirjallisuutta inspiraation lähteeksi historiankirjoitukselle Ginzburg lienee nykyisin lähempänä ”Metahistory”-teoksen vuonna 1974 julkaissutta Hayden Whitea kuin kirjoittaja itse.

24. Whiten suhteellisuudentajuinen arvio Metahistory-teoksen merkityksestä tänä päivänä käy ilmi Encounters-haastattelukirjasta.

25. Taiteen, erityisesti valokuvauksen roolista arjen käsitteen ajankohtaistajana, ks. *John Roberts, The Art of Interruption. Realism, Photography, and the Everyday* (Manchester University Press 1998).

26. *Fernand Braudel, Afterthoughts on Material Civilization and Capitalism* (The Johns Hopkins University Press 1977).

27. Vrt. esim. *Sande Cohen, Historical Culture. On the Recoding of and Academic Discipline* (University of California Press 1986) tai *Keith Jenkins, Why History? Ethics and Postmodernity* (Routledge 1999).

28. *Carlo Ginzburgilta* ilmestyi 1999 toinenkin teos, Pablo Picasson Guernica-taulua tulkitseva taidehistoriallinen essee *Das Schwert und die Glühbirne* (Suhrkamp 1999). Edellisenä vuonna ilmestynyt italiantielinen artikkelikokoelma *Occhiacci di legno* (Feltrinelli 1998) on myös tullut saksankielisenä käännöksenä *Holztaugen. Über Nähe und Distanz* (Verlag Klaus Wagenbach 1999).

29. Vrt. esim. *Karen Halttusen* artikkeli Bonnelliin ja Huntin toimittamassa kokoelmassa.

30. *Paul Ricoeur, History and Rhetoric. The Social Responsibility of the Historian*. Toim. Francois Bédarida (Berghahn Books 1994), s. 7–24.

KARI IMMONEN

Kulttuurihistoria Turun yliopistossa

Turun yliopiston kulttuurihistorian laitos on pian 30-vuotias. Professori Kari Immonen selostaa laitoksen opetuksen ja tutkimuksen tavoitteita.

■ Kulttuurihistorian oppituoli perustettiin Turkuun syyskuun alusta 1972. Tuolloin elettiin korkeakoulupoliittisen korkeasuhdanteen aikaa. Ns. Ketosen komitean mietinnön pohjalta oli, aikamoisen hälinän jälkeen, säädetty Korkeakoulujen kehittämislaki vuosille 1967–81. Varsinkin alkuvuosina se antoi vauhtia yliopistojen kehitykselle. Tästä kehityksestä myös kulttuurihistoria sai osansa.¹

Oppituolin määrittelyssä päädyttiin monimutkaisten kiemuroiden jälkeen muotoiluun ”kulttuurihistoria, erityisesti länsimaisen korkeakulttuurin oppi- ja tyylihistoria”. Lisäksi todettiin, että oppituolin alaan ei kuulunut ”poliittinen ja valtiollinen historia, niihin mukaan luettuna poliittisten aatteiden historia silloin kun tutkitaan niiden levinneisyyttä ja toteuttamista käytännön poliittisessa toiminnassa, kirkkohistoria, sotahistoria sekä talous- ja sosiaalhistoria”. Ulkopuolelle jätettiin myös ”esihistorialliset kaudet ja kansanomaisen kulttuurin tutkimus”.

Virantäytön ongelmat

Vaikka kulttuurihistorian määrittelyssä oli pyritty selkeään rajaukseen ja konkreettisuuteen, virantäytöistä tuli hankalia. Suomessa ei ollut toimivaa kulttuurihistorian traditiota ja tämä näkyi niin hakijajoukossa kuin itse prosessissakin. Ensimmäisellä kieroksella kaikki 13 hakijaa julistettiin epäpäteviksi. Toisessa vaiheessa yritettiin kutsusmenettelyä, mutta kohteena ollut *Henrik Lilius* valitsi Teknillisen Korkeakoulun arkkitehtuurin historian professuurin. Opetusministeriö alkoi jo kyllästyä koko leik-

kiin ja ehdotti viran siirtämistä jollekin enemmän tarpeelliselle alalle, johon voitaisiin saada pätevä hoitajakin.

Siirtosuunnitelmat saatiin kuitenkin torjuttua ja virka viimein täytettyä, kun *Veikko Litzen* nimitettiin heinäkuussa 1978. Hän oli väitellyt ruusujen sodasta kirjalla, joka kytkeytyi monella tavoin keskiajan aatemaailmaan ja erityisesti naisen asemaan vallanperimyskiistassa. Hän oli hakenut myös kulttuurihistorian laajaa, ihmisen koko toimintaa koskevaa määrittelyä keskiajan kulttuurihistoriaa käsittelevällä oppikirjallaan. Hänen tulonsa kulttuurihistorian professoriksi merkitsi oppiaineen harhailuvuosien päättymistä ja itsenäisen tieteellisen profiilin etsinnän alkua.

Sisällön rakentaminen

Virantäytön ulkopuolella oppiaine eli omaa normaalia elämäänsä jo 70-luvullakin. Viran hoitajana toimi pisimpään yleisen historian apulaisprofessori *Matti Lauerma*. Jonkin aikaa tehtävässä olivat myös tuomiorovasti ja yleisen historian dosentti *Lauri Huovinen* sekä lisensiaatit *Marja Vasala* ja *Matti Männikkö*. Heidän ohjaamana kulttuurihistoria näyttäytyi yleisen historian osaluona, joka kohdisti huomionsa, viran määrittelyn mukaisesti, ennen muuta tyyli- ja oppihistoriaan – mitä se sitten tarkoittikin. Metodologisen otteensa kulttuurihistoria sai historian yleisestä teoria- ja metodikirjallisuudesta. Kulttuurihistoria ei siis esiintynyt omana erityisenä toimintatapanaan ja näkökulmanaan. Tätä ulottuvuutta edustivat korkeintaan sellaiset klassikot kuin *Egon Friedell* ja *Jakob Burckhardt*. Kulttuurihistoriaa leimasi taidekulttuuri ja ylipäätään korkeakulttuurinen näkökulma. Esimerkiksi populaarikulttuuri ja elämäntapateemat jäivät tämän lähestymistavan ulkopuolelle.

1980-luvun keskeiskäsite oli kokonaisvaltaisuus. Matti Männikkö oli syksyllä 1977 määritellyt oppiaineen näin:

”Kulttuurihistorian tehtävänä on tarkastella kulttuuria aikaperspektiivistä ja nimenomaan kokonaisvaltaisella tavalla. Se toisinaan pyrkii selvittämään kunakin

aikakautena kulttuurin kaikkia osa-alueita suhteessa toisiinsa ja aikansa yhteiskuntaan. Liikkuessaan aikaulottuvuudella se lisäksi valaisee kulttuurikehityksessä ilmenevää kontinuiteettia ja auttaa arvioimaan sitä, mikä nykykulttuurissa on menneisyyden perintöä ja mikä siinä on uutta. Kulttuurin olemuksen ymmärtäminen on ylipäänsä mahdollista vain kulttuurihistoriallisen tiedon avulla.”

Virkaanastujaisesityksessään Litzen itse ilmoitti ponnistavansa samasta ajattelusta. Lisäksi hän korosti kulttuurihistorian palvelutehtävää. Hän sanoi, että ”kun menneisyys on ymmärretty ja selitetty ja luotu siitä synteesi, tutkimustulos on saatettava hyödyttämään oman aikamme kulttuuria, ja tähän on annettava opiskelijoille myös keino”.

Pari vuotta myöhemmin, keväällä 1981, Litzenin piti kulttuurihistorian luonnetta käsitelleessä seminaarissa alustuksen otsikolla ”Kulttuurihistoria on kokonaisvaltaisuutta korostava historia”. Hän tarkasteli kulttuurihistoriaa omana erityisenä ja kokonaisena historian alanaan. Lähtökohtana tälle oli ympäristökeskeinen kulttuurin määrittelmä. Litzen määritteli:

”Kulttuurin muodostavat ne ratkaisut ja toimintatavat, joita ihmiset ovat keksineet ja kehittäneet vastauksena ympäristöstä (laajasti käsitettynä myös sosiaalinen ympäristö, ’muut ihmiset’ mukaan lukien) saamiinsa haasteisiin. Ihmisten tavoiksi muotoutuneet reaktiot ympäristön haasteisiin, vastausten kaavat sekä itse vastaukset – niin henkiset kuin aineellisetkin – muodostavat kokonaisuuden, jota sanotaan kulttuuriksi.”

Tämä kokonaisuus, ja sen osat juuri kokonaisuuden osina, oli Litzenin mukaan kulttuurihistorian tutkimuksen ja opetuksen kohteena.

Tällä tavoin ilmaistua lähtökohtaa voi kuvata antropologiseksi – sieltä Litzenin määrittely juonsikin. Aikaan ja tilaan kytkettynä tämän määrittelyn pohjalta oli luontevaa päätyä historiaan ja kulttuurihisto-

riaan. Kiinnostavaa ei kuitenkaan ollut pelkästään se, mikä kulttuurissa oli konkreettista ja yksityistä, niin kuin perinteisesti historiassa oli ajateltu, vaan myös se, mikä siinä oli yleistä, meidän aikaamme ja sen ylikin ulottuvaa. Litzen sanoi:

”Mielestäni kokonaisvaltaisuudesta seuraa yksilöllisten tekojen ja ainutkertaisen ilmiöiden näkeminen suuremman kokonaisuuden vaikuttavina osina. Jos arvostamme kulttuuria – kokonaisuutta – koemme jokaisen sosiaalisena olentona tekemämme teon merkittäväksi. Meillä on vastuu kulttuuristamme, pyöri se mihin suuntaan hyvänsä.”

Tällä Litzen kirjasi kulttuurihistorialle nykyisyyden yli tulevaisuuteen kurkottavaa tehtävää.

Kokonaisvaltaisuus oli kulttuurihistorian luonnetta jäsentävä peruskäsite myös silloin, kun oppiaineen vetovastuu seuraavan kerran vaihtui. *Keijo Virtasesta* tuli elokuun alusta 1990 kulttuurihistorian seuraava professori Litzenin siirtyessä Valtionarkiston johtoon; Virtanen oli kyllä hoitanut professuuria jo keskeisen osan 80-lukua. Hän oli väitellyt vuonna 1979 paluusiirtolaisuudesta. Lisäksi hän oli tutkinut esimerkiksi amerikkalaista kulttuuria ja sen leviämistä Eurooppaan. Hän julkaisi 1987 teoksen *Kulttuurihistoria – tie kokonaisvaltaiseen historiaan*. Hän kirjoitti:

”Kokonaisvaltaisuus on avaintermi ja lähtökohta kulttuurihistorian metodologialle, kun tavoitteena on yksityisen sekä kollektiivisen integroiminen sekä tutkimuskohteena että -tapana, kulttuurin tuotteiden erilaiset funktiot ”kuluttajien” kannalta tai tutkimuskohteen ajallinen pituus.”

1. Olen käsitellyt laajemmin kulttuurihistorian 1970- ja 80-lukujen historiaa artikkelissa Oppi- ja tyylihistoriasta uudeksi historiaksi. Kulttuurihistoria Turun yliopistossa. – Historiaa Auran rannoilla. Turkulaista historiantutkimusta ja historiantutkijoita. Toim. Auvo Kostainen. Turun Historiallinen Arkisto n:o 52 (Turku 1999).

Virtasen pohdinnassa kokonaisvaltaisuus kytkeytyi uusiin historiografisiin yhteyksiin. Viittauskenttä koostui toisaalta ranskalaisen historiatriadition keskeisistä nimistä ja heidän seuraajistaan, ennen muuta *Fernand Braudelista*, *Henri Lefebvrestä*, *Philippe Ariès'tä*, ja toisaalta etnologeista, lähinnä *Bo Lönnqvististä*. Näin kulttuurihistoria etsi paikkaansa selvästi uudenaikaisesta tutkimusperinteestä ja historiaperheestä. Osittain kysymys oli suomalaisen historiakentän yleisestä liikkeestä; 80-luvun edetessä ranskalainen ja ranskalaisperäinen keskustelu tuli yhä näkyvämmäksi osaksi suomalaisten historioitsijoiden ajattelua. Virtasella kysymys oli kuitenkin nimenomaan kulttuurihistorian uudesta määrittämisestä, ei historiasta yleensä.

Ratkaisevasti kulttuurihistoria siirtyi "uusien historioiden" ja monella tavoin uudenaikaisen ajattelutavan suuntaan lukuvuoden syksyllä 1994. Silloin oppiaine irrotettiin lopullisesti siitä sektorihistorian ajatuksesta, joka sen tutkintovaatimuksia, vaikka vuosien myötä yhä vähemmän ajattelua, oli leimannut vielä koko 80-luvun ja 90-luvun alun. Opetus oli alkanut yhä enemmän suuntautua kohti erityisesti ranskalaista ja italialaista uuden historian keskustelua; tärkeitä olivat annalistit, mikrohistoria ja *Foucault*. Samaan aikaan kulttuurihistoria käsitteenä alkoi myös kansainvälisessä keskustelussa saada samansuuntaisia painotuksia kuin mitä sillä jo pitkään oli ollut Turussa. Muutoksen kannalta oireellista oli esimerkiksi se, että noina aikoina kulttuurihistorian englanninkielinen käännös oppiaineen asiakirjoissa muutettiin toiseksi. Litzen oli aikoinaan, perusteellisen harkinnan jälkeen, lanseerannut *history of civilizations* -käsitteen. Nyt englanninkieliseksi vastineeksi tuli *cultural history*.

Vaikka kokonaisvaltaisuuden käsite oli pysynyt mukana oppiaineen teorianmäärittelyissä, se oli työntynyt selvästi taemmas; 1993 ilmestyneessä Metodikirjassa Virtanen määritteli kulttuurihistorian näin:

"Kulttuurihistoriassa kulttuuri ymmärretään laajasti: siinä tutkitaan ihmisen suunnitelmia, tapoja ja tekoja, joilla hän on muodos-

tanut suhteensa elämäänsä, ja joiden avulla hän on kommunikoinut. Yksilöstä tulee historiallinen vain suhteessa elämäänsä, ympäristöönsä ja aikaansa. Hän ei toimi kuin kone, mutta ei myöskään kuin luonto. Saadaksean hänestä otteen tutkija lähestyy menneisyyttä kokonaisvaltaisesti ja ymmärtää kulttuurin kollektiivisesti. Menneisyyden ihmisen elämisen muodon (design for living) selittämiseksi tutkimuskohde on sijoitettava aikaansa ja kulttuurijärjestelmäänsä."

Elämisen muoto, kollektiiviset mentaliteetit, kulttuurin arvottamisesta luopuminen, yli perinteisten tiederajojen kulkeminen, kohteen ja kontekstin dialogi, menneisyyden näkeminen teksteinä – siinä olivat keskeiset periaatteet, joille Virtanen rakensi nyt kulttuurihistoriaa koskevat luonnehdintansa.

Ajattelun muutos näkyy hyvin selvänä uusissa syksyn 1994 tutkintovaatimuksissa. Ensinnäkin keskeinen metodologinen peruskirjallisuus oli nyt oppiaineen itsensä tuottamaa. Toiseksi aikakausiperustaisesta historiarakenteesta oli luovuttu. Kolmanneksi ja tärkeimmäksi: ns. näkökulmista tehtiin keskeisin tutkintovaatimuksia jäsentävä periaate. Näkökulmat edustavat voimakkaasti uusien historioiden ajattelutapoja. Sen lisäksi ne tarjoavat joustavan ja opiskelijakeskeisen rakenteen, jonka puitteissa hyvin monenlainen suuntautuminen on mahdollista. Toimintaperiaatteeksi tuli yhä selvemmin: yhteisen metodologisen näkökulman sisällä mahdollisimman suureen vapauteen.

Määrittely tänään

Virtanen siirtyi Turun yliopiston rehtoriksi kesällä 1997, ja olen itse ollut oppiaineen vetovastuussa sen jälkeen. Olin tullut apulaisprofessoriksi, myöhemmin professoriksi, kesällä 1995, ja hoitanut virkaa pari vuotta sitä ennen. Olin väitellyt venäläisyydestä suomalaisessa julkisuudessa ja sen lisäksi tutkinut mm. suomalaista tiedepolitiikkaa. Toisessa professuurissa on kesästä 1995 alkaen ollut *Hannu Salmi*, monipuolinen kulttuurihistorian tutkija, joka teki väitöskirjansa Wagnerista, ja on sen lisäksi kir-

joittanut paljon mm. elokuvasta ja populaarikulttuurista.

Ne käsitteet, joilla kulttuurihistorian luonnetta tänään haetaan, ovat historiallisuus, moniaikaisuus, kulttuurisuus, syvärakenteellisuus, totaalisuus, dialogisuus ja aktiivisuus.

Historiallisuus lähtee siitä, että kaikki sosiaaliset muodot, intellektuaaliset kategoriat, representaatiojärjestelmät, objektien ja diskurssien kentät ja ihmisen perusrakenteet ovat luonteeltaan historiallisia. Tällä tavoin ymmärretty historiallisuus ei merkitse sitoutumista jatkuvuuteen, edistyksen kategorioihin tai esimerkiksi geneettisiin synnyn, kasvun ja rappeutumisen skenaarioihin. Sen sijaan se merkitsee sitoutumista käsitykseen kulttuurihistorian tarkastelemien ilmiöiden peruuttamattomasta sijoittumisesta aikaan ja tilaan.

Tämä aika ja tila konkretisoituu hyvin käsitteen moniaikaisuus kautta. Sen lähtökohtana on *Fernand Braudelin* ajatus eripitkistä kestoista. Braudel jakaa ajan kolmeen tasoon. Niistä ensimmäinen on hidas, lähes liikumaton ja muuttumaton aika. Toisesta aikatasosta hän käyttää nimitystä konjunkturi. Hän sanoo, että siinä kysymys on sosiaalisesta historiasta. Se etenee nopeammin kuin pitkän keston suhteellinen muuttumattomuus, mutta on hitaampaa kuin yksilön välittömästi kokema tapahtumien aika. Kolmannen tason muodostaa se, mitä me perinteisesti nimitämme historiaksi. Braudel sanoo sitä lyhyen keston tai tapahtuman ajaksi. Se on kronikoitsijan ja sanomalehtimiehen aika.

Oleellista on, että nämä tasot – eivätkä tietenkään nämä kolme, vaan kaikki niiden välissäkin olevat ajan tasot – ovat kulloissakin nykyajassa läsnä rinnakkain, samanaikaisesti. Yhdessä ne muodostavat menossa olevan, joka hetki ainutlaatuisen kokonaisuuden, ainutlaatuisen, monikerroksisen nykyisyyden. Tähän nykyisyyteen ja siis samalla monitasoiseen aikojen orkesteriin sijoittuvat kaikki kulttuurihistorian tarkastelemat ilmiöt ja ne ovat siis tässä mielessä historiallisia. Niissä on jotain yhteistä monien muiden aikojen ja ilmiöiden kanssa, mutta niissä on myös paljon erityistä ja ainutkertaista.

Kulttuurisuus merkitsee kannanottoa siihen, minkälaisia ilmiöt kulttuurihistorian näkökulmasta ovat luonteeltaan, ontologisesti. Perusajatus on, että ihmisen toiminta on kaikelta osin kulttuurisesti määräytyntä, koskee se sitten taiteellista, tieteellistä, poliittista, taloudellista tai mitä tahansa toimintaa.

Olemme kulttuurisesti – ja historiallisesti – muotoutuneita, ja toimintamme, koko elämismaailmamme on kulttuurista. Tämä ei tarkoita sitä, ettemmekö me olisi toimivia ja ajattelevia subjekteja, jotka tekevät itsenäisiä ratkaisuja. Ratkaisumme ovat itsenäisiä, mutta kulttuurisesti ja historiallisesti ehdollistuneina. Kysymys on siitä vapauden ja välttämättömyyden dualismista, joka esimerkiksi Sartren ajattelussa mahdollistaa sen, että näemme kaikkeen yksityiseen sisältyvän yleisen, universaalien.

Syvärakenteellisuus liittyy tähän, mutta antaa toisen näkökulman. Lähtökohtana on ajatus, että kulttuuri jakautuu kahteen ulottuvuuteen, syvärakenteeseen ja toiminnan tasoon, ja toiminnan taso on kulttuurin syvärakenteen ehdollistama. Foucault on puhunut kulttuurin fundamentaalisista peruskoodeista. Hänen ajatuksensa on, että jokaisessa kulttuurissa on tiettyjä apriorisia sääntöjä, joiden perusteella asiat ryhmittyvät erilaisiin luokkiin tai tiettyyn järjestykseen ja joiden perusteella toiset asiat katsotaan toisia tärkeämmiksi. Nämä kulttuurin rakenteessa – tai siis syvärakenteessa – olevat säännöt tekevät Foucault'n mukaan mahdolliseksi historian olemassaolon. Hän kutsuu näitä sääntöjä kulttuurin fundamentaalisiksi, peruskoodeiksi. Ne ovat seikkoja, jotka ohjaavat esimerkiksi kieltä, havaintojen tekemisen tapaa, erilaisia käytännöllisiä luokitteluja tyyliin: mustalainen on toista kuin valkolainen, nainen on toista kuin mies jne.

Nämä kulttuurin fundamentaalit koodit ovat Foucault'n mukaan ihmisen maailmaan sijoittumisen perustana. Ne ohjaavat ihmistä hänen kulttuurissaan. Ne antavat hänelle toimintatavat ja ohjaavat jopa kaikkein hienostuneimpia ja monimutkaisimpia tieteellisiä teorioita ja tulkintojakin. Ne selittävät, miksi kulttuurinen järjestys on olemassa ja mikä sitä jäsentää.

Yksi mahdollisuus ymmärtää kulttuurihistorian tieteellinen luonne on ajatella, että sen ensisijainen tehtävä on juuri kulttuurin syvärakenteen tutkiminen ja sen tarkasteleminen, miten syvärakenne vaikuttaa toimintaan. Tämän ajatuksen tuleekin olla jossain muodossa sisäänrakennettuna kaikessa hyvässä kulttuurihistoriallisessa tutkimuksessa ja opetuksessa.

Totaalisuuden käsitteen kohdalla palaan jälleen Braudeliin ja hänen moniaikaiseen nykyhetkeensä. Voimme ajatella, että jokainen historiallinen nykyhetki on tietynlainen totaliteetti. Se on myös uniikki, ainutlaatuinen suhteessa kaikkiin muihin nykyhetkiin. Tulkinnaissa tietoisuus jokaisen ilmiön kuulumisesta oman nykyhetkensä muodostamaan totaliteettiin, on keskeistä.

Tätä kautta totaliteetin käsite kytkeytyy myös kokonaisvaltaisuuden käsitteeseen; totaliteetti on ehkä ontologisemmin ja kokonaisvaltaisuus episteemisemmin painotunut käsite. Kulttuurihistoriallisen tutkimusprosessin kannalta ajatus kulkee jotenkin näin: koska kaikki ilmiöt kuuluvat totaliteettiin, niitä on tarkasteltava kokonaisvaltaisesti. Tämä kokonaisvaltaisuus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että jokaisen tutkittavan ilmiön perustaksi on uloskirjoitettava aikakausi koko totaalisuudessaan. Kysymys on tutkimusprosessia ja siihen liittyvät tietoisuutta koskeva.

Seuraava turkulaista kulttuurihistoriaa määrittävä käsite on dialogisuus. Se tulee kulttuurihistorialliseen keskusteluun ennen muuta *Hans-Georg Gadamerilta*. Hän puhuu nykyisen ja menneen välisestä dialogista. Tässä dialogissa kaksi nykyaikaa eli tutkijan aika ja mennyt aika kohtaavat. Tässä kohtaamisessa tutkimuskohde paljastaa jotain itsestään, mutta kätkee myös paljon. Oleellista on, että hyvä tutkimus ei vain lisää tietoaamme menneisyydestä vaan antaa myös välineitä oman ymmärryksemme korjaamiseen. Dialogin päätyttyä kysyjän ymmärrys on muuttunut. Samoin on muuttunut hänen menneisyyttä koskeva ymmärryksensä. Hän tietää toisin – ja on myös mahdollista, että hän tietää paremmin.

Viimeinen käsite, jolla olen tässä jäsenänyt kulttuurihistorian olemusta on aktii-

visuus. Näen sen ennen muuta tietoa koskevana käsitteenä. Historiallinen tieto on aktiivista tietoa. Se perustuu ajatukselle siitä, että monikerroksinen historia on läsnä jokaisessa nykyyssyydessä ja sitä kautta se on yksi keskeisimmistä tekijöistä, jotka muovaavat ihmiselle mahdolliseksi aukeavaa vaihtoehtojen kenttää. Historian läsnäolo on juuri tietoisuutta tällaisesta ainutlaatuisesta, erilaisten aikojen muodostamasta nykyajasta. Näiden aikojen tuntemus on edellytys sille, että me tunnemme itsemme. Se on edellytys myös sille, että me voimme suuntautua kohti tulevaa.

Tähän perustuu ajatus historian sovelletavuudesta. Historia on jotain sellaista, joka samaan aikaan on sekä erityistä ja ainutkertaista että yleistä ja yhteistä. Sovelletavuus perustuu yleisyyteen, mutta ero esimerkiksi systemaattisiin yhteiskuntatieteisiin puolestaan perustuu erityisyyteen. Kun kulttuurihistoriassa puhutaan tiedon sovelletavuudesta, puhutaan yleisestä, mutta erityisen ja ainutkertaisen rajaamana. Kiinnostavaa ei siis ole pelkästään se, mikä kulttuurissa oli konkreettista ja yksityistä, niin kuin perinteisesti historiassa oli ajateltu, vaan myös se, mikä siinä oli yleistä, meidän aikamme ja sen ylikin ulottuvaa.

Tutkimus ja koulutus

Kulttuurihistoriassa on pääaineopiskelijoita noin 250 ja sivuaineopiskelijoita viitisen sataa. Gradu ja tehdään vuosittain 20–25. Kulttuurihistorian perus- ja aineopintoja opetetaan myös avoimessa yliopistossa ympäri maata, ja onpa opetuspaikkoja ollut ulkomailla: Lontoossa, Firenzessä, Frankfurt am Mainissa, Düsseldorfissa ja Waterlooossa. Perusopinnot voi suorittaa myös virtuaaliyliopiston idean mukaisesti verkkoopintoina.

Turun kulttuurihistoria ei enää ole Suomessa yksin. Lapin yliopistossa Rovaniemellä on jo pitkään ollut mahdollisuus perus- ja aineopintojen suorittamiseen ja tästä syystä alkaen siellä on myös syventävät opinnot. Ne on tuotettu ensisijaisesti jatkoopintoja varten; kulttuurihistoriaa pääaineena lukevia tutkinto-opiskelijoita Lappiin ei oteta. Opintojen toteutuksesta vastaa Turun

kulttuurihistorian kasvatti, dosentti Marja Tuominen. Itse olen mukana jonkinlaisena opetusta valvovana dosenttina.

Kulttuurihistorian toiminnallinen painopiste on viime vuosina ollut tutkimuksessa ja tutkijakoulutuksessa. Tutkijakoulutus on organisoitu tutkijaseminaarin, tutkimusryhmien, temaattisten joulu- ja kevätkoulujen sekä henkilökohtaisen ohjausjärjestelmän avulla. Ohjausta varten organisoituja tutkimusryhmiä on tällä hetkellä kuusi. Niiden teemoina ovat keskiaika ja uuden ajan alku, modernin tutkimus, mikrohistoria ja sukupuolijärjestelmät, populaarikulttuuri, teknologia sekä kaupunkia, tilaa ja ympäristöä käsittelevä ryhmä. Tutkimusryhmien toiminta ei rajoitu töiden ohjaamiseen. Siihen kuuluu ylipäätään vastuunotto oman alueensa kehittämisestä oppiaineen piirissä. Tämä on konkretisoitunut myös julkaisuina.²

Lisäksi oppiaineessa on ja se on mukana joukossa tutkimusprojekteja. Suurin ja pitkäaikaisin on Kulttuurisen vuorovaikutuksen ja integraation tutkijakoulu, jota oppiaine koordinoi, mutta jossa sillä itsellään on vain kaksi koulutettavaa. Akatemian kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen toimikunnan tutkimusohjelmista oppiaine on mukana kolmessa: kaupunkitutkimuksessa, lamatutkimuksessa sekä mediatutkimuksessa. Kaupunkitutkimuksen monitieteinen projekti on otsikoitu Julkinen tila, kaupunkisuunnittelu ja kulttuurinen vuorovaikutus. Lamatutkimuksessa kulttuurihistorian osahanke on otsikoltaan The Crisis, the Individual and the Mentality of Subsistence: The Economic Crises of the 1990s and the Cultural Strategies for Tackling the Depression. Mediatutkimuksen hankkeet ovat MEDUSA eli Media Usage and the Transformations of Everyday Experience sekä Yhteinen kansallinen kulttuuri – mahdolluuskko? Informaatio ja viihde suomalaisten radio- ja televisio-ohjelmien historiassa 1945–2000. Myös ne ovat monitieteisiä.

Suomen Akatemian rahoittama on myös Senses and Sensibilities -projekti, jonka teemat liittyvät uuden ajan alun kulttuurihistoriaan. Rahoitusta haetaan tällä hetkellä aktiivisimmin teknologian kulttuurihistorian hankkeelle sekä 1800- ja 1900-lukujen

vaihteen naisten kirjoittamisen kulttuurihistorian tutkimukselle.

Rekisteröityneitä jatko-opiskelijoita kulttuurihistoriassa on jonkin verran yli 70. Väitöskirjoja on tähän mennessä ilmestynyt 12 ja lisensiaatintöitä 29. Ensimmäinen väitöskirja oli *Luigi de Annan* *Conoscenza e immagine della Finlandia e del settentrione nella cultura classico – medievale* (1988). Sen jälkeen ovat tulleet: *Marja Tuominen* "Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia". Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa (1991), *Jukka Kemppinen*, Tätä kaikki noudattakoot. Korkein oikeus, ihmiset ja yhteiskunta 1918–1990 (1992), *Anne Ollila*, Suomen kotien päivä valkenee... Martta-järjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939 (1993), *Ritva Hapuli*, Nykyajan sininen kukka. Olavi Paa-volainen ja nykyaika (1995), *Kari Kallioniemi*, "Put the Needle on the Record and Think of England" – Notions of Englishness in the Post-War Debate on British Pop Music (1998), *Marjo Kaartinen*, Spiritual Eunuchs. Religious People in English Culture of the Early Sixteenth Century (1999), *Anu Korhonen*, Fellows of infinite jest : the fool in Renaissance England (1999), *Juha J. Hiltunen*, Ancient Kings of Peru. The Reliability of the Chronicle of Fernando de Montesinos (1999), *Riitta Laitinen*, Lived Land. Identification with Places in Navajo Society 1800–1930 (1999), *Kalle Pihlainen*, Resisting History. On the Ethics of Narrative Representation (1999) sekä *Toivo Flink*, Maaorjuuden ja vallankumouksen puristuksessa. Inkerin ja Pietarin suomalaisten sivistys-, kulttuuri- ja itsetuntopyrkimyksiä vuosina 1861–1917 (2000).

Tulevaisuuteen suuntautuminen

Kulttuurihistorian koulutus ja tutkimus rakentuu siis ajatukselle, jonka mukaan yh-

2. Ks. esim. Pohjan tähteet. Populaarikulttuurin kuva suomalaisuudesta. Toim. Hannu Salmi & Kari Kallioniemi BJT Kirjastopalvelu Oy. (Helsinki-Saarjärvi 2000); Modernin lomo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800–1900-lukujen vaihteen sukupuolisuudesta. Toim. Kari Immonen, Ritva Hapuli, Maarit Leskelä ja Kaisa Vehkalahti. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura; (Helsinki-Pieksämäki 2000). Tekeillä on Intohimo. Tunteiden historia uuden ajan alussa.

distävä tekijä kaikille on kulttuurihistoriallinen näkökulma, sillä tavoin esitettynä kuin edellä. Sen puitteissa tutkimusteemat ja erikoistumistavat voivat vaihdella paljonkin. Kysymyksessä ei ole anything goes -periaate vaan se perushavainto, että ihmisen kaikki toiminta on kulttuurista ja siis kulttuurihistorian näkökulmasta tarkasteltavissa. Siksi kulttuurihistoriallinen katse voidaan suunnata mihin tahansa, kulttuurihistorian näkökulmakehyyksen puitteissa.

Käytännössä tämä lähtökohta on merkinnyt ja merkitsee vahvaa suuntautumista teoriaan ja metodologiaan. Tämän suuntautumisen kehittämisessä oppiaineen koko henkilökunta, tutkijat mukaan luettuina, on mukana. Tämä on konkretisoitunut useina teoksina ja artikkeleina.³ Juuri nyt lähtee kustantajalle uuden kulttuurihistorian metodologiaa käsittelevän teoksen käsikirjoitus. Sen lähes kaikki kirjoittajat ovat oppiaineesta.

Toinen oppiaineen tulevaisuuden ala on soveltava kulttuurihistoria. Sen tavoitteena on luoda käytännöllisiä työskentelymalleja, joita voidaan käyttää erilaisessa kehittämissäytössä niin yrityksissä kuin hallinnossakin. Tässä on lähtökohtana toisaalta ajatus historiasta samaan aikaan sekä konkreettisenä ja erityisenä että yleisenä ja toimintaa kommentoivana, ja toisaalta ajatus kaiken toiminnan historiallisuudesta ja siis siitä, että ihmiset ja yhteisöt kantavat koko ajan mukanaan omia historioitaan. Tämä näkökulma mahdollistaa esimerkiksi työyhteisöissä tai monialaisissa organisaatioissa esiintyvien synergiakenttien ja säröjen tutkimuksen. Tekemällä läsnäoleva historia näkyväksi yhteisöjä voidaan kehittää paremmin oman toimintansa ja ongelmiansa luonnetta ymmärtäviksi ja sitä kautta parempaan toimintaan kurkottaviksi.

Muut näköpiirissä olevat tutkimukselliset kehittämissälinjat rakentuvat nykyisille hankkeille ja tutkimusryhmille. Varhaismodernin kulttuurin tutkimuksen alueella on tällä hetkellä kaksi tutkijatohtoria ja vajaa kymmenen väitöskirjantekijää. Modernin kulttuurin tutkimus on vakiintumassa ja laajenemassa nopeasti ja sen alueelta odotetaan myös useita väitöskirjoja lähivuosina. Po-

pulaarikulttuurin tutkimuksen rungon muodostavat useat alaan liittyvät tutkimushankkeet. Kaupunkitutkimus tulee suuntautumaan yhä selvemmin teemoihin, joiden avulla on mahdollista osallistua keskusteluun kaupunkien ja kaupunkikuvan kehittämisestä. Teknologian historia on myös laajeneva alue. Se on tähän asti kohdistanut ensisijaisen huomionsa tietotekniikan historiaan; parin vuoden sisällä alalta valmistuu useampikin lisensiaatintyö ja väitöskirja. Tarkoitus kuitenkin on laajentaa katsetta teknologiaan yleisemmin. Oppiaine on mukana myös Oulun aate- ja oppihistorian vetämässä valtakunnallisessa teknologian historian verkossa. Kulttuurin integraatioon, etnisyyteen, identiteettiin ja vähemmistöihin kohdistuva tutkimus on tutkijakoulun ja tutkimushankkeiden myötä yhä oppiaineen painopisteealoja.

Se määrittely, jonka puitteissa oppiaine tällä hetkellä työskentelee, on seuraava: Kulttuurihistoria tarkastelee ilmiöitä historiallisina ja kulttuurisina. Se katsoo, että kaikki elämämaailman ilmiöt kuuluvat oman moniaikaisen ja monikerroksisen nykyhetkensä muodostamaan kokonaisuuteen. Kulttuurihistoria pyrkii ulottamaan katseensa kulttuurin perustassa vaikuttaviin syvärakenteisiin ja niihin suhtautumisen ja maailmanjäsentämisen tapoihin, jotka ovat elämämaailman ilmiöiden perustana. Kulttuurihistoriassa nykyhetken ja menneisyyden suhde on dialoginen siten, että tutkijan nykyhetki muodostaa ne lähtökysymykset, joilla menneisyys kohdataan, mutta tutkimusprosessissa menneisyyden autonomisuus ja arvokkuus omana itsenään nousee yhä keskeisemmin esiin. Kulttuurihistorian suhde historiaan on aktiivinen eli se näkee historian ja historiallisen tiedon keskeisenä ihmisen maailmassaolon ja tulevaisuuteen suuntautumisen jäsentäjänä.

Tästä näkökulmasta kulttuurihistoria kohtaa elämämaailman kaikessa rikkaudessaan, ilman hierarkkista arvottamista. Se ei tee eroa arjen ja juhlan, eliitin ja populaarin, korkean ja matalan tai tavallisen ihmisen ja valtaapitävien välillä. Kulttuurin eri alueet jäsentyvät ihmisen valintojen tasaveroisiksi kohteiksi, elämäntavan osiksi. Siten esimer-

kiksi taidetta ei tarkastella vain taiteena eikä siihen kohdisteta arvioivaa, hyvää ja huonoa etsivää katsetta. Kulttuurihistorialle taidekin on yksi tapa jäsentää maailmaa ja yksi kulttuuriin ja elämäntapaan kuuluvien valintojen alue; niin kuin itse asiassa kaikki muutkin alueet ovat.

3. Ks. esim. *Veikko Litzén*, Kulttuurihistoria – historiaa vai kirjallisuutta? Teoksessa *Taide aikansa kuvastajana. Historian perintö 6*, toim. Kari Immonen (Turku 1980); *Mitä kulttuurihistoria on?*, Turun yliopiston historian laitos, julkaisuja No 8, toim. Kari Immonen (Turku 1981); Keijo Virtanen, *Kulttuurihistoria – tie kokonaisvaltaiseen historiaan*. Turun yliopiston julkaisuja sarja C osa 60 (Turku 1987); *Näkökulmia kulttuurihistorian tutkimukseen*. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A:16. Toim. Marjo Kaartinen, Katriina Mäkinen, Leena Rossi ja Totti Tuhkanen (Turku 1993); *Keskusteluja professorin kanssa*. Turun yliopisto. Historian laitoksen julkaisuja N:o 28. Toim. Totti Tuhkanen, Elisa Pispala, Keijo Virtanen (Turku 1993); *Monta tietä menneisyyteen*. Toim. Leena Rossi ja Hanne Koivisto. Turun yliopiston historian laitos. Julkaisuja n:o 33 (1995); *Kari Immonen*, *Historian läsnäolo*. Turun yliopiston historian laitos, julkaisuja n:o 26 (Turku 1996); *Kalle Piblainen*, *Resisting History. On the Ethics of Narrative Representation*. *Cultural History*, University of Turku, (Turku 1999).

JUHA MANNINEN

Aate- ja oppihistorian väitöskirjat

Professori Juha Manninen esittelee Oulun yliopiston aate- ja oppihistorian laitoksen tutkimustyötä.

■ 1990-luvun puolivälissä Joensuun yliopistossa tehtiin selvitys Suomen kaikkien historian laitosten ja niiden oppiaineiden tuloksekkaisuudesta suhteutettuna virkavoimavaroihin. Kaikkia kriteerejä tarkasteltuaan selvitys päätyi ylimpiin opinnäytteisiin sekä totesi niistä: ”Jatkotutkimusten vertailussa Oulun yliopisto säilyttää selvän johtopaikkansa Helsingin kiiwetessä kakkoseksi. Vain näissä kahdessa yliopistossa on suoritettu vähintään yksi jatkotutkimus professoria kohti viimeisten viiden vuoden aikana ... Oppiainekohtainen vertailu ... paljastaa tuottavimmaksi aineeksi jatkotutkimusten osalta Oulun yliopiston aate- ja oppihistorian ...” Itse asiassa oppiaineen saattoi tuolloin joensuulaisesta selvityksestä riippumatta todeta tarkastellulla viiden vuoden aikavälillä koko humanistisen ja teologisen alan tuloksekkaimmaksi jatkotutkimusten tuottajaksi.

Selvitys jaettiin kaikille maan historian laitoksille, mutta oli tietysti odotettavissa uudenlaisia tilastoja eli sellaisia, joissa virkaesurssien erot jätettäisiin vaille huomiota. Uuden tilaston laatikin Helsingissä fil.tri *John Strömberg*. Mitään tarkoituksellista harhaanjohtamista tilastoon ei varmasti sisälly. Koska kysymys on pitkän aikavälin tilastosta, niin siihen ymmärrettävästi ei ole mahduttettu oppiaineiden perustamisajankohtia eikä niiden virkojen määriä. Tietysti tällainen tilasto antaa tulokseksi vain yhden varsinaisen yliopiston ja joukon sen jäljessä tulevia maaseutukorkeakouluja, mutta ajankohtaisvertailun mahdollistaa silti tilaston jakaminen tiettyihin ajanjaksoihin. Aate- ja oppihistoria tulee kysymykseen näistä Strömbergin esittämistä ajanjaksoista viimei-

sessä, joka käsittää vuodet 1981–95. Koska aate- ja oppihistoria perustettiin Ouluun uutena täysivaltaisena oppiaineena koko maassamme 1974 ja koska sen oppituoli täytettiin vasta 1977, niin on selvää, että tilastovuosien alkupää ei ole oppiaineen osalta vertailukelpoinen. Kestää aikansa ennen kuin perustutkintoja alkaa valmistua, jatkotutkinnoista puhumattakaan.

Joensuun selvitystä voi lyhyen, vain viisi vuotta käsittävän aikavälinsä vuoksi pitää aate- ja oppihistorian kannalta liiankin edullisena. Se ajoittui juuri väitöskirjojen ensimmäisen suuren aallon alkuun. Kun oppiaineella pienuutensa ja erikoislaatunsa vuoksi ei ole odotettavissa paljontaan toisiin tarkoituksiin perustetuilta tutkijakouluilta, niin jatkuvasti nousevat käyrät eivät sovellu edes tavoitteenasetteluksi. Laadultaan korkeatasoisen tutkimuksen ja opetuksen edellytysten turvaaminen on tietysti ensisijainen tavoite, tutkimustilastot kylläkin tietty terveydentilan osoitin.

Strömberg esitti Oulun yliopiston aate- ja oppihistoriassa valmistuneeksi vuosina 1981–95 yhteensä vain 6 väitöskirjaa. Todellinen luku on 14. Miten tällainen heitto on mahdollinen? Pitäisikö sille viitata kintaalla?

Kun Strömberg ensimmäisen kerran julkaisi tilastonsa, niin ajattelin, että siihen aate- ja oppihistorian osalta sisältyvään olennaiseen virheellisyyteen ei tarvitsisi kiinnittää huomiota. Oikeat tiedoitan olivat Oulun yliopiston julkaisutoiminnan painetuissa bibliografioissa ja saatavilla laitokselta.

Lukiessani professori *Päiviö Tommilan* toimittamaa tuoretta varmaan monien käsissä kulumaan tulevaa teosta ”Historiantutkijan muotokuva” (1998) en kuitenkaan voinut olla hämmästyttävä. Strömberg toisti siinä virheellisen tilastonsa. Se näytti olevan matkalla tieteelliseksi totuudeksi. Jotta näin ei kävisi, on tarpeen selvittää aate- ja oppihistorian jatkotutkintotilannetta ja ehkä hieman tavoitteitakin. Oppiainehan on maassamme historiatieteiden perheen nuorin ja tavallaan myös erikoislaatuisin jäsen, joten pieni esittäytyminen voi olla paikallaan. Sivuutan tässä kokonaan oppiaineen

21 lisensiaatintutkintoa ja keskityn tavallisten historioitsijoiden keskuudessa ilmeisen puutteellisesti tunnettuun väitöskirjoihin ja niiden taustamotivaatioon.

Verrattain hyvät mallit uudelle alalle olivat saatavissa Ruotsista. Oppiainehan perustettiin siellä vuonna 1932 Uppsalan yliopistoon, josta se on 1960-luvulta alkaen levinnyt maan kaikkiin yliopistoihin. Näkökulman tuli kuitenkin olla avarampi ja kansainvälisempi kuin Ruotsissa. Maamme filosofian toimintatapoihin tottuneelle kansainvälisyys ja pluralismi eivät olleet mitään haasteita, vaan arkikäytäntöä. Todellinen haaste oli sen sijaan siinä, että uudesta oppiaineesta ei saisi muodostua pelkkää uutta nimikettä jo vanhastaan omistetuille asioille.

Aate- ja oppihistoria tarjosi hedelmällisen risteyskohdan hyvin monilta aloilta lähteville intresseille. Sen keskeisalueisiin kuuluva tieteenhistoria yhdistää sitä melkein pä kaikkiin tutkimuksen alueisiin, yhteiskunnallisten ja poliittisten aatteiden historia on sekin siltoja rakentava ja ylipäänsä aatehistoriallinen tarkastelu voidaan ulottaa mitä moninaisimpiin asioihin. Oppiaineen rakenne, käsittelytavat ja ennen muuta sen aikaisemmin epätydyttävästi tutkitut tai kokonaan huomiotta jätetyt tutkimuskohteet – tiede itse ei ole niistä vähäisin – eivät salli oppiaineen sulautumista muihin aineisiin. Jo olemassaolevat historia-aineet sekä filosofia ovat silti uuden oppiaineen luonnollisia kummeja.

Joban Nordströmin naapurimaassa aloittamassa oppiaineessa valmistui sen ensimmäisten 30 vuoden aikana kolme väitöskirjaa. Jos olisin omaksunut Nordströmin tyylin ja tahdin, niin tähän mennessä oppiaineessa olisi valmistunut kaksi suomenkielistä väitöskirjaa. Nordströmin päivistä ajat ovat kuitenkin muuttuneet. Aatehistorialla on Ruotsissa tätä nykyä eri instituuteissa noin 40 tutkijan ja opettajan virkaa, 80 valmistunutta väitöskirjaa ja peräti 1 300 opintojen eri vaiheissa olevaa opiskelijaa. On mielenkiintoista verrata Oulun aate- ja oppihistoriaa ruotsalaisiin sisarlaitoksiin. Periodilla 1989–95 Göteborgissa esitettiin 11 väitöskirjaa, Lundissa 2, Tukholmassa 6,

Uppsalassa 7 ja Uumajassa 5. Tuoreimmat yksiköt, kuten teknilliset korkeakoulut ja Linköping, eivät vielä yltäneet mukaan. Oulussa vastaava luku vastaavalta ajalta oli 13.

Kukaan yksittäinen henkilö ei voi hedelmällisesti määritellä, mitä jokin elinvoimainen oppiaine tarkasti ottaen on. Siihen tarvitaan monien tutkijoiden työtä, keskinäistä kritiikkiä, kilpailua ja luonnollista valintaa. Ensin noiden tutkijoiden on oltava ole-massa. Siksi tutkimustyön vauhtiin saaminen on uudella alalla ensisijainen tehtävä, joka vasta mahdollistaa tasokkaan ja tulevaisuuteen kantavan opetuksen. On myös turha luulla, että yhden professorin kyvyt kantaisivat tässä kauas. Siksi olenkin pitänyt tärkeänä häätää tulevia väittelijöitäni ainakin joksikin aikaa tutkimuksen kansainvälisiin keskuksiin.

Väitöskirjat

Nyt oppiaineessa Oulussa tähän mennessä valmistuneiden väitöskirjojen luettelo vastaväittäjäineen on seuraavanlainen:

Olavi K. Fält, Eksotismista realismiin. Perinteinen Japanin-kuva Suomessa 1930-luvun murroksessa. *Studia Historica Septentrionalia* 5. Rovaniemi 1982. Opponentti prof. Matti Klinge (Helsingin yliopisto).

Martin Kusch, Language as Calculus vs. Language as Universal Medium. A Study in Husserl, Heidegger, and Gadamer. *Synthese Library* 207. Dordrecht/Boston/London 1989. Opponentti prof. Jaakko Hintikka (Floridan valtionyliopisto, Tallahassee).

Maria Suutala, Tier und Mensch im Denken der Deutschen Renaissance. *Studia Historica* 36. Helsinki 1990. Opponentti prof. Erika Hickel (Braunschweigin yliopisto).

Matti Lukkarila, Sininen valo. Béla Balázs ja hänen elokuvateoriaansa. *Prometheus* 11. Oulu 1991. Opponentti fil. tri Jerker A. Eriksson (Suomen elokuvataarkastamo) ja dos. Martin Kusch (Oulun yliopisto).

*Manfred Buh*r, Historische Vernunft. Zum Denk-Einsatz der klassischen deutschen Philosophie. *Veröffentlichungen des Historischen Instituts der Universität Oulu, Ideen- und Wissenschaftsgeschichte* 1992:1. Opponentti prof. emer. Reinhard Lauth (Münche-

nin yliopisto) ja prof. Domenico Losurdo (Urbino yliopisto).

Jukka Nykyri, Gegen den Strom. Zur Ideengeschichte oppositioneller Intellektueller in einer Welt ohne Alternativen. *Veröffentlichungen des Historischen Instituts der Universität Oulu, Ideen- und Wissenschaftsgeschichte* 1992:2. Opponentti prof. emer. Manfred Buh (Berliini) ja prof. Pertti Karkama (Turun yliopisto).

Kari Väyrynen, Der Prozess der Bildung und Erziehung im finnischen Hegelianismus. *Studia Historica* 42. Helsinki 1992. Opponentti prof. Sven-Eric Liedman (Göteborgin yliopisto) ja prof. Juhani Suortti (Oulun yliopiston Kajaanin opettajainkoulutuslaitos).

Jouko Aho, Sieluun piirretty viiva. Psykologian perinteitä suomenmielisestä sielutieteestä kokeelliseen kasvatusoppiin. *Prometheus* 12. Oulu 1993. Opponentti prof. Mikko Korhokangas (Lapin yliopisto) ja prof. Ilkka Niiniluoto (Helsingin yliopisto).

Erkki Urpilainen, Algot Scarin ja gööttäläisen historiankäsityksen mureneminen Ruotsissa 1700-luvun alkupuolella. *Historiallisia tutkimuksia* 171. Helsinki 1993. Opponentti prof. Simo Heininen (Helsingin yliopisto).

Jouko Jokisalo, Vom Bockmist zur geschichtsmässigen Kraft. Determinanten und Wirkung der Heilsversprechen des "deutschen Sozialismus" (1933–1939). *Nordeuropäische Beiträge aus den Human- und Geisteswissenschaften* 6. Frankfurt am Main 1994. Opponentti dos. Sisko Haikala (Jyväskylän yliopisto) ja prof. emer. Kurt Pätzold (Berliini).

Vesa Oittinen, Spinozistische Dialektik. Die Spinoza-Lektüre des französischen Strukturalismus und Poststrukturalismus. *Philosophie und Geschichte der Wissenschaften* 6. Frankfurt am Main 1994. Opponentti dos. Georg Gimpl (Oulun ja Helsingin yliopisto).

Maija Kallinen, Change and Stability. Natural Philosophy at the Academy of Turku 1640–1713. *Studia Historica* 51. Helsinki 1995. Opponentti prof. Nicholas Jardine (Cambridgen yliopisto) ja prof. Simo Knuutila (Helsingin yliopisto).

Leo Levanen, Realismi ja eläytyminen. Mihail Stsepkin, Konstantin Stanislavski ja Sergei Obraztsov teatteriperinteensä luoja ja kehittäjinä. Acta Universitatis Oulensis, Humaniora B 17. Oulu 1995. Opponentti prof. Marja Jänis (Joensuun yliopiston Savonlinnan yksikkö) ja fil.tri Taisto-Bertil Orsmaa (Vaasan kaupunginteatteri).

Arja-Liisa Räisänen, Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920. Bibliotheca Historica 6. Helsinki 1995. Opponentti dos. Panu Pulma (Helsingin yliopisto).

Erkki Patokorpi, Richard Whately's Rhetoric, Divine and Argumentative. European Studies in the History of Science and Ideas 2. Frankfurt am Main 1996. Opponentti prof. Michael John Petry (Rotterdamian yliopisto).

Jussi Pikkusaari, Vaikea vapaus. Sosialidemokratian häviö kirkolle Suomen kulttuuritaistelussa. Bibliotheca Historica. Helsinki 1996. Opponentti prof. Jorma Kalela (Turun yliopisto).

Jarmo Pulkkinen, The Critique of Mathematical Logic and the Logicist Programme. The Debates between German-Speaking Philosophers and the Founders of the Analytic Tradition at the Turn of the 20th Century. Opponentti prof. Leila Haaparanta (Tampereen yliopisto). Julkaistaan kansainvälisen kustantajan toimesta.

Verrattain pitkällä on myös kolme uutta tieteenhistoriallista väitöskirjaa, mutta niihin on tässä ennenäikaista mennä. Haluttaessa luettelosta voi poistaa Dr. h.c. *Manfred Bubrin*, jolla J. G. Fichten koottujen teosten toimittajan Lauthin kiittävän lausunnon mukaan oli olennainen vaikutus "auf die Entwicklung der Philosophie in Mitteleuropa", mutta muulta osin kysymys on yksiselitteisesti aate- ja oppihistorian väitöskirjoista, tosin huomattavasti pluralistisemmässä hengessä kuin Ruotsissa. Kaikki arvot useat laudaturista heikoimpaan ovat olleet käytössä. Kahdelta työn tarjoajalta on evätty väittelylupa, joten hylkäämistä ei ole tullut.

Uusi oppiaine tarvitsee avauksia moniin

suuntiin. Vaikka jotkin väitöskirjat kiistatta ovat enemmän linjaa luovia kuin toiset, niin silti pyrkimyksenä on ollut koulukuntaisuuden karttaminen. Jokainen hyvää työtä tehnyt väittelijä opastaa uusia ja liittyy aikanaan oppiaineen dosenttien joukkoon. Arvokkaat työt kestävät omien ansioidensa varassa. Kansainvälisiä virikkeitä riittää moneen lähtöön ja oppimisprosessi on jatkuva, myös jokaisen yksittäisen väittelijän kohdalla, jos työn jatkuvuudelle vain löytyy edellytyksiä.

Suunnilleen puolet "ensimmäisen aallon" paristakymmenestä väitöskirjasta on laadittu kansainvälisillä kongressikielillä. Tämä on tarpeellista alkuvaiheessa. Kenties jatkossa kotimaistenkin kielten käyttöä voi lisätä. Erityisesti tämä koskee tarvetta aate- ja oppihistoriallisiin yleisesityksiin, tuoreena esimerkkinä *Pekka Isakssonin* ja *Jouko Jokisaloon* Kallonmittaaja ja skinejä. Rasismin aatehistoria (1998). Vaikka Peter Lang uusine European Studies in the History of Science and Ideas -sarjoineen on tärkeä, niin myös muita kansainvälisiä kustantajia on pidettävä silmällä. Tästä on parhaana osoituksena nytemmin Cambridgen yliopistoon vakituisen kiinnityksen saaneen *Martin Kuschin* viimeinen Oulussa syntynyt ja poikkeuksellisen hyvin menestynyt kirja *Psychologism. A Case Study in the Sociology of Philosophical Knowledge* (1995), jonka kustansi Routledge.

Oppiaineen erityisasemasta kertoo luettelo vastaväittäjistä, jotka on hankittu kulloisenkin teoksen kannalta tarpeellisimmiksi katsotuista erikoistuntijoista riippumatta siitä, kuuluvatko he historioitsijoiden ammattikuntaan vai eivät. Historioitsijoita on vastaväittäjissä odotettavasti eniten, yhteensä 12. Aate- ja oppihistorioitsijoita sekä tieteenhistorioitsijoita näistä olivat professuurinsa tai dosentuurinsa nimikkeeltä Gimpl, Hickel, Jardine, Kusch ja Liedman. Muita historian aloja edustavat Eriksson, Haikala, Heininen, Kalela, Klinge, Pulma ja Pätzold. Mutta mukana on myös useampia aatehistoriaa tutkineita filosofeja, kuten Buhr, Haaparanta, Hintikka, Knuuttila, Lauth, Losurdo, Niiniluoto ja Petry, kirjallisuustieteilijä Karkama, psykologi Korhokangas, kasva-

tustieteilijä Suortti ja jopa venäjän kielen ja kirjallisuuden tuntija. Vastaavasti aate- ja oppihistorioitsijat ovat olleet vastaväittäjiä muilla aloilla.

Eri alojen edustajien yhteistyö on aate- ja oppihistorian kysymyksissä ollut Suomessa selvästi mutkattomampaa kuin muissa pohjoismaissa, vaikka profiilissamme on sekä kohottamisen että hiomisen varaa.

Kun väitöskirjat ovat luettelosta ilmenevällä tavalla ilmestyneet lukuisissa koti- ja ulkomaisissa sarjoissa, ei ole yllättävää, että maamme historiallisten aikakauskirjojen bibliografioiden laatijat tai kirjanarvostelijat eivät ole tulleet kiinnittäneeksi moniinkaan huomiota.

PS. Kirjoitin edellä olevan kaksi vuotta sitten. Ehkä voi lisätä, että sittemmin innostuin väittelemään myös itse teoksellani *Feuer am Pol. Zum Aufbau der Vernunft im europäischen Norden* (Frankfurt am Main 1996). Seuraavaksi väittelee *Pekka Isaksson* aiheenaan saamelaisiin kohdistunut rotututkimus.

TAPIO BERGHOLM

Kankea ja muodollinen

Dosentti Tapio Bergholm selostaa 19. historianmaailmankongressia, joka pidettiin Oslolla 6.–13. elokuuta 2000

■ Historiatieteiden maailman kongressi Oslolla korosti, kuinka vanhat rakenteet tuottavat pitkäpiimäistä jähmeyttä. On jo aika muuttaa kansainvälisen yhteistyön toimintatapoja, jotta tieteellinen dynaamisuus olisi tapahtuman keskeinen tunnuspiirre. Toisaalta kömpelöissä kulisseyksissä on mielenkiintoista kuhinaa. Persoonalliset paperit, uudet ja vanhat kansainväliset kontaktit, laadukas kirjanäyttely sekä kotimaisten tutkijoiden tapaamiset tekivät Oslosta matkan ja vaivan arvoisen.

Kongressin virallinen hierarkia oli selvä. Merkittävimmät esiintyjät on sijoitettu avajaisiin ja päättäjäisiin. Oslolla historiatieteiden kansainvälisen komitean puheenjohtaja *Ivan T. Berend* oli asemansa perusteella sijoittunut avajaisien paneelin puheenjohtajaksi ja päätöstilaisuuden tähtiesiintyjä oli *Eric Hobsbawm*. Norjalainen lehdistö oli kiinnostunut kansainvälisistä tutkijoista eniten juuri Hobsbawmin näkemyksistä ja persoonasta.

Arvojärjestyksessä seuraavina tulevat pääteemat (major themes), erikoisteemat (special themes) ja pyöreän pöydän keskustelut (round tables). Pääteemoina olivat näkökulmia globaaliin historiaan (Perspectives on Global History: Concepts and Methodology), vuosituhannen vaihtuminen, aika ja historia (Millennium, Time and History) sekä historian käyttö ja väärinkäyttö sekä historioitsijan vastuu (The Uses and Abuses of History and Responsibility of Historian, Past and Present).

Suomalaisten panos

Suomalaiset esiintyjät eivät olleet päässeet mukaan pääteemojen istuntoihin, mutta eri-

koisteemoissa ja pyöreän pöydän keskusteluissa suomalaiset olivat esillä. *Hannes Saarinen* oli vetäjänä (organiser), *Marjatta Hietala* ja *Max Engman* toimivat kommentaattoreina (discussant), *Antti Laine* esitti paperin *Between East and West: Karelia in a Regional Historical Perspective* ja *Matti Klinge* piti esitelmän *Reflections on the Geostrategic Situation of the Gulf of Finland in History*.

Kansainväliset historiatieteelliset organisaatiot olivat järjestäneet omia parin päivän tilaisuuksiaan Oslon kongressin suojissa. Oslon kongressin perusteella voi päätellä, että suomalainen tutkimus on selvästi keskittynyt tietyille aloille, joissa osallistuminen kansainväliseen keskusteluun on jo vakiintunutta. Kansainvälisten suhteiden historian komission istunnossa kokeneet *Olavi K. Fält*, *Kalervo Hovi* ja *Jukka Nevakivi* esittivät tutkimustuloksiaan. Toisen tutkimusklusterin muodostivat merihistorian tutkijat *Merja-Liisa Hinkkanen*, *Yrjö Kaukiainen*, *Sari Mäenpää* ja *Tapio Bergholm*. Mukana omilla erikoisaloillaan olivat *Kimmo Katajala* pohjoismaiden historiassa, *Laura Kolbe* yliopistohistoriassa, *Pia Letto-Vanamo* oikeushistoriassa, *Betrice Moring* väestöhistoriassa ja *Ann-Catrin Östman* naishistoriassa.

Suomalaisten panos oli kaikilla kongressin osa-alueilla selvästi niukempaa kuin norjalaisten ja ruotsalaisten, mutta panoksemme oli suurin piirtein samanlainen kuin tanskalaisten ja irlantilaisten. Ruotsin ja Norjan yliopistot ovat systemaattisesti panostaneet kansainväliseen tieteelliseen yhteistyöhön, esiintymiseen ja julkaisemiseen. Se näkyi jo Montrealissa vuonna 1995, mutta varsinkin Oslolla joutui väistelemään ruotsalaisia tohtoriopiskelijalaumoja.

Suomen yliopistojen varojen niukkuus ja Akatemian rahojen kohdentaminen ovat johtaneet siihen, että suomalaisten osallistuminen ei ole kovin runsasta. Virassa olevat professorit, omin varoin matkustavat dosentit ja eräät muut muodostivat suomalaisen delegaation. Paikalla oli vain muutama suomalainen doktorandi, joista yksi oli itse asiassa saapunut Liverpoolin yliopistosta. On turha hämmästellä ruotsalaisten ja

norjalaisten tutkijoiden runsaita julkaisuja, jos olematon taloudellinen panostus jättää Suomen historiatieteen tulevaisuuden lupaukset kotipankoille manaamaan kansainvälisen tieteellisen yhteisön epäoikeudenmukaisuutta.

Muoto ja kieli

Kansainvälinen kongressin hahmottaminen on hankalaa, koska useat tahot organisoivat tapahtumia ja tapaamisia. Olennainen ongelma oli, että kongressin tavoitteet ja työskentelytavat oli ymmärretty hyvin eri tavoin. Oliko tavoitteena tieteellinen keskustelu vai jonkun maan pitkään mukana olleen kunnianvanhuksen palkintomatka, jäi eräissä pääteemojenkin istunnoissa epäselväksi. Istuntojen vetäjät saattoivat esittää hyvin yksityiskohtaisesti tulevat paperit, jolloin papereiden laatijoille jäi vähemmän aikaa ja yleisö sai kuulla keskeiset kohdat vähintään kahteen kertaan.

Eräät alustajat kokivat edustavansa omaa kansaansa tai valtiotansa, joten kansallismieliseltä propagandalta ei voinut tieteellisessä kongressissakaan välttyä. Useat istunnot oli pakattu täyteen esiintyjä, joista pääosa ei suostunut noudattamaan annettua aika-aulua. Näin keskustelu tai kriittiset kommentit jäivät vaille tilaa. Saman istunnon esiintyjien argumentaatio oli niin erilaista, että paperit eivät täydentäneet toisiaan vaan menivät kirkkaasti ohi toisistaan. Kongressin toinen virallinen kieli, ranska lisäsi ohi puhumista, kun vähemmistö sekä alustajista että yleisöstä ymmärsi tuota sivistyskieltä. Varsinkin pienen maan edustajien kannalta olisi toivottavaa, että jatkossa ns. kongressienglanti hyväksyttäisiin myös historiatieteiden lingua francaksi.

Kongressin järjestelyjen hierarkkisuus ja jäykkyys näkyivät esiintyjien ikä- ja sukupuolijakaumassa. Vanhat ukot hallitsivat virallisesti merkittävimmiksi arvioituja teemoja. Osa papoista oli vieläkin dynaamisia ja demokraattiseen keskusteluun valmiita, mutta eivät kaikki. Eräs kongressin pohjateemista koettiin *Modes of Communication from Antiquity to the present* teeman istunnossa, kun istunnon vetäjä kylmän kohteliaasti vastasi papereiden esittäjien

puolesta yleisön kysymyksiin. Lievän käsi-rysin jälkeen onnistuivat paperien esittäjät riistämään mikrofoonin tuolta kokeneelta mieshenkilöltä ja saivat lopulta vastata omasta puolestaan.

Suomalaisetkin osanottajat olivat moni-ilmeisesti liikkeellä. Osa oli esittelemässä omaa oppineisuuttaan, toiset kertoivat aiemmista julkaisuistaan, joku piti yleisluontoisen katsauksen, toiset kuvailivat tulevia tai meneillään olevia tutkimushankkeita ja eräät testasivat tulevan kansainvälisen artikkelin käsikirjoitusta alan asiantuntijoiden yhteisössä. On selvää, että tutkimusprosessin eri vaiheissa monenlaiset kontaktit kansainväliseen tiedeyhteisöön ovat tarpeen. Silti suurempi päättäväisyys viedä suomalainen historian tutkimus lähemmäs kansainvälisen tutkimuksen keskikenttää olisi toivottavaa. Vähä resursseja ei kannattaisi käyttää tieteelliseen turismiin.

Uutta voimaa

Historiantutkimus on yhteistoimintaa ja yhteiseen keskusteluun osallistumista. Pienellä kielialueella oman erikoisalalan asiantuntijoita ei ole kovin runsaasti. Kansainvälinen kongressi on tämän vuoksi oivallinen tilaisuus saada virikkeitä, luoda keskusteluyhteyksiä ja ideoida tulevaa yhteistyötä. Kohtaamiset opastetuilla turistikerroksilla, kongressin ajaksi Blindernin kampusalueelle pystytyssä olutteltassa, ruokailujen yhteydessä tai kirjamarkkinoilla luovat pohjaa luottamukselliselle tietojen ja mielipiteiden vaihdolle. Virallisten istuntojen ja teemojen jälkeen aurinkoisella kampuksella käydyt kriittiset keskustelut olivat usein dynaamisin osa kongressia. Kansainväliseen keskusteluun pääsee mukaan vain osallistumalla siihen julkaisuilla, kongressipapereilla ja kommentoimalla muita.

Oslo kongressi tarjosi tyhjien tynnyreiden kuminan lisäksi parhaimmillaan kiehtovia uusia avauksia, tiukkaa metodologista pohdintaa ja uutta tietoa. Esimerkiksi tanskalaisen *T. Bekker-Nielsenin* arvio roomalaisten kyvystä teitä rakennettaessa minimoida reitin korkeuserot, joka taito hänen mukaansa katosi keskiajalla, oli kiehtova. Petroskoilaisen *Elena Dubrovskayan* esittelemä (poster) mentaalihistoriallinen tutkimushanke venäläisistä varuskunnista Suomessa ensimmäisen maailmansodan aikana tulee todennäköisesti tarjoamaan Suomen kansalaissotaan aivan tuoreen näkökulman. *Ida Blomin* yllättäminen juhla kirjalla ja *Pirjo Markkolan* toimittaman *Gender and Vocation* kirjan julkistaminen toivat naistutkimuksen esiin.

Parasta oli tietysti omaan esitystapaan, tekstiin ja argumentaatioon esitetyt kommentit. Ne pitivät mielen virkeänä. Kova kollegiaalinen kritiikki auttaa muokkaamaan alustavista versioista olennaisesti parempaa tekstiä. Ajoittain keskustelu Oslonsa lähestyi Habermasin ideaalia herruudettomasta argumentaatiosta. Jopa kansainvälisen komission uusi puheenjohtaja *Jürgen Kocka* sai osakseen terävää kritiikkiä. Pyöreän pöydän keskustelu vertailevan historian tutkimuksen metodeista ja malleista oli täyttä asiaa. Japanilaisen *Yosiki Morimoton* ranskaakin alkoi ajoittain ymmärtämään, kun hänen näkökulmansa täydensivät kiehtovasti *Peter Baldwinin*, *Donald Kellyn* ja *Jo Tollebeekin* esityksiä.

Kongressi oli pääosin kuin tuulahdus kylmän sodan aikaisen kansainvälisen kanssakäymisen protokollan jäykistämiltä ajoilta. Eräät istunnot olivat masentavan mielenkiinnottomia. Mutta kankean ja muodollisen kongressin puitteissa oli tilaa myös kiehtoville esiintyjille ja aiheille.

KANSALLISHENKI KILPAKENTILLÄ

MARKO LEHTI

Kansojen kilvoittelu kunniasta

Kansallisuusaatteen ja urheilun pyhä liitto¹

Suomen olympiamenestys Sydneyn kisoissa ei ollut mitaleilla mitattuna suuri, mutta harvoista mitaleista otettiin julkisuudessa kaikki irti. Arsi Harjusta ja kumppaneista tehtiin mediassa myyttisiä kansallissankareita, joiden menestys tuli olla koko Suomen kansan ylpeyden aihe. Urheilu määritti suomalaisten paikan kansojen hierarkiassa. Tässä artikkelissa tarkastellaan kansallisuusaatteen ja urheilun suhteen syntyä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa.

■ Urheilukilpailuista on muotoutunut 1900-luvun kuluessa yksi länsimaisen elämäntavan suosituimmista massojen vapaa-ajan viihdyttäjistä. Erilaiset urheilutapahtumat liikkuvat joka viikko valtavia ihmismääriä, ja tuhannet ja taas tuhannet kerääntyvät seuraamaan television ääressä joka ilta alati kasvavaa kirjoa erilaisia kilpailuja. Urheilusta on kasvanut massojen liikuttaja, mutta myös ihmisten arkipäivän täyttävä ja sen merkityksellistäjä. Lukuisille jalkapallojoukkueiden kannattajille urheilu ei ole enää ainoastaan harmitonta vapaa-ajan täytettä, vaan oman sosiaalisen identiteetin tärkein perusta. Jalkapallojoukkueesta on muotoutunut näin sosiaalisen elämän koordinaatti

ja jokainen ottelu on riitti, jossa vahvistetaan ja uusinnetaan omaa identiteettiä.

Urheilu rakentaa monenlaisia sosiaalisia identiteettejä: luokkatietoisuutta, josta hyvä esimerkki ovat työväestön erilliset urheilujärjestöt; ryhmäsidonnaisuuksia pienempien aktivistiryhmien keskuudessa (esimerkiksi tietyn joukkueen fanit); paikallispatriotismia kun oman kylän poika tai tyttö voittaa naapurin; ja tietenkin kansallisuustunnetta. Urheilu luo hetkeksi arjen yläpuolelle nousevan tunteen kuulumisesta johonkin suureen yhteisöön. Näin "kuvitellusta yhteisöstä" tehdään todellinen.² Urheiluhistoriaa ei tule tarkastella ainoastaan tulosten ja suoritusten historiana tai ruumiinkulttuurina, vaan olennaista on kohdistaa huomio myös urheilun välittämiin tai urheilun kautta välitettyihin poliittisiin viesteihin.

Kansallisuusaate kietoutuu urheilussa parhaiten kansainvälisen kilpailutoiminnan ympärille, koska siinä kansa ja urheilija tai kansa ja joukkue personifioituvat usein yhdeksi ja samaksi. Kansainvälinen kilpaurheilutoiminta alkoi jäsentyä omaksi sektorikseen vasta 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Laajojen urheilua seuraavien kansanjoukkojen keskuudessa kansainvälinen kilpailutoiminta saavutti sen arvostuksen ja merkityksen, joka sillä nykyään on, vasta 1920-luvulle tultaessa. Urheilukulttuuri popularisoitui vähitellen ja urheilu muuttui harvojen huvista massojen viihteeksi.

Puhuttaessa kilpaurheilusta kansallisena riittinä taustalla on ajatus kansasta "kuviteltuna yhteisönä". Tämä *Benedict Andersonin* lanseeraama metafora ei tarkoita, etteikö kansakunta olisi olemassa, eikä se väitä, että se olisi jotenkin epäaito yksikkö.

Andersonin ajatus on, että vain hyvin pienet yhteisöt, joissa kaikki tuntevat toisensa, voivat olla ”todellisia” yhteisöjä. Suuret yhteisöt, jotka koostuvat miljoonista ihmisistä kuten kansakunnat, ovat kulttuurisen kuvittelun tuotoksia, mutta ne ovat myös tapa hahmottaa ja jakaa todellisuutta. Tällaisten yhteisöjen rakentaminen vaatii lukuisia yhteisiksi koettuja myyttejä, traditioita ja symboleita, jotka antavat tälle kuvitellulle yhteisölle konkreettisen muodon ihmisten mielissä.³ Kilpaurheilun ja erityisesti kansainvälinen kilpaurheilu voidaan nähdä yhtenä tällaisena muistuttajana. Kun suurin osa kansallisista symboleista ja traditioista kuului 1900-luvun alkupuolella korkeakulttuuriin ja suuriin juhlapäiviin, kilpaurheilu tunkeutuu syvälle massojen arkeen.

Kansainvälisen kilpaurheilun merkitys kansallisen identiteetin rakentajana on itsestään selvää, mutta kuinka vanhasta ilmiöstä oikeastaan on kysymys? Kehitys on läheisessä suhteessa sääty-yhteiskunnan hajoamisen ja uudenlaisen julkisuuden synnyn kanssa. Modernia kilpaurheilua ei ole ilman yleisöä ja kääntäen koko tapahtuma on tavallaan yleisöä varten. Urheilu välittää aina lukuisia tarinoita ja sen seuraaminen on näiden tarinoiden tulkintaa tai erilaisten asioiden muistamista ja toisten unohtamista. Kiinnostava kysymys on, kuinka paljon varhaisessa kilpaurheilussa oli kysymys tietoisesta pyrkimyksestä luoda yleisölle illuusio, jonka kautta oli mahdollista unohtaa ankea arki ja sen sisältämät yhteiskunnalliset ristiriidat ja korvata arjenharmaus yleillä mielikuvilla kansakunnasta.

Kilpaurheilu – massojen liikuttaja

Urheilun eurooppalaisessa kehityksessä erotetaan tavallisesti neljä pääsuuntausta: saksalainen voimisteluliike (*Turnbewegung*); ruotsalainen voimistelujärjestelmä (*gymnastik*); englantilaisen yläluokan gentleman-urheilu (*sports*) ja lopulta valtavirtana moderni kilpaurheilu. Kolmen ensimmäisen ilmiön aatteelliset juuret olivat valistuksen ajan kasvatusopeissa, jotka kohottivat ruumiin jalostamisen osaksi henkistä jalostamista. Tuolloin ruumiillisesta liikunnasta tehtiin hyve ja sen harjoittamisesta velvoit-

te väylänä täydelliseen itsehillintään.

Saksalainen voimisteluliike syntyi 1800-luvun ensivuosisikymmenillä. Siihen liittyi voimakas kasvatuksellinen ja sotilaallinen luonne ruumiin sitkeyden ja notkeuden kehittäjänä ja kurinalaisuuden opettajana. Ruotsalainen gymnastik taas perustui tieteellis-perustaisiin fysiologis-anatomisiin ihanteisiin; siinä pyrittiin järjestämään liikkeen elimistön omien funktioiden mukaisesti.⁴ Molemmat edustivat ajatusta aktiivisesta kaikkien liikunnasta, eikä varsinaisen kilpailullinen aspekti niihin vielä kuulunut. Julkisuus oli kuitenkin jo osa voimisteluideologiaa erilaisten näytösten kautta. Erityisesti Saksassa järjestettiin kansallisten juhlapäivien yhteydessä voimistelunäytöksiä, joissa esiteltiin useita kansallisia symboleita kuten hymnejä ja lippuja. Näin voimistelunäytöksillä kerrottiin jo yleisölle kansallista viestiä, mutta yleisö oli vielä pääosin säätyläistä ja näytökset sulautuivat osaksi laajempaa 1800-luvun kansallisuusaatteen pyrkimystä luoda erilaisia juhlatraditioita kansallisuuden ympärille.

Englantilaisperäinen gentleman-urheilu perustui samaan aatteelliseen perustaan, ruumiin kunnon kehittämiseen. Urheilusta tuli 1800-luvulla pakollinen osa yläluokan kasvatusta. Siinä harjoitettiin erilaisia elitistisiä välinelajeja kuten purjehdusta, metsästystä tai tennistä. Monien nykyisten lajien ja niiden sääntöjen juuret ovat tässä englantilaisessa gentleman-urheilussa ja esimerkiksi vuonna 1848 viisi englantilaista collegea loi jalkapallon sääntöjen perustan, ns. Cambridge Rules. Myös yleisurheilua harjoitettiin näissä yläluokan kasvatuslaitoksissa. Ilmiö ei tietenkään rajoittunut yksinomaan Englantiin vaan levisi siltä Yhdys-

1. Artikkelin varhaisempi versio on julkaistu Turun yliopiston historian laitoksen julkaisussa n:o 53. Arjen muisti ja unohtus. Jokapäiväinen elämä historian valoissa ja varjoissa. Toim. T. Syrjämaa. Turku 1999.

2. *Barrie Houlihan*, Sport, national identity and public policy. *Nations and Nationalism* 3(1) 1997, s. 121.

3. *Benedict Anderson*, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (London 1983), s. 14–16.

4. *Seppo Hentilä*, Urheilu, kansakunta ja luokat. *Kansa liikkeessä*. Toim. R. Alapuro, I. Liikanen, K. Smeds & H. Stenius (Helsinki 1987), s. 216–218.

valtoihin ja Manner-Eurooppaan. Kyse oli kuitenkin vielä yläluokan omasta luokkatietoisuutta vahvistavasta rituaalista eikä massojen huvista.⁵

Voimistelua ja gentleman-urheilua luonnehti voimakas yläluokkainen leima, kun taas 1800-luvun loppupuolen urheilun uusin virtaus, kilpaurheilu, edusti enemmänkin rahvaankulttuuria. Organisoitun kilpaurheilun juuria ja erityisesti sen muuttamista massojen organisoiduksi huviksi voidaankin lähteä hakemaan rahvaan huvituksesta – sirkuksista ja kansanhuveista. Sirkus- ja tivoliuhvit sisälsivät 1800-luvun alussa monia voimailu- ja jonglööritemppeja, joissa oli selkeä urheilullinen ulottuvuus. Erilaiset seurueet kiersivät tuolloin Eurooppaan antaen näyttöjä erikoiskyvyistään; kuka järjesti pikajuoksuesityksiä, kuka taitoluistelu näytöksiä ja kuka painonnostoa.

Hyvä esimerkki näiden sirkuskiertueiden yhteydestä moderniin kilpaurheiluun ovat itävaltalaisen Carl Rappon suositut kiertueet 1800-luvun puolivälissä. Esimerkiksi Helsingissä vuonna 1845 järjestetty tilaisuus perustui painikilpailuihin. Rappo oli värvännyt kuusi voimamiestä, joiden mittelöä mainostettiin sanomalehdissä suurena ”olympillis-sankarillisena roomalaisena” tapahtumana. Samassa lehti-ilmoituksessa asetettiin myös painikilpailun säännöt ja voittajalle luvattiin palkinnoksi hopeinen mitali. Arvometallien totunnainen symboliikka – kulta voittajan, hopea kakkosen ja pronssi kolmannen sijan palkintona – ei ollut saanut vielä nykyistä merkitystään. Tässä tapahtumassa oli modernin kilpaurheilun piirteitä: voittaja ei ainaakaan periaatteessa ollut selvillä etukäteen, vaan kisa järjestettiin juuri voittajan löytämiseksi, ja etukäteen julkituodut kilpailun säännöt.⁶ Sirkusten ja tivoliien urheilutoiminta oli suunnattu nimenomaisesti yleisölle tuottamaan tietty illuusio, joka auttoi unohtamaan ankean arjen. Se oli kirjaimellisesti sirkushuvia rahvaalle eikä sen kautta pyritty välittämään yleisölle mitään yhteiskunnallista viestiä.

Sirkus- ja tivolitoinnin ohella ruumiilliset kilpailut tulivat 1850- ja 1860-luvulla osaksi erilaisia kansanhuveja, joita alettiin

järjestää koko Euroopassa – mukaan lukien pieni pohjoinen Suomi – ensin suurten kaupunkien puistoissa ja sitten myös ympäri maakuntia erityisesti 1870-luvulta lähtien. Kansanjuhlat eivät olleet niinkään kaupallista toimintaa vaan säätyläisten hyväntekeväisyyttä rahvaan valistamiseksi. Suomessa näitä tilaisuuksia yksittäisten henkilöiden ohella järjestivät muun muassa Kansanvalistusseura, raittiusseurat ja vapaapalokunnat. Pääohjelmana esitettiin usein kansallisia puheita, mutta suurimman huomion veivät erilaiset urheilutapahtumat – tankoonkiipeämiset, juoksukilpailut, painikilpailut ja säkkitappelut.⁷ Näin kansanjuhlia voidaan pitää massaurheilutapahtumien alkuna, vaikka tapahtumien tarkoitettu pääpaino ei ollut urheilussa. Urheilun kautta ei vielä pyritty välittämään kansallista viestiä, vaan kilpailut olivat olennainen keino saada rekrytoitua juhlille myös sellaista väkeä, joka ei sinne muutoin olisi sivistettyväksi saapunut eli paljolti nuorempaa miesväestöä. Urheilu oli vielä väline eikä varsinaisen viestinviestä kansallisessa retorikassa.

Näissä varhaisissa kilpailuissa yhtyivät vuosisadan elitistisen voimistelukulttuurin aatemaailma ja uudenlainen kilpaurheilu, jossa olennaista ei ollut niinkään henkinen ylevöittäminen vaan kilpailun intohimoinen seuraaminen ja voittajan glorifiointi. Järjestäjien mielissä olivat yhä valistuksen ihanteet ruumiinkulttuurin kehittämisestä ja esimerkkien löytämisestä kansalle, kuten tuntematon suomalainen aikalaiskirjoittaja näiden kisailujen päämäärän ilmaisi:

”Voiton varsinaisena palkkana älköön niinkään olko se ulkonainen kalu tai esine, minkä esim. kiipimäpuun nenässä välkky, vaan pikemmin yleisön suosio ja oma viaton mielihyvä siitä, että omin voimin on kokeen suorittanut.”⁸

Tähän samaan liittyi erityisesti 1800-luvun lopulla joidenkin yksilöiden korottaminen kansallisiksi sankareiksi, esikuviksi koko kansalle. Toisaalta yleisö ja kilpailujen osanottajat osallistuivat varmasti niihin kisoihin puhdas kilpailujännitys mielessään, ja rah-

vas antoi näin säätyläisten järjestämille tahtumille oman tulkintansa.

Uudenlaisten massatapahtumien taustalla oli koko sääty-yhteiskunnan ajankäytön muuttuminen. Agraariyhteiskunnassa ei ollut varsinaista erillistä työ- ja vapaa-aikaa, vaan vasta moderni teollistuva maailma synnytti uudenlaisen jyrkän eron työn ja vapaa-ajan välille. Työpäivät olivat toki vielä 1800-luvulla niin pitkiä, että vapaa-aikaa ei varsinaisesti ollut kuin sunnuntaisin ja muina pyhäpäivinä. Kansanjuhlat ja urheilukilpailut olivat yksi tapa täyttää tämä uusi alue elämästä. Tuotteen kuluttajille juhlat olivat pakoa arjesta, mutta sen järjestäjille ne olivat sosiaalisen kontrollin väline. Hallitsevaisa luokissa teollisuustyöväestön tai yleisemminkin rahvaan lisääntynyt vapaa-aika nähtiin jonkinlaisena uhkana; yleisen joutilaisuuden, juoppouden ja huonojen tapojen tai jopa koko yhteiskuntajärjestystä uhkaavien aatteiden leviämisen yllyttäjänä. Organisoituneet massatilaisuudet olivat tällöin keino suunnata rahvaan vapaa-aikaa, auttaa unohtamaan yhteiskunnalliset vastakkainasettelut ja samalla myös valistaa, mikä useimmiten tarkoitti rahvaan kansallistunnon ja isänmaallisten arvojen kasvattamista.

Tultaessa 1870-luvulle kansantapahtumien yhteyteen syntynyt kilpailutoiminta täytti kilpaurheilun kaikki kriteerit, joita myöhemmin ruvettiin pitämään itsestäänselvyksinä: tilaisuuksien julkisuus ja avoimuus, kilpailumatkojen pituuksista, välineistä ja säännöistä etukäteen sopiminen, tulosten mitattavuus ja vertailtavuus ja voittajien palkitseminen. Organisoituneissa kilpailutoiminnassa myös kilpailujen aikataulu, pitopaikka ja ajankohta määritetään etukäteen. Puolueettoman kilpailutilanteen varmistaminen erimerkiksi tuomarin avulla lienee myös nykykäytännössä itsestäänselvyys.⁹

1800/1900-lukujen vaihteeseen tultaessa nämä uudenlaiset massatapahtumat menettivät osin kansanvalistuksellisen luonteen ja kaupallisuus murtautui myös tälle sektorille. Juhlat kansanomaistuiivat ja järjestäjät huomasivat jo pelkkien urheilukilpailujen houkuttelevan paikalle suuria joukkoja. Kilpaurheilu murtautui erilleen muista huveista omaksi sektorikseen, ja tätä kehitystä seu-

rasi myös nopea kilpaurheilun kansallinen ja sitten myös kansainvälinen organisoituminen. Tämä johti vuosisadan vaihteen urheilupolitiikassa todelliseen vastakkainasetteluun varhaisemman valtakäsityksen, voimistelun, ja uuden haastavan mallin, kilpaurheilun, välille. Voimisteluperinnettä kannattaneet vieroksivat kilpailullista aspektia. Tämä voidaan tulkita myös laajojen massojen vierastamiseksi ja pitäytymiseksi tietyn suljetun säätyläispiirin puitteisiin. Rintaman toisella puolella olivat kilpaurheilun kannattajat, joille oli olennaista kilpailu ja yleisö.¹⁰ Problemaattista on, mikä merkitys yleisölle annettiin, mitä yleisöä tavoiteltiin ja miten yleisö, ”rahvas”, itse ymmärsi urheilun. Kamppailussa oli selviä uuden epookin synnyn merkkejä; ajatus liikunnan merkityksestä oli muuttumassa. Voimistelusuuntauksen kaikkien liikunta väistyi vähitellen kilpaurheilusuuntauksen ”harvojen liikunta ja massojen huvi” -ajatuksen tieltä.

Ajatus urheilun kasvattavasta ja valistavasta vaikutuksesta jäi toki elämään ja tietty aikaisemman vuosisadan käytännöistä siirtyivät voimistelun vuosisadalta myös kilpaurheilun vuosisadalle. Edeltävän vuosisadan käytännöistä amatööriyden glorifiointi säilyi pitkään myös 1900-luvun kilpaurheilussa; amatööri kisaili henkistä kasvuaan ajatellen eikä vain pelkästä raadollisesta voitontavoittelusta. Urheilun päämäärä ei saanut olla taloudellinen hyöty eikä rahapalkintoja yleensä sallittu kilpaurheilussa. Tämä 1800-luvun elitistisessä maailmassa

5. *David K. Kanin*, *A Political History of the Olympic Games* (Boulder 1981), s. 15–16. Ks. myös *Leena Laine*, *Urheilu valtaa mielet*. Suomi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia. Toim. Teijo Pyykkönen. Liikuntatieteellisen seuran julkaisu n. 131 (Helsinki 1992), s. 108–113.

6. *Sven Hirn*, *Kaiken kansan hovit*. Tivolitointaamme 1800-luvulla. Suomen kirjallisuuden seuran toimintuksia 443 (Helsinki 1986), s. 96–97; *Eeva-Liisa Lehtonen*, *Sportituulia kansalle*. 1800-luvun kilpaurheilun alkulähteillä. Lahden kaupunginmuseo. Hihtomuseon julkaisuja n:o 3. (Lahti 1995), s. 12–15.

7. *Lehtonen* 1995, s. 48–56.

8. *Ibid.*, s. 24.

9. *Ibid.*, s. 8.

10. *Leena Laine*, *Suomi huippu-urheilun suurvaltana*. Suomi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia. Toim. Teijo Pyykkönen. Liikuntatieteellisen seuran julkaisu nro 131 (Helsinki 1992), s. 117–119.

syntynyt näkemys kuitenkin johti ristiriitoihin, kun kilpaurheilutoiminta laajeni kaikkiin kansankerroksiin ja kun kansallisissa joukkueissa oli edustettuina niin työväestö kuin yläluokkakkin. Tämän urheiluelitismen uhriksi joutuivat erityisesti suomalaiset yleisurheilijat, ja kuuluisin tapaus lienee Paavo Nurmen ammattilaiseksi tuomitseminen aivan Los Angelesin olympialaisten alla vuonna 1932. Vielä maailmansotien välisenä aikana ei tullut kysymykseenkään, että menetetyt työajan ansio olisi korvattu urheilijalle. Yläluokan urheilijoilla olikin varaa omalla kustannuksellaan irrottautua ansiotyöstä, mutta tavalliselle työläiselle se merkitsi armottoman suurta lovea vuotuisen ansioon. Kun muiden maiden urheilijat säilyivät kauan keski- ja jopa yläluokkaisina, Suomen joukkueen runko muodostui aina Tukholman kisoista 1912 lähtien työväestöstä.¹¹ Amatööriuspykälän ankarassa tulokinnassa törmäsivät yhteen olympialiikkeen isän vapaaherra Pierre de Coubertinin tapaisen ranskalaisen aristokraatin ja suomalaisen työläistaustaisen urheilija Paavo Nurmen maailmat ja tarpeet. Vastakkain olivat säätyläismaailman elitismi ja uuden modernin yhteiskunnan demokraattisuus.

Elitismi oli kuitenkin väistyvä piirre, ja kilpaurheilu levisi vähitellen kaikkiin kansankerroksiin. Muuttuminen massojen huviksi näkyy koko vuosisadan vaihteen Euroopassa. Esimerkiksi jalkapallo, joka oli 1800-luvun puolivälissä kehittynyt Englannissa eliittikoulujen aristokraattisten poikien riitiksi, levisi vuosisadan lopulla niin maantieteellisesti kuin sosiaalisesti. Vuosisadan vaihteessa Englannin jalkapalloliiga täytti jo kaikki massatapahtuman piirteet ja Englannin cupin loppuottelu saattoi jo vuosisadan alussa kerätä 150 000 katsojaa. Sunnuntain jalkapallo-ottelusta tuli vapaa-ajan tärkein täyte laajoille kansankerroksille. Jalkapallo omaksuttiin myös työväenluokan keskuudessa, ja se toimi myös työväenluokan oman identiteetin rakentajana. Urheilun seuraamisesta kasvoi näin elimellinen osa jokapäiväistä elämää: se oli toisaalta pakotie arjen harmaudesta, mutta myös väline löytää oma sosiaalinen paikka muuttuvassa yhteiskunnassa.

Kansallinen urheilunäyttämö

Olympia-ajatuksen ja -liikkeen historia kulki koko 1800-luvun ja 1900-luvun alun käsi kädessä urheilukulttuurin kehityksen kanssa, ja Olympia-termin tulokset heijastivat ajan näkemyksiä sekä urheilusta että kansallisuudesta. Kreikan olympiakisat olivat jo varhain ideaalikuva, jota käytettiin hyväksi luotaessa uusia traditioita kilpaurheilutapahtumille. Uuden olympiainnostuksen taustalla olivat arkeologisen tutkimuksen uudet antiikin olympiakisoja tarkentaneet löydöt, toisaalta kilpaurheilun modernissa yhteiskunnassa saavuttama asema. Nykyinen näkemys olympialaisista urheilun muotoon puettuna kansallisvaltioiden välisenä kilpailuna vakiintui kuitenkin hallitsevaksi ja kiistattomaksi vasta ensimmäisen maailmansodan jälkeen.¹²

Antiikin olympiakisojen löytämisen ja henkiin herättämisen historia on yllättävän pitkä ja olympialiikkeen isänä pidetty Pierre de Coubertin oli pikemminkin viimeinen lenkki pitkässä kehityksessä kuin uuden ajatuksen ensimmäinen esittäjä. Termi olympialaiset kisat oli käytössä jo 1600-luvulla, jolloin Englannissa järjestettiin ns. Robert Doverin olympiakisoja. Näiden suhde moderniin olympialiikkeeseen on kuitenkin etäinen ja enemmän terminologinen kuin sisällöllinen. Olympia-ajatus nostettiin laajemmin esille eri puolilla Eurooppaa 1800-luvulla ja varsinkin vuosisadan jälkimmäisen puoliskon aikana, jolloin ”olympialaisiksi” kutsuttuja kisoja järjestettiin eri maisissa. Olympialiikkeen kehitys nosti esille kysymyksen, millä tasolla urheilutoiminta tuli organisoida ja tavallaan myös siitä, millaista yleisöä tavoiteltiin ja ennen kaikkea mikä miellettiin urheilukilpailujen tärkeimmäksi viestiksi suurelle yleisölle. Kansallinen ja kansainvälinen taso olivat tämän keskustelun vaihtoehdot.

Olympiakisojen kotimaassa Kreikassa ajatus kisojen henkiinherättämisestä oli esitetty jo 1800-luvun puolivälissä. Vuonna 1859 Evangelos Zappas järjesti ensimmäiset niin sanotut kreikkalaiset olympiakisat, ja ne saivat jatkoa kolmesti vuosina 1870, 1875 ja 1888. Zappasin kisat olivat hyvin yksiselitteisesti kreikkalainen tapahtuma, ja ne

Kilpabihttajiä 1890-luvulla. Kuva on julkaistu I. K. Inhan teoksessa "Suomi kuvissa" (1896).

järjestettiin korostamaan kreikkalaisuuden erinomaisuutta.¹³ Olympiakisoja käytettiinkin 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla synonyyminä isohkole amatööriurheilutapahtumalle eikä sillä ollut vielä nimenomaista kansojen välisen kilpailun merkitystä.

Saksassa varhainen kilpailutoiminta keskittyi erilaisten kansallisten festivaalien yhteyteen. Erästä 1800-luvun loppupuolen tärkeimmistä kansallisista juhlapyhistä vietettiin saksalaisten joukkojen Napoleon III:sta 2. syyskuuta 1870 lähellä Sedania saavuttaman voiton kunniaksi. Juhlapyhiin liitettiin erilaisia käytäntöjä: jumalanpalveluksia, tanssiaisia ja erilaisia kansanomaisia kisailun muotoja. Kaikki tämä sosiaalinen aktiviteetti, joka sinällään oli neutraalia kisailua, sai kontekstinsa kautta voimakkaan nationalistisen leiman. Juhlat olivat kansallisia juhlia ja kaikki niissä järjestettiin viime kädessä saksalaisuuden korostamiseksi. Tästä taustasta johtuen oli varsin luonnollista, että kun urheilutoiminta organisoitui 1890-luvulla näiden kisojen pohjalta,

kisoja alettiin kutsua Saksan kansallisiksi olympiakisoiksi ja ne miellettiin selkeäksi vaihtoehdoksi samaan aikaan muotoutuvalle kansainväliselle olympialiikkeelle. Saksalaisen herra Witten vuonna 1896 julkaistun pamfletin mukaan kansainväliset olympiakisat olivatkin täysin absurdi ajatus. Muinaiset kreikkalaiset olivat hänen mukaansa olleet erityisen tietoisia helleenisyystään, ja kisat oli järjestetty kreikkalaisuutta korostamaan. Näin modernin olympia-aatteen tehtäväksi ajateltiin tietyn kansan yhtenäisyyden vahvistaminen kansallisten olympialaisten kautta.¹⁴ Koko Euroopassa olivat vastakkain vanha voimisteluideologia ja

11. *Ibid.*, s. 223–228.

12. *Kanin* 1981, s. 11–12.

13. *Wolfgang Decker & Anastasios Kivroglou*, *The First Greek Olympic Games of Zappas in 1859. Contemporary Studies in the National Olympic Games Movement*. Toim. Roland Naull (Frankfurt am Main 1997), s. 9–15.

14. *Roland Naul*, *The National Olympic Games Movement in Germany. Contemporary Studies in the National Olympic Games Movement*. Toim. Roland Naul (Frankfurt am Main 1997), s. 95–113.

uusi kilpaurheilu sekä ajatus urheilun kansallisesta ja kansainvälisestä organisoinnista.

Brittiläisessä imperiumissa käyty keskustelu kansainvälisen urheilun merkityksestä heijasteli varsin samoja tunteita kuin muualla Euroopassa, mutta se oli puettu vain kansallisen kaavun sijasta imperialistiseen asuun. Brittien keskustelu urheilun merkityksestä fokusoitui John Astley Cooperin jo vuonna 1891 esittämään ajatukseen suurten panbrittiläisten kisojen järjestämisestä. Ajatuksena oli koota imperiumin eri osia yhteen urheilun merkeissä ja vahvistaa imperiumin suuruutta yhteisen kilpailun voimalla. Kisat eivät tarkoittaneet kuitenkaan imperiumien eri kansojen yhteentuomista, vaan imperiumin eri puolilla asuvien anglosaksien yhteenkuuluvuuden kasvattamista britti-identiteetin merkeissä. De Coubertinin ajatus kansainvälisistä olympialaisista koettiin panbrittiläisten kisojen haastajana ainakin ideologisessa mielessä. Cooperin edustaman ajatusmallin mukaisesti ei ollut mitään mieltä järjestää kansainvälisiä kisoja, vaan kunkin kansakunnan ja erityisesti kansakunnista etevimmän, brittien, oli järjestettävä omat kisansa, joiden kautta oli mahdollista ylistää oman kansakunnan voimaa.¹⁵ Tässä kansallisten kisojen ajatuksessa itse kisajuhlat olivat tapahtuma, jonka haluttiin muistuttavan kansakunnan yhtenäisyydestä, mutta itse kilpailutilanne, todellisten tunteiden nostattaja, jätettiin avoimiksi yleisön omille tulkinnoille.

Kansainvälisen kilpaurheilun vastustus ei elänyt ainoastaan suurten kansojen keskuudessa, vaan samantapainen ilmiö on löydettävissä myös esimerkiksi Ruotsista. Vuonna 1901 Ruotsin urheilun keskusjärjestö, joka oli perustettu neljä vuotta aiemmin, organisoivat ensimmäiset pohjoismaiset kisat. Koska pohjoisuuden katsottiin symbolisoivan ruotsalaisuutta, kisat haluttiin järjestää talvella ja niiden sisältävän nimenomaisesti pohjoisia lajeja kuten hiihtoa. Kisat eivät varsinaisesti olleet alunperin vaihtoehto olympialaisille, koska ensimmäiset varsinaiset talvikisat järjestettiin vasta vuonna 1928 St. Moritzissa, Sveitsissä. Neljä vuotta aiemmin Ranskan Chamoniix'ssa järjestetyille

kansainvälisille talvikisoille olympiakomitea antoi jälkikäteen olympiakisojen arvon. Ideana oli kuitenkin järjestää jotain samankaltaista kuin kesäolympialaisissa oli tehty, mutta vain pohjoisten kansojen – käytännössä ruotsalaisten itsensä – kesken. Pohjoismaiset kisat eivät olleet siten talviolympialaisten edeltäjä vaan pikemmin niiden haastaja, kansallisen kisan ajatuksen tuote. Pohjoismaisten kisojen tehtävä oli pohjoismaisuuden ja erityisesti ruotsalaisuuden rakentaminen eikä kansainvälisen vuorovaihtuksen edistäminen.¹⁶

Suomessa kilpaurheilun organisoituminen noudatti yleiseurooppalaisia latuja. Mitään selvää kansainvälisen olympialiikkeen vastustusta Suomessa ei syntynyt ja koko ajatus kansainvälisestä kilpailusta omaksuttiin Suomessa oikeastaan varsin varhain. Urheiluelämä organisoitui kuitenkin vuosisadan vaihteessa kansalliselta pohjalta. Vuonna 1906 perustettiin SVUL (Suomen Voimistelu- ja Urheiluliitto) koko maan urheilujärjestöjen keskusjärjestöksi. Organisoitumisessa oli kysymys hajanaisen ja irrallisen toiminnan yhdenmukaistamisesta, kontrolloinnista ja lopulta myös valjastamisesta osaksi kansallista projektia. Ensimmäisen vuosikymmenen toiminta oli paljolti eri lajien kansallisten sääntöjen kodifointia ja niiden yhteensovittamista samoihin aikoihin perustettujen kansainvälisten liittojen vahvistamiin sääntöihin. SVUL loi myös kansalliset ennätystilastot ja toimi tuomarina, jotta eri sääntöjä ja erityisesti tiukasti valvottua amatööripykälää noudatettiin. SVUL:n johdossa olleiden fennomaanien tavoitteiden mukaisesti Suomi yhdistettiin yhdeksi urheiluareenaksi – luotiin *suomalainen urheilu*.¹⁷

Kilpaurheilun organisoituminen tapahtui kaikkialla Euroopassa 1800-luvun lopulla kansalliselta pohjalta ja kilpaurheilutradition luominen nähtiin kansallisena projektina rakentaa yhtenäistä kansaa. Yleisöstä tuli tärkein osa urheilua, koska juuri sitä haluttiin muistuttaa urheilun kautta kansakunnan yhtenäisyydestä ja suuruudesta – tehdä tavalliselle rahvaalle vielä kaukaisesta ja abstraktista kansasta tavallisen arjen yläpuolelle nouseva arvo sinänsä. Suurten massojen

kansallistamiseen tarvittiin sellaisia populaarikulttuurin muotoja kuin kilpaurheilua, joka vetosi myös tunteen tasolla suuriin kansanjoukkoihin toisin kuin kansallista rakennustyötä aiemmin hallinneet korkeakulttuurin muodot.

Kansainvälisen kilpailun synty

Askel kohti olympiakisojen ja kansainvälisyyden yhtymistä otettiin vasta 1890-luvulla: ranskalaisen vapaaherra Pierre de Coubertinin henkilökohtaisen diplomatian tuloksena perustettiin vuonna 1894 Kansainvälinen Olympiakomitea (KOK) ja kaksi vuotta myöhemmin järjestettiin ensimmäiset modernit olympiakisat Ateenassa. De Coubertinin hankkeen suurimman eron muihin edeltäviin ja rinnakkaisiin olympiaprojekteihin on väitetty olleen hänen hankkeelle uhraamansa panostus. De Coubertinille olympiahanke oli elämäntehtävä, jonka toteutumisesta hän ajoi systemaattisesti käyttäen koko vaikutusvaltaisten suhteidensa verkostoa ja taloudellista pääomaansa.¹⁸

Vuoden 1896 Ateenan kisojen voidaan oikeutetusti sanoa olleen kokonaan uudelleen kansainvälisen urheilukilpailutradition alku, mutta toisaalta kisat olivat sittenkin paljolti vielä vuosisatansa gentlemanurheilun ja voimistelukulttuurin ilmentymä eivätkä niinkään kilpaurheilun ensimmäinen kansainvälinen massatapahtuma. Aristokraattisuus ja elitistisyys olivat vielä hallitsevia piirteitä ensimmäisissä olympialaisissa; ei tavoiteltu suurta maailman tai Euroopan laajuista yleisöä ja niiden sanoma heijasti enemmän väistyvän voimistelukulttuurin kasvatuksellisia ihanteita kuin modernin kilpaurheilun pyrkimystä tuottaa laajoille kansanjoukoille illuusioita.

Ensimmäisten olympiakisojen kohdalla herää kysymys, oliko 1800-luvun lopun maailmassa edes realistisia mahdollisuuksia tavoitella maailman tai edes Euroopan laajuista yleisöä. Modernin ajan tekniset keinot välittää urheilutapahtuma laajalle yleisölle puuttuivat, mutta toisaalta kehittyvä rautatieverkosto mahdollisti suurien joukkojen kokoamisen samanaikaisesti yhteen keskeiseen paikkaan. Hyvä esimerkki jälkimmäisestä olivat kansainvälisen ”kilpai-

lun” massiivisin muoto – maailmannäyttelyt. Niiden merkitys kansainvälisen kilpaurheilutoiminnan synnylle oli merkittävä ja osin yllätyksellinenkin.

Maailmannäyttelyjä voidaan pitää modernin ajan ehkäpä tyypillisimpänä ilmentymänä. Erilaisten näyttelyiden synty liittyi kiinteästi uudenlaisen porvarillisen maailman, teollisuuden ja massatuotannon syntyyn. Ajatus talouden tuotteiden saattamisesta kaikkien nähtäväksi vastasi uuden kapitalistisen maailman ideaaleja. Kansallisia teollisuusnäyttelyitä alettiin järjestää jo 1800-luvun alusta lähtien ja ne ymmärrettiin valtion/kansan voiman ja rikkauden esille asettamisena. Ensimmäinen maailmannäyttely järjestettiin Lontoon Hyde Parkissa vuonna 1851. Jo tämän tapahtuman puitteet olivat mahtavat: 14000 esilleasettajaa ja kuusi miljoonaa kävijää. Maailmannäyttelyjä ja muita pienempiä kansainvälisiä näyttelyjä järjestettiin 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla epäsäännöllisen säännöllisesti ja tapahtumat paisuivat kerta kerran jälkeen muutamaa valtamerten toisella puolella järjestettyjä maailmannäyttelyjä lukuun ottamatta. Pariisin maailmannäyttely vuonna 1900 kruunasi koko kehityksen: 80 000 esilleasettajaa ja 39 miljoonaa kävijää. Näyttely täytti täten mammuttitapahtuman kriteerit, eikä sitä liene ohittanut monikaan yksittäinen tapahtuma sitä ennen tai sen jälkeen.¹⁹ Suuria massoja oli siis mahdollista liikuttaa 1800-luvun lopun Euroopassa, mutta ensimmäiset kansainväliset olympialaiset eivät sitä vielä tehneet.

15. *Katharine Moore*, ”Love of Fair Play”: The Ambivalent Response to the Olympic Movement in England, 1891–1914. *Contemporary Studies in the National Olympic Games Movement*. Toim. Roland Naul (Frankfurt am Main 1997), s. 71–87.

16. *Jens Ljunggren & Leif Yttergren*, The Nordic Games: Visions of Olympic Winter Games or a National Festival? *Contemporary Studies in the National Olympic Games Movement*. Toim. Roland Naul (Frankfurt am Main 1997), s. 118–127.

17. *Reijo Häyrynen & Leena Laine*, Suomi urheilun suurvaltana. Liikuntatieteellinen seura (Helsinki 1989), 56–61; *Laine* 1992, 121–123; *Hentilä* 1987, s. 222.

18. *Kanin* 1981, s. 19–22; *Moore* 1997, s. 7–78.

19. *Kerstin Smeds*, Helsingfors – Paris. Finlands utveckling till nation på världsutställningarna 1851–1900. *Svenska litteratursällskapet i Finland/Finska Historiska Samfundet*. (Helsingfors 1996), s. 1–18.

Maailmannäyttelyt olivat kansojen välistä kamppailua, jossa kukin pyrki esittämään henkiset ja taloudelliset voimavaransa mahdollisimman suurina. Urheilukilpailuista kisa oikeastaan erosi selkeimmin siinä, että minäkäänlaisia sijoituksia ja palkintoja ei jaettu vaan pelkän osanoton katsottiin tyydyttävän. Näin oikeastaan kysymys oli lukuisista rinnakkaisista kansallisista ilmaisuista eikä suoranaisestä kilpailusta. Itse kilpailutilanteen korostuminen kansallisen viestin välittäjänä liittyy selkeästi vain kansainväliseen kilpaurheiluun ja erityisesti olympialaisiin.

Mikä sitten on maailmannäyttelyiden ja kansainvälisen kilpaurheilun yhteys muussa kuin metaforisessa mielessä? Yhteys oli hyvin konkreettinen; toiset olympialaiset järjestettiin maailmannäyttelyn ohessa Pariisissa vuonna 1900, samoin seuraavat vuoden 1904 kisat St. Louisissa Yhdysvalloissa, ja vielä vuoden 1908 olympiakisatkin järjestettiin Lontoossa ranskalais-englantilaisen näyttelyn yhteydessä. Vasta Tukholman kisat vuonna 1912 irrottautuivat tästä maailmannäyttelyiden holhouksesta muodostaen omat selkeästi erilliset kansainväliset kilpaurheilukisansa. Tukholman kisat olivatkin oikeastaan ensimmäiset olympiakisat, joiden yhteydessä voidaan puhua nykyisen kaltaisesta julkisuudesta. Edelliset kisat olivat tyystin hävinneet maailmannäyttelyiden muun ohjelman lomaan, ja vasta Tukholman kisat nostivat ja osin pelastivat olympialaiset erilliseksi traditioksi. Jäänteinä maailmannäyttelyiden kaikenkattavuuden periaatteesta Tukholman kisoissa kilpailtiin myös taidelajeissa kuten kirjallisuudessa, kuvanveistossa, maalaustaiteessa, arkkitehtuurissa ja musiikissa. Tämä tapa säilyi vuoteen 1948. Kuten kansanjuhlilla oli merkityksensä kansallisen kilpaurheilun muotoutumisessa, maailmannäyttelyt olivat laajempi kehys, jonka suojissa kansainvälisestä urheilukilpailusta muotoutui itsestään selvä käytäntö.

Kansainvälisten olympiakisojen vähittäisellä voitolla kansallisista olympia-hankkeista on useita syitä. Yksi syy on varmasti se, että useimmat kansalliset kilpailuhankkeet kaatuivat vuosisadan alussa liian suureen

mahtipontisuuteen. Saksassa suunnitelmat massiivisesta olympiapuistosta kasvoivat liian suuriksi, jotta niitä olisi enää taloudellisesti pystytty toteuttamaan. Britanniassa Cooperin suunnitelmasta järjestää panbrittiläiset kisat ei loppujen lopuksi tullut mitään ja ensimmäiset kansanyhteisön kisat järjestettiin vasta vuonna 1930. Kansallisten projektien osittainen epäonnistuminen jätti tilaa myös kansainväliselle kilpailulle. Toinen tekijä on itse kilpailutilanteen korostuminen juhlatapahtuman kustannuksella kansainvälisissä kisoissa. Kilpailutilanne vetosi suuren yleisöön ja herätti suuria tunteita, joten sitä oli helpompi käyttää myös muunlaisten muistikuvien herättämiseen. Olympiakisojen voittokulku oli kuitenkin hidas prosessi. Vuosisadan alun kisojen hukkuminen maailmannäyttelyiden sekaan osoitti, että niillä ei ollut vielä todellista tilausta tai ehkä paremminkin että kansainvälisille kilpailuille ei ollut vielä annettu sitä "kansallista" merkitystä, joka antoi itse kilpailulle mielen myös yleisön silmissä. Olympialaisista oli tehtävä kansojen kilpailua, ennen kuin ne löysivät tiensä laajojen kansankerrosten tietoisuuteen.

Kohti kansojen kilpailua

Ensimmäisiä olympialaisia on vaikea luonnehtia todella kansainvälisiksi: Ateenan kisoissa 295 urheilijasta 230 oli Kreikasta. Vielä kahdeksan vuotta myöhemmin St. Louisissa 629 urheilijasta 574 oli Pohjois-Amerikasta. Osanotto oli käytännössä täysin vapaata, ihmisten yksityisestä halusta ja varoista kiinni. Näin esimerkiksi sattumalta olympiakaupungissa lomaa viettäneet saattoivat ottaa osaa kisoihin. Varhaisten kisojen joukkuelajit – kansallistunteen ehkä selkeimmät manifestaatiot – osoittavat hyvin kansallisuusperiaatteen poissaolon. Esimerkiksi vuoden 1906 Ateenan välikisoissa, jotka muutoin olivat ensimmäiset todelliset kansainväliset kisat, jalkapallossa sijoittui Tanskan jälkeen toiseksi Ateenan joukkue ja kolmanneksi Thessalonikin joukkue. Niiden lisäksi kisoihin osallistui Smyrnan joukkue, johon kuului viisi englantilaista, kaksi ranskalaista ja neljä kreikkalaista. Sekajoukkueetkin olivat siis edelleen mahdollisia

eikä kansallisuudesta ollut vielä tullut kaisen kattavaa periaatetta.²⁰

Olympialaiset kuitenkin ”kansallistuivat” vähitellen ja samalla ne muuttuivat yhä enemmän yksilöiden kilpailusta kansojen kilvoitteluksi. Nykyolympialaisissa ajatus kansojen/valtioiden edustuksesta ilmenee monissa käytännöissä ja seremonioissa: aloitus- ja lopetusjuhlallisuudet, joissa urheilijat marssivat maansa nimikyltin ja lipun takana, palkintojenjakotilaisuuksissa, joissa soitetaan voittajan kansallishymni ja nostetaan salkoon kansallislippu, mitalien tilastoimisessa maittain ja maakohtaisissa osanottajakiintiöissä. Nämä ovat rituaaleja, joiden kautta yleisölle osoitetaan, mitä yksittäinen urheilija tai joukkue edustaa, ja näin kansallisuudesta tulee yhteinen nimittäjä urheilijan ja hänen yleisönsä välillä. Tämä samaistuminen tekee urheiluelämyksestä täydellisen tunnekokemuksen ja mahdollistaa myös tunnepohjaisten tulkintojen tekemisen oman kansallisuuden erinomaisuudesta. Nämä osanottajien kansallisuutta korostavat periaatteet eivät siis vielä kuuluneet ensimmäisiin olympialaisiin, mutta ne omaksuttiin ja hyväksyttiin ensimmäiseen maailmansotaan mennessä.

Ratkaiseva tapahtuma kohti olympiakisojen ”kansallistumista” oli Kansainvälisen Olympiakomitean kokous vuonna 1907 Haagissa, jossa kisoihin osanotto monopolisoitiin kansoille tai niin kuin asia muotoiltiin, urheilukansoille. Urheilukansoiksi määritettiin taas ne, jotka olivat osoittaneet maineensa urheilumainana. Hyvä keino tähän oli saada oma edustajansa Kansainväliseen Olympiakomiteaan. Olympiakomitean kansallisuusaatetta myötäilevä lausunto avasi ovet myös muutaman sellaisen kansan osallistumiselle, jolla ei ollut vielä omaa suvereenia valtiota. Euroopassa näitä oli kolme: Suomi, Böömi ja Unkari. Samaan ryhmään kuuluivat myös Britannian siirtomaat Intia, Kanada, Australia ja Etelä-Afrikka.²¹

Vasta Lontoossa vuonna 1908 urheilijat virallisesti edustivat kansakuntiaan. Samoja piirteitä oli kuitenkin nähtävissä jo vuoden 1906 Ateenan välikisoissa, jotka olivat mitoiltaan suurempi tapahtuma kuin niitä edeltäneet kisat ja niiden jälkeen järjeste-

tyt varsinaiset olympiakisat Lontoossa. Ateenan väliskisat olivat myös ensimmäiset kisat, joihin suomalaisetkin osallistuivat, vaikka varsinaista virallista joukkuetta ei vielä lähetettykään. Kuitenkin vasta Lontoon kisojen avajaisissa jokainen kansakunta marssi ensi kerran stadionille oman lippunsa takana. Kansallisuus näkyi näin symboleissa, mutta toisaalta runsaasta kahdesta tuhannesta urheilijasta vielä yli seitsemän sataa oli isäntämaan edustajia.²²

Tukholman kisoissa kansalliset symbolit näkyivät entistä voimakkaammin. Jo virallinen kisajuliste lippusymboliikallaan – kreikkalaistyylinen urheilija lippumeren pyörteissä – julisti sanomaa näistä kisoista kansallisvaltioiden mittelönä. Kisan avajaiset ja päättäjaiset jatkoivat Lontoossa aloitettua lippu-kansakunta-symboliikkaa, jossa urheilijat marssivat kansallisina ryhminä oman lippunsa takana. Palkintojenjakojen yhteydessä käytettiin jo systemaattisesti lippu-kansallislaulu-periaatetta osoittamaan, että voittaja olikin käytännössä koko kansa eikä yksittäinen urheilija. Kisoissa käytettiin myös ensikerran selkeitä kansallisuustunnuksia urheiluasujen rintamuksissa.²³

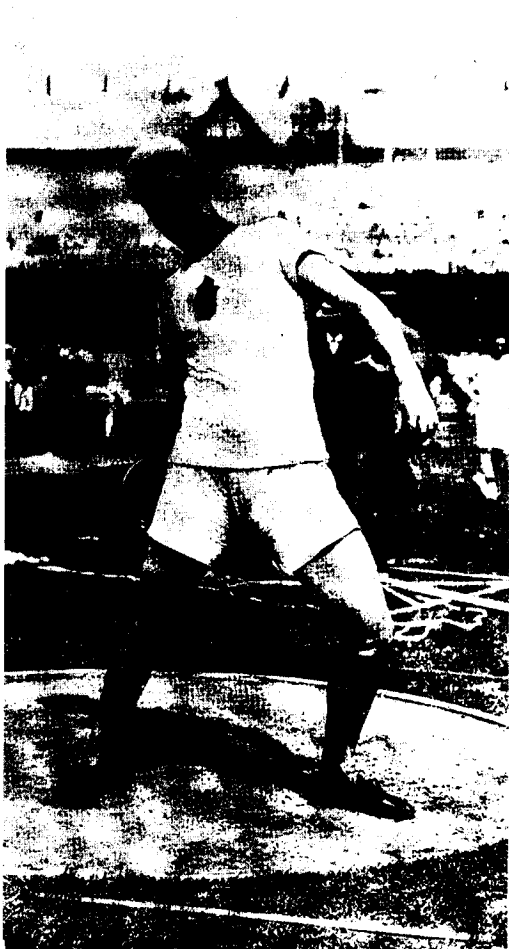
Urheilukansapykälä ei tuottanut vielä Lontoon kisoissa mitään ongelmia, mutta Tukholmassa tilanne oli toisin. Vakavin kiistakysymys oli Suomen ja Venäjän välille syntynyt ns. lippukonflikti. Kärhämä johti koko kansallisuuspykälän uudelleen määrittämiseen kisojen jälkeen. Avajaisissa Suomen joukkue marssi stadionille omana ryhmänään edellään oma lippu ja kyltti ”Finland” ja vielä aakkosjärjestyksen mukaisesti paikassa ennen emämaansa edustajia. Ensimmäisen suomalaisen mitalistin kohdal-

20. Ensimmäisistä moderneista olympiakisoista ks. esimerkiksi *Kanin* 1981, s. 26–40; *Antti O. Arponen*, *Olympiakisat Ateenasta Atlantaan* (Porvoo 1996), s. 10–65.

21. *Jubani Paasivirta*, Suomen osallistuminen Tukholman olympialaisiin vuonna 1912. Diplomaattisia selvittelyjä. Suomen olympiakomitean julkaisu (Helsinki 1962), s. 13–16.

22. *Arponen* 1996, s. 35–52; *Häyrinen & Laine* 1989, s. 63–65; *Paasivirta* 1962, s. 9–13, 16–19.

23. Ks. esimerkiksi *Arponen* 1996, s. 53–65; *Olympiakisat 100 vuotta* (Jyväskylä 1996), s. 49–51. USA:lla oli ollut kansallislippu jo aiemmin urheiluasuisissa.

Ylioppilas Armas Taipaleen tyylinäyte Tukholman olympialaisissa 1912. Museovirasto.

la salkoon kohotettiin suomalaisten itsensä tuoma lippu, joka ei ollut toki mikään virallinen kansallislippu vaan helsinkiläisen naisvoimisteluseuran seurastandardi. Suomalaisten kansallisen itsetunnon julkituonti oli kuitenkin liikaa emämaalle Venäjälle, ja venäläiset painostivatkin diplomaattisten väylien kautta kisajärjestäjiä. Kun Hannes Kolehmainen 8. heinäkuuta voitti 10 000 metrin juoksun, salkoon nostettiin jo Venäjän lippu, jonka alle oli kiinnitetty Finland-lippu. Tätä käytäntöä oli suomalaisten yhteydessä noudatettu jo Ateenan välikisoissa ja Lontoossa. Asetelma johti tragikoomisiin tilanteisiin: kun Suomi voitti Venäjän jalkapallossa, salkoon nostettiin kaksi Venäjän lippua. Kisojen loppuseremoniassa

suomalaisten ruotuun palauttaminen näkyi kaikkein selvimmin: suomalaiset saivat marssia edelleen erillisenä ryhmänä mutta vain oman kyltin takana ja osana Venäjän ryhmää.²⁴

Kansallinen symboliikka ja nationalistinen ajattelumaailma olivat Tukholman kisoissa konkreettisesti murtautuneet hallitsevaksi ajattelumalliksi. Olympiakisoista oli kasvanut tärkeä oman kansallisvaltion voiman ja yhtenäisyyden esittämisen näyttämö. Tukholmassa olivat kuitenkin vastakkain ajatus kansojen ja kansallisvaltioiden kilpailusta. Suomen, Böömin ja Britannian murentakaisten alueiden erillisten kansallisten demonstraatioiden tukahduttaminen ja niiden sovittaminen osaksi kansallisvaltiojohtoista maailmaa osoittavat hyvin, miten olympiakisojen merkitys kansallistunteen ja kansallisen yhtenäisyyden rakentajana oli löydetty Euroopan suurtenkin valtioiden keskuudessa. Tukholman kisojen jälkeen olympiakisoja hallitsi kansallisvaltiokeskeinen näkemys, joka ei sallinut pieniäkään poikkeamia. Tästä on hyvä esimerkki Kansainvälisen Olympiakomitean kokous vuonna 1914 Pariisissa, jossa suurvallat riitivät vallan vähemmistökansojen edustajilta ja niiden edustus tulevissa kisoissa estettiin.²⁵

Ensimmäinen maailmansota keskeytti olympiaturadition, rauhanomaisen kansojen kisailun, kahdeksaksi vuodeksi. Mutta kun sodan jälkeen järjestettiin ensimmäiset olympialaiset vuonna 1920 Antwerpenissä, muodosti ennen sotaa kehittynyt kansallinen symboliikka jo itsestäänselvyyden, jonka ympärille kisoja organisoitiin. Antwerpenin kisojen virallinen kisajuliste jatkoi samaa kansallislippusymboliikkaa, jonka Tukholman kisat olivat aloittaneet.²⁶ Olympiakisoista oli muotoutunut kansojen tai paremminkin kansallisvaltioiden välistä kilvoittelua, johon osanottamiselle ja jossa menestymiselle annettiin eri osallistujamaisa yhä suurempi kansallinen merkitys. Uusien pienten maiden kuten Suomen ilmaantumisen Euroopan kartalle korosti entisestään olympiakisojen suurta merkitystä kansallisen yhtenäisyyden rakentajana.²⁷

Kansainvälisen kilpaurheilun muotoutumisessa vuosisadan alussa oli olympiakisoil-

la ratkaiseva merkityksensä. Olympialaiset olivat erityisesti pienille kansoille ehdottomasti tärkein kansainvälinen kilpailufoorumi. Toisin kuin tänä päivänä kansainvälisiä kilpailuja järjestettiin todella vähän, vaikka vähitellen sotien välisenä aikana luotiin myös muita kansainvälisen kilpailun malleja. Jalkapallo sai oman kansainvälisen keskusjärjestönsä (FIFA) vuonna 1904 ja kansainvälinen yleisurheiluliitto (IAAF) perustettiin vuonna 1914. Maailmanmestaruuskisoja alettiin järjestää eri lajeissa sotien välisenä aikana. Näistä erityisesti jalkapallon MM-kisat vuodesta 1930 lähtien olivat kansallistunteiden suurta juhlaa. Samoin 1930-luvulla järjestettiin jo muun muassa yleisurheilussa EM-kisoja. Muutkin lajit saivat kansainväliset ilmauksensa. Manner-Euroopassa suosittu pyöräily organisoitui kansallisesti ja Ranskan ympäriajossa polkivat kansalliset joukkueet toisin kuin tänä päivänä, jolloin kisa on kaupallisten ja monikansallisten tallien välinen. Toinen uusi kisailun muoto olivat maaottelut niin yleisurheilussa kuin jalkapallossakin. Esimerkiksi Suomi–Ruotsi-maaotteluja järjestettiin vuodesta 1925 vuoteen 1931, jolloin Ruotsin toiminta Paavo Nurmen ammattilaiseksi julistamisessa katkaisi tradition. Maaotteluiden kautta yhä useampi suomalainen pääsi henkilökohtaisesti seuraamaan kansainvälistä urheilutapahtumaa ja vahvistamaan omaa kansallistuntoaan sen kautta. Maaottelut olivat lähellä toisin kuin suurin osa isoista kisoista.

Kansainvälisen urheilun traditio, jossa urheilija ja joukkue samaistui kansakuntaan, muotoutui tai muodostettiin 1900-luvun alkupuolella, ja se hallitsi sittemmin koko vuosisataa. Kansallinen viesti toistettiin lukuisissa kisoihin liittyvissä käytännöissä ja rituaaleissa, jotta kilpailun ”oikea” tulkinta ei unohtuisi. Tämän kehityksen takana ei varmastikaan ollut yhtä yksittäistä tahoja, vaan se heijasti koko eurooppalaisen yhteiskunnan organisoitumista kansallisuusperiaatteen mukaisesti. Kansainvälinen Olympiakomitea ohjasi tietoisesti kehitystä tähän suuntaan. Olympialaisten muuttuminen kansakuntien tai kansallisvaltioiden kilpailuksi edisti niiden hyväksymistä eri maiden

valtaeliitin keskuudessa. Toisaalta vasta kansallisen sisällön takia kansainväliset olympialaiset tarvitsivat mahdollisimman laajan yleisön. Tämän jälkeen kansat eivät enää asettaneet suuruuttaan näytteille kotimaiselle yleisölle, vaan kansojen järjestys ratkaistiin keskinäisessä kilpailussa. Tämä toi tietenkin mukanaan pelon häviämisestä ja selittelyn huonosta menestyksestä, mutta tämä inhimillinen epävarmuus oli ehto sille, että suuri yleisö pystyi samaistumaan urheilun välittämään suureen draamaan.

Massojen kansallistaja

Urheilukisoja lukuun ottamatta kansallinen rakennustyö keskittyi 1900-luvun alussa lähes yksinomaan kunkin maan omien rajojen sisäpuolelle. Ketkä olivat tämän uuden näytelmän yleisönä? Ketkä oikeastaan lukivat olympiakisoissa välitettyä kansallista viestiä ja miten sitä luotiin?

Olympiakisat olivat alusta lähtien masatapahtuma. Ensimmäistenkin kisojen yleisö oli jo 80 000 henkeä ja tapahtumalla oli suuri merkitys erityisesti kreikkalaiselle yleisölle. Seuraavat Pariisin ja St. Louisin kisat kuitenkin hukkuivat muuhun vilinään eikä niitä varten rakennettu edes erillisiä stadioneja. Yleisöäkin eri kilpailussa oli vain kourallinen. Lontoon kisojen avajaisissa oli kuitenkin taas 50 000 henkeä ja maratonia sanotaan seuranneen reitin varrella 250 000 henkeä.²⁴ Yleisö oli ensimmäisissä kisoissa pääosin kansallista, ja vasta Tukholman kisat levisivät tiedotusvälineiden avulla myös järjestäjämaan ulkopuolelle laajempien kansankerrosten tietoon. Kisojen popularisoituminen johti myös niiden varhaisen elitistisen luonteen vähittäiseen väistymiseen.

Suomi tarjoaa hyvän esimerkin siitä, miten tieto olympiakisoista tavoitti julkisuuden vasta Tukholman kisojen aikana. Aikaisemmat kisat olivat jo etäisyytensä vuok-

24. *Paasivirta* 1962, s. 31–41; *Hentilä* 1987, s. 231.

25. *Paasivirta* 1962, s. 41–44.

26. *Arponen* 1996, s. 67–79; Olympiakisat 100 vuotta 1996, s. 53–55.

27. Ks. esimerkiksi *Häyrynen & Laine* 1989, s. 163–170.

28. *Arponen* 1996, s. 44.

si jääneet suomalaiselle suurelle yleisölle täysin vieraiksi. Tukholmassa saavutettua suurta menestystä, 26 mitalia, sitä vastoin käytettiin sumeilematta hyväksi sortokauden kansallisessa propagandassa. Se oli keino rakentaa kansallista yhtenäisyyttä, ja lippukonflikti tarjosi ainekset myös selkeällä vastakkainasettelulle Venäjään nähden. Suomalaista erinomaista urheilumenestystä arvioitiin Helsingin Sanomissa seuraavasti:

”Me emme voi otaksua, että tämä etevyys olisi johtunut mistään erinomaisen ahkerasta tai etevästä harjoittelemisesta... Ei, menestyksemme pakottaa muiden seikkojen ohella uskomaan, että kansamme rotuominaisuudet ovat säilyneet verrattain hyvinä. Säilyneet, sillä ihmisen rotuominaisuuksia tutkiva tiede on osoittanut, että ihmisten rotuominaisuudet ja niissä varsinkin ruumiilliset ovat huolestuttavasti huonontumassa nykyisen sivistyselämän taakkaa kantaessaan.”²⁹

Suomalaisten urheilumenestys ei ollut merkki suomalaisen valmennustaidon erinomaisuudesta, vaan siitä tehtiin merkki koko suomalaisen rodun puhtaudesta. Tukholman kisojen uutisoinnissa lanseerattiin julkisuuteen myös sellaiset iskulauseet kuin ”suomalainen Suomi voittoon” tai ”Suomi juosti maailmankartalle”.³⁰ Suomen menestys ja toisaalta lippukonflikti toivat Suomelle jonkin verran kansainvälistä huomiota, joskin urheilumenestyksen arvo maan tunnetuksi tekijänä oli kyseenalainen. Tärkeää oli kuitenkin, että näin uskottiin Suomessa ja siten rakennettiin voimakkaampaa kansallista itsetuntoa.

Kansainvälinen kilpaurheilu murtautui todenteolla massojen huviksi vasta sotien välisenä aikana, jolloin mahdollisuudet seurata tapahtumia parantuivat. Tiedonvälityksen kehittymättömyys asetti kuitenkin edelleen omat rajoituksensa kansainvälisen urheilun seuraamiselle, ja kansallisten kisojen ja kansainvälisten kisojen seuraaminen olivatkin kokemuksena erilaiset. Kansallisia kisoja oli mahdollista seurata katsojana tai 1920- ja 1930-luvun kuluessa myös radion suorista lähetyksistä. Kansainvälisten kiso-

jen seuranta oli taas useimmiten epäsuoraa, mikä mahdollisti kansallisuusaatteen vielä korostuneemman liittämisen niihin. Kansainväliset kilpailut tarjottiin yleisölle nationalistisen suodattimen läpi.

Urheilutapahtumia seurattiin tietenkin lehdistössä, vaikkakin usein muutamien päivien viiveellä. Esimerkiksi Pariisin vuoden 1924 kisojen dramaattisesta maastajuoksusta raportoitiin Suomessa kolmen päivän viiveellä. Uutisointi oli nykyistä lennokkaampaa tarinointia ja lähempänä urheiluselostusta. Elokuviissa esitettiin jo ainakin vuodesta 1906 Suomessakin urheilutapahtumia käsitteleviä lyhytfilmejä, ja jo Tukholman kisoista valmistui virallinen kisafilmi. Radiolla oli tietenkin sotien välisenä aikana suuri merkitys urheilukilpailujen tunkeutumiseen jokaiseen kotiin, ja suorat lähetykset kansallisista kisoista alkoivat jo 1920-luvulla. Kansainväliset lähetykset kuitenkin takertelivat kauan. Los Angelesin kisojen yhteydessä vuonna 1932 asiaa pohdittiin Suomessa ensi kerran, mutta toteutus olisi ollut vielä liian kallis. Vasta Berliinin olympialaiset vuonna 1936 olivat ensimmäinen merkittävä suoraan radioitu kansainvälinen urheilutapahtuma Suomessa. Toki kansainvälisistä tapahtumista oli raportoitu radiossa jo 1920-luvulta lähtien.³¹

Kansa tavoitti olympiaurheilijat myös heidän kunniaakseen järjestettyjen tilaisuuksien kautta. Suomessa järjestettiin palaaville urheilijoille suurjuhlia, joihin myös valtion edustajat, eri ministerit, ottivat osaa. Tilaisuudet keräsivät kymmeniätuhansia ihmisiä juhlistamaan näitä Suomen kansan sankareita ja symboleja.³² Olympiavoitajista rakennettiin näin virallista myyttiä ja urheilua käytettiin sumeilematta kansallistunteen rakentajana.

Maaottelut sijoituivat jonnekin suurten kansainvälisten kisojen ja kansallisten kisojen välimaaston ja niiden kautta kansainvälinen kilpailu oli helpoimmin massojen suoraan tavoitettavissa. Erityisen merkittäviä olivat tietenkin ”arkkivihollisten” kuten Suomen ja Ruotsin kohtaamiset, jotka suorastaan alleviivasivat tapahtuman kansallista viestiä. Stadionilla katsoja automaattisesti tulkitsi kamppailua laajemman Suomen ja

Ruotsin välisen historiallisen kehyskertomuksen kautta, jossa suomalaisuus määrittyi erottautumisena ruotsalaisuudesta.

Maaoittelut eivät olleet vain suomalaisille tärkeitä. Esimerkiksi nationalismitutkimuksen ”legenda” *Eric Hobsbawm* muistelee omakohtaisesti maaotteluiden ympärille 1920-luvun Wienissä syntyneitä tunteiden ja sympatioiden paloa seuraavasti:

”Muistan itse, kuinka hermostuneena kuuntelin ystäväni luona radioselostusta ensimmäisestä Itävallan ja Englannin välisestä jalkapallo-ottelusta Wienissä vuonna 1929. Ystäväni lupasivat kostaa minulle, jos Englanti löisi Itävallan, mikä tilastojen perusteella näytti aika todennäköiseltä. Läsnaolevista ainoana englantilaisena minä olin Englanti, niin kuin he olivat Itävalta. (Onneksi peli päättyi tasapeliin.) Tällä tavalla kaksitoistavuotiaat lapset laajensivat joukkueuskollisuuden koskemaan koko kansakuntaa.”³³

Koko kansan kilpaurheilu

Kansainvälisestä urheilusta oli 1920-luvulle tultaessa muodostunut yksi merkittävimmistä välineistä kertoa laajalle yleisölle kansallista viestiä, mutta urheilu oli myös laajoille kansankerroksille heidän omaa maailmaansa lähinnä olevan kulttuurin osa-alue; sen kautta he löysivät ja antoivat muodon omalle kansalliselle identiteetilleen. Kansainvälisen urheilun ”kansallistuminen” ja kansainvälisten urheilukilpailujen suosio yhä laajempien kansankerrosten keskuudessa liittyi laajempaan kansallisen kulttuurin muutokseen. Kansallinen liike oli ollut alkujaan elitistinen, sivistyneistön projekti uudenlaisen identiteetin rakentamiseksi. Tässä rakennustyössä uusi kansallinen sivistyneistö turvautui niihin kulttuurimuotoihin, jotka olivat osa sen maailmaa. Nämä edustivat paljolti perinteistä korkeakulttuuria. Kansallinen projekti laajeni kuitenkin vuosisadan alkupuolella laajempiin kansankerroksiin. Kun kansallinen identiteetti omaksuttiin esimerkiksi työväestön keskuudessa, kansallisuus sai oman erityisen tulkintansa ja kansallisuutta ilmaistiin uusien,

työväestölle ominaisten, kulttuurimuotojen kautta. Kansanhuveista kehittynyt kilpaurheilu vastasi hyvin tähän haasteeseen.

Vuosisadan alun urheilukeskustelussa olivat vastakkain kansallinen ja kansainvälinen, joista jälkimmäinen korosti kansojen keskinäistä kilpailua ja mallia, jossa oma kansallinen erinomaisuus ilmaistiin voittamalla avoimessa kilpailussa muut haastajat. Kansainvälisessä kilpaurheilussa itse kilpailun ja voiton symbioosi muodosti kansallisen retoriikan ytimen, kun aikaisemmin urheilujubla itsessään oli tärkein kansallinen manifestaatio. Siirtymä näytöksellisyydestä korostamaan itse kilpailua heijasti urheilun yleisempää muutosta sivistyneistön kulttuuriprojektista populaarikulttuuriseksi ilmiöksi. Kansainvälisen urheilun elitistisen alkuvaiheen jälkeen sen yleisönä olivat laajat kansankerrokset. Olympiavoiton sisältämä kansallinen viesti levisi voittajavaltion sisällä eri yhteiskuntaluokkien keskuuteen ja sen kansallinen koodi oli avtavissa niin työväestölle, talonpojille kuin sivistyneistöllekin. Kansainvälisen urheilunäytelmän yleisö oli kuitenkin toiselta puolin rajallinen, koska suurin osa yleisöä vastaanotti kisan epäsuorasti kotimaisen julkisuuden kautta ja kertomus kansainvälisestä tapahtumasta voitiin ohjata vain kansalliseen näkökulmaan, jolloin valikoidun tarinan yleisönä olivat yhden maan kansalaiset. Vasta satelliittiteknikka mahdollisti 1960-luvulta lähtien todellisen maailmanlaajuisen yleisön synnyn.

Kilpaurheilulla oli vuosisadan alussa ja on luultavimmin edelleen kaksi erillistä puoltaan. Toisaalta se toi kunkin valtion kehitykseen vakautta. Kilpaurheilu loi arjen harmauteen illuusion ylevästä kansasta, johon ”rahvaskin” kuului. Urheilu muistutti kansakunnan yhtenäisyydestä ja aut-

29. Helsingin Sanomat 18.7.1912.

30. Hentilä 1987, s. 224.

31. *Eino Lyytinen*, Perustamisesta talvisotaan. Yleisradion historia. 1. osa. 1926–1949. Yleisradio (Helsinki 1996), s. 103–108.

32. *Laine* 1992, s. 222–223.

33. *Eric Hobsbawm*, Nationalismi. Suom. Jari Sedergren, Jussi Träskilä & Risto Kunnari (Tampere 1994), s. 157.

toi ”rahvasta” unohtamaan arjen yhteiskunnalliset ongelmat. Urheilu tarjosi myös valtiovallalle loistavan välineen rakentaa ja pönkittää kansallista yhtenäisyyttä ja lojaliteetteja eikä urheilumenestyksen valjastamista osaksi kansallista projektia kaihdettu. Toisaalta kilpaurheiluun liittyi monia epävarmuustekijöitä. Kansainvälisessä kilpailussa vain voitto toi glooriaa kansakunnalle, mutta häviön mahdollisuus oli koko ajan läsnä. Kansainvälisessä kilpailussa ei ollut yhtä ennalta asetettua tarinaa kuten kansallisissa kisoissa, vaan siinä oli rinnakkain useita tarinoita ja tulkintoja. Koska itse kilpailu ratkaisi tarinan kulun, kansainvälisen urheilutarinan loppu oli aina avoin. Näin urheilun ja kansallisen kulttuurin liitossa oli mukana myös annos eliitin kontrolloimatonta ainesta – rahvaan omaa tulkintaa kansallisuudesta. Rahvas ehkä sittenkin tulkitsi kansallisuuden ”väärin” ja tämä epävarmuus rahvaan omasta aktiivisesta roolista saattoi aiheuttaa eliitin keskuudessa myös urheilun vierastamista. Esimerkiksi Suomessa sivistyneistön omassa keskustelussa esitettiin vielä sotien välisenä aikana mielipiteitä, että kansan henki sai todellisen ilmentymänsä ainoastaan korkeakulttuurissa.

Viimeistään sotien välisenä aikana kansallinen retoriikka levisi kansainvälisen urheilun avulla laajojen massojen, rahvaan, keskuuteen ja siitä kasvoi sen tapa löytää kansallisuutensa ja antaa tälle kansallisuudelle muoto ja kasvot. Kansainvälisestä kilpaurheilusta oli muodostunut tärkeä, arjessa elävä ja muuttuva, populaarikulttuurin rakennusaine kansalliselle identiteetille.

ERKKI VASARA

Ryssäviha, urheilu ja suojeluskunnat

Dosentti Erkki Vasara tuo kirjoituksessaan esiin suojeluskuntaurheilun taustalla olleita ryssävihan tunteja täydennykseksi Outi Karemaan väitöskirjalle.

■ Vuosien 1917–18 tapahtumista vauhtia saanut ja ennen muuta Akateemisen Karjala-Seuran ja Suojeluskuntajärjestön piirissä kaksi- ja kolmikymmenluvulla esiintynyt ns. ryssäviha on aikansa rasismina yhä tänäänkin kiintoisa ilmiö. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeisen Venäjän kansalaiset ovat vapaita liikkumaan tai asustamaan ulkomaille mielensä mukaan, kunhan vain rahavarat antavat myöten, ja isosta kansasta riittikin 1990-luvulla väkeä luoteiseen naapurimaahan niin turisteina kuin erilaisissa bisneksissä askartavina yrittäjinä. Myös muiden ulkomaalaisten, mm. balkanilaisten, somalien ja arabien sinänsä vähäiset määrät ovat ennestään lisääntyneet. Samaan aikaan Suomessa vallitsee edelleen melkoinen työttömyys, jonka kiroukseen joutuvat nuoret ja vanhemmatkin katkeroituvat; he kokevat tulleen syrjäytetyiksi yhteiskunnassa. Yhdistyneenä alhaiseen koulutustasoon, rotuennakkoluuloihin, tietämättömyyteen ja typeryyteen tällainen tilanne vie ihmisen helposti rasismiin ja lopulta väkivallan, vihan tielle. Esimerkkejä löytyy. Toistaiseksi viha ja pelot ovat kohdistuneet ”vääränvärisiin” ulkomaalaisiin, mutta mitä tuo tulevaisuus tullessaan. Ovatko ”ryssät” vanhan perinteen mukaisesti seuraavia uhreja?

Outi Karemaan keväällä 1998 ilmestynyt väitöskirja ”Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä” avasi kiintoisat näkymät maailmansotien välisen ajan ryssävihan alkuvuosiin, sen taustoihin ja perusteisiin. Siinä missä tämän päivän ulkomaalaisviha näyttäytyy erinäisten, yhteiskunnan sivuraiteilla olevien puolirikollisten porukoiden rettelöintinä, jonka selvittäminen kuuluu poliisivoimille, oli

Karemaan tutkima ryssäviha sen sijaan yhteiskunnassa merkittävässä asemassa olleiden, arvostettujen kansalaispiirien ideologista vaikuttamista, jonka harrastajina oli mm. yliopistomiehiä, poliitikkoja, upseereita ja kirkonmiehiä. Kyse oli ”isänmaallisuudesta”, johon tämänkin päivän skinit uskottelevat nojautuvansa.

Vaikka kaksi- ja kolmikymmenluvun ryssävihassa oli vuoden 1918 peruja pitkälti kyse bolševisminvastaisuudesta, piili asiassa enemmän. Suojeluskuntaurheilua käsittelevässä, vuonna 1997 ilmestyneessä omassa väitöskirjassani itsekkin Sk-järjestön ryssävihaa tutkineena voin yhtyä Karemaahan hänen todetessaan kyseisen uhon olleen ennen muuta kansallisuusvihaa. Luonteeltaan se oli lähes fanaattista naapurimaan ja -kansan parjaamista, jossa yhtyivät niin kommunisminvastaisuus kuin myös silkkarasismi jälkimmäisen kohdistuessa venäläisiin kansana. Osansa saivat myös juutalaiset, sillä he olivat sk-propagandisteille kansallisuudetonta, sk-ideologian taustalla olleen kansallisuusaatteen pelkällä olemassaolollaan kyseenalaistanutta joukkoa, jonka keskuudesta oli kaiken lisäksi noussut useita bolševikkijohtajia.

Suojeluskuntajärjestön ryssävihan lietsonnasta sai näyttämönsä järjestön lehdistä sekä eri sk-tilaisuuksien puheista kautta maan. Kuten myös Karemaa osoittaa, kyse oli monimuotoisesta pilkkaamisesta, halveksunnasta ja tuomitsemisesta. Karemaan korostetusti esiin nostaman herjan ”Mikä eläin on eniten ihmisen näköinen? Se on ryssä” *Toivo Nygård* toi esiin jo vuonna 1982 tutkimuksessaan suomalaisesta äärioikeistosta maailmansotien välillä. Tyypillinen esimerkki suojeluskuntapiirilehdissäkin kautta maan esiintyneestä ryssävihan lietsonnasta oli Varsinais-Suomen Vartion kirjoitus vuodelta 1922:

”Mutta me, jotka kerran ajoimme venäläisen tästä maasta, me, jotka tiedämme, minkälaiset jäljet ryssä on tähän maahan polkenut, meidän täytyy oppia ja opettaa muutkin vihaamaan venäläistä niin syvästi ja sitkeästi, että sen vihan juuret eivät kuivu kuolemassakaan. Karsittakoon pahalaisen nimi

pois voimasanoistamme ja kirouksistamme ja pantakoon tilalle ’ryssä’. Se on yhtä hyvä, se on parempikin. Sillä mitä ikänä pahaa tälle maalle on tapahtunut tai vasta tulee tapahtumaan, aina on siinä takana tavalla taikka toisella ryssä. Meidän täytyy saada lastemme tietoisuuteen selvä käsitys siitä, että ... yksi on pysyvä muuttumattomana: viha ryssää kohtaan.”¹

Sk-propagandistit oivalsivat sijoittaa myös monien harrastuksena suosiman ja järjestön ohjelmassa olleen urheilun taustalle ryssävihan. Tältä osin täydennän Karemaan esitystä. Suojeluskuntajärjestön ryssäviha on paitsi suojeluskuntahistoriaa myös suomalaisen urheilun historiaa. Jo 1800-luvun lopulta alkaen on urheilu ollut Suomessa erilaisten aatteiden palveluksessa. Sitä käyttivät alusta asti hyväkseen niin kansanvalistus-, raittius-, vapaapalokunta- kuin nuoriso-seuraliikkeetkin. Varsinaisen urheiluliikkeen synnyttyä vähitellen noin sata vuotta sitten urheilu tuli osaksi myös työväenliikkeen rientoja työläisjäsenistä koostuneiden seurojen kautta. Tukholman vuoden 1912 olympiakisojen myötä urheilu tuli entistä tärkeämmäksi tekijäksi auttamaan suomalaisten kansallisen itsetunnon nousua, mihin vaikuttivat monien kiivaiden urheilumiesten, ennen muuta Lauri Pihkalan kirjoitukset. Toisen maailmansodan jälkeen urheilu- ja raittiusliikkeet yrittivät vielä pitää yllä henkistä yhteyttään, mutta viimeisten vuosikymmenten aikana urheilun aatteet ovat antaneet huippu-urheilun kautta tilaa kaupallisuudelle ja liitolle kansainvälisen liikkeen elämän kanssa. Rinnalle on kuitenkin noussut kansalaisten omaehtoinen liikunta, jolla tietyllä tapaa on nyt sama asema kuin urheilulla sata vuotta sitten.

Maailemansotien välisessä Suomessa urheilu eli suurten aatteiden palveluksessa. Sisällissodan tuhkasta voittajaksi selvinneessä Valkoisessa Suomessa urheilu, isänmaallisuus ja maanpuolustushenki yhdistyivät.

1. Erkki Vasara, Valkoisen Suomen urheilevat soturit, Suojeluskuntajärjestön urheilu- ja kasvatustoiminta vuosina 1918–1939, Bibliotheca Historica 23 (Vammala 1997), s. 129. Myös tuonnempana tämän artikkelin sitaattit ovat samaisesta teoksesta.

Sitä ilmensivät 1920-luvun taitteessa toimien monien valtiollisten komiteoiden linjanvedot samoin kuin ja erityisesti urheilun johtomiesten kiivaat näkemykset. Tohtori Rafael Engelberg julisti SVUL:n 20-vuotisjuhlassa 1926, että urheilu ja voimistelu ”karkaisevat kansalaisia ja siten kehittävät heistä entistä parempaa sotilasainesta”, minkä lisäksi hän katsoi urheilukilpailujen synnyttävän niin kilpailijoissa kuin katsojissakin ”valtakunnallista mieltä” maan lippujen liehuessa. Tämänkaltaiset näkemykset tulivat kuitenkin useimmiten esiin suojeluskuntajärjestön piirissä. Lauri Pihkala muistutti eri yhteyksissä siitä, miten urheilu ja sotilasharjoitukset olivat kautta ihmiskunnan historian kulkeneet käsi kädessä ja olivat suorastaan ”kaksoisveljiä”, ja valtion urheilulautakunnan puheenjohtaja Arvo Vartia julisti kiihdyksissään vuonna 1924:

”Urheilulla ja sodalla ei ole kvalitatiivista eroa, ainoastaan kvantitatiivinen ero. Sota on ankarampaa urheilua, se vaatii ankarampaa ponnistelua, koettelee lujemmin ja kovakouraisemmin.”

Tämän ajattelun rinnalle sopi luontevasti ryssäviha, sillä soturikuntoahan tarvittiin vihollista vastaan, ja vihollinen toki tiedettiin – se oli Neuvostoliitto, ”ryssä”. Propagoidessaan juuri kehittelemäänsä pesäpalloa Lauri Pihkala julisti Suojeluskuntalaisen Lehdessä vuonna 1921 oppinsa siitä, miten pallon lyönti vastasi rintamaolosuhteiden ampumista, sen heitto käsigranaatin heittoa eli ”ryssän juoksuhaudan vyöryttelemistä” ja syöksy pesälle syöksyä tulisuojaan. Hän pelasi perusteissaan tehokkaasti ja luontevanoloisesti mielikuvilla todetessaan:

”Niin kuin ei ampuja saa jännittää lihaksiaan eikä ummistaa silmänsä ja riuhtaista, niin ei myöskään pallonlyöjä saa ennen aikojaan jännittäytyä eikä tavoitella palloa arviokaupalla, silmät ummessa sivaltaan, kuten ennen ryssän ’tarkka-ampuja’.”

Pihkala korosti koppaamistaidon tärkeyttä pelissä ja lisäsi, että ”kaippa aikanaan rysänkopiksi ristitään se tempu, kun Suo-

men mies ilmasta koppaa ryssän viskaaman vielä räjähtämättömän rautamunan ja sen vasten partaa lähettäjälleen palauttaa”. Pihkala muistutti pesäpallon merkityksestä miehen juoksunopeuden lisääjänä ja mieshukan vähentäjänä ja katsoi, että Suomi saa tulevassa sodassa muutoinkin etua. Näin siksi, että ”ensinnäkin ryssä pakenee aikaisemmin”, toisekseen suomalainen pesäpalloa pelannut sotilas osaa valita syöksyhetkensä oikein ja kolmanneksi, suomalaisella sotilaalla on enemmän urhoollisuutta kuin vihollisella.

Hiihto oli kuitenkin se urheilumuoto, jonka sotilaallista merkitystä suojeluskuntajärjestössä eniten korostettiin. Lauri Pihkala oli myös latujen lajissa kiivas puheenvuorojen käyttäjä pyrkiessään vakiinnuttamaan sotilaallisista syistä murtomaahiihtoa suomalaisten hiihtotavaksi vanhan tasamaa- ja jäärahtahiihdon sijaan. Vuonna 1922 Pihkala herätti jälleen Suojeluskuntalaisen Lehdessä lukijoidensa huomion räväkillä sananvalinnoillaan:

”Sitä varten on meidän harjoitettava hiihtoa niin, että tulemme toimeen vaikeimmissakin esiintyvissä maastoissa ... taisteluissa hiihtäjän on selviydyttävä maastovaikeuksista niin vapaasti, ettei hänen lainkaan tarvitse kiinnittää huomiotaan niihin, vaan viholliseen... niin, ja jos minä asuisin rajaseudulla, niin murtomaasuksilla varustaisin myöskin perheeni naiset ja lapset, ettei heidän ainakaan talvella ryssän yllättäessä tarvitsisi joutua sen ryövättäväksi, ’venäläisen verikoiran’ ja yleensä sotatoimien jalkoihin sodan ensi päivinä, jolloin sen tunnuslauseena sekä vihollisen että ystävänkin puolelta on armoton: ’pois tieltä!’.

Metsiin ja piilopirteillehän on Suomessa turvaton väki ennenkin painunut ryssän tullessa.”

Lauri Pihkalan sanoma kiiri kautta maan, sillä kirjoittelun lisäksi hän oli käytetty puhuja eri suojeluskuntatilaisuuksissa. Paikalliset sk-vaikuttajat olivat samalla kannalla, ja ”ryssän” ivaamisesta tuli kestoperuste myös urheilutoimille. Vaikka tahti hieman laimeni vuosien varrella, löytyivät esimer-

kiksi Kainuun suojeluskuntapiiriin lehdestä vielä vuonna 1927 seuraavat mietteet:

”Toivottavasti pääsemme hyvin pian siihen, että jokainen kunnan mies tässä maassa omistaa sen tunnetun suomalaisen sisun ohella hyvän kiväärin, kunnan hiihtovälineet sekä ensiluokkaisen hiihtotaidon ja sitkeyden. Silloin vasta voimme hyvällä omallatunnolla sanoa, että tulee ryssä kesällä tai talvella, niin aina olemme yhtä valmiita pippuroimaan iivanat niin, että niistä ei jää tänne muuta kuin huono haju.”

Vetoamalla itänaapuriin ”verikoirana”, josta jää vain ”huono haju”, haluttiin herättää hiihdosta kiinnostuneissa lukijoissa vihaa ja pelkoa Neuvostoliittoa kohtaan ja sitä kautta vahvistaa heissä maanpuolustuksellista, suojeluskuntaystävällistä mielialaa. Samaa tapaan oli tähtäin ryssää vastaan Pihkalan pesäpalloartikkelissa. Urheilun merkittävyys tässä yhteydessä on siinä, että se oli varsinaisen sotilaskoulutuksen rinnalla suojeluskuntien toinen päätoimintamuoto, mutta toisaalta myös osa sitä harrastaneiden sarkatakkisotureiden tavanomaisesta elämänmenosta. Urheilun kautta ryssäviha haluttiin ja voitiin kuljettaa lehtien palstoilta ja juhlapuheista myös pontimeksi suojeluskuntalaisten konkreettisiin askarruksiin.

”Rodun jalostaminen”

Ryssävihan sitominen myös urheiluun oli yhteydessä sk-urheilumiesten muihin rotuopillisiin, eugenistisiin näkemyksiin. Ennen muuta jälleen on kyse Lauri Pihkalasta, joka vaikutti suojeluskuntajärjestössä ensin 1920-luvun alussa urheilutarkastajana ja sittemmin koko 1930-luvun sen urheilujohtajana aina järjestön lakkauttamiseen asti. Suomen urheilun isäksi mainitun Ivar Wilskmanin hengessä Pihkala tunnusti jo vuonna 1908 rodun jalostamisen yhdeksi urheilun ”tärkeimmistä tarkoituksiperistä” ja katsoi, että ”todellinen, voimisteluun perustuva terveydenhoito on paras rodunjalostuskeino”. Lisäksi hän sanoi olevansa ”vallan taipuvainen eroittamaan kilpailukentiltä niin ruumiillisesti kuin henkisestikin ala-arvoiset henkilöt”.

Myös suvunjatkaminen oli Pihkalalle tärkeä kysymys. Vuonna 1918 hän oli huolissaan ”väestön sakkakerroksen ylivoimaisesta hedelmällisyydestä”, tuosta ”rotuterveydellisesti epäedullisesta valinnasta”, jonka seurauksena, kuten hän totesi, vankilat ja mielisairaalat täyttyivät. Pihkala oli selkeästi omaksunut rotuhygienisen, eugenistisen vakaumuksen.

Akseli Kaskela, hänkin Sk-järjestön yliesikunnassa vaikuttanut urheilu-upseeri, loi puolestaan omaa rotuteoriaansa vuonna 1931 Suomen Urheilulehdessä. Hän totesi, että ”sellaisen kansan keskuudessa, jonka perusominaisuuksiin kuuluu voimakas ja sitkeä fyysillinen kunto, kunto, joka ilmenee paitsi urheilullisissa suorituksissa myös jokapäiväisessä työssä, on urheiluaatus lähisempi kuin siellä, missä urheiluaatusta pidetään yllä keinotekoisesti”. Kaskela päätteli, että ”polvesta polveen kulkeva perimätieto fyysillisesti voimakkaista yksilöistä on syövyttänyt kansamme tietoisuuteen käsityksen suomalaisen ruumiillisesta paremmuudesta ja siitä, että fyysillinen kunto ja suomalaisuus ovat kuin samoja käsitteitä”.

Lauri Pihkala kajosi rotuhygienisiin ongelmiin vielä sotavuosina kirjoittaessaan ”kulttuuriamme kuolettavista ominaisuuksista”, perinnöllisistä sairauksista. Hän yhdisti kansan karaisemisen väestön laadulliseen parantamiseen. ”Siksi, jotta meitä ei voitettaisi tästedes”, Pihkala kaavaili, oli pyrittävä päättäväisesti ”kehittämään kansamme parannettavaan laatuun kuuluvia voimatkijöitä niiden koko laajassa asteikossa, karkeasta lihasvoimasta yhteistunnon, itsekurin, vastuuntunnon ja -ilon sekä oikeamielisyyden korkea-asteisiin hyveisiin saakka”. Hän katsoi, että esimerkiksi väkijuomien ja tupakan lisääntynyt käyttö ”tarvelee verenperintömme”. Kansan laadullista kehittämistä Lauri Pihkala piti ”rotuhygienisenä väestöpolitiikkana”.

Suomen urheilun johtomiehet, useimmat heistä myös suojeluskuntamiehiä, olivat selvästikin rotuopillisilla laduilla pohdinnoissaan. Kyse oli äärimmilleen viedystä kansallisesta ajattelusta. Merkittävää 1920- ja 1930-luvun johtavien urheilumiesten puheissa oli lisäksi askeettinen sankaruus, joka

tuli esiin myös vakaumuksessa urheilun ja maanpuolustuksen suhteista. Raittius- ja nuorisoseuraliikkeiden peruina esillä olivat lukuisissa sk-lehtien kirjoituksissa raittius niin alkoholista kuin tupakastakin, maaseudun kansan ryhti ja sen askeettisen mallikas elämä sekä kaupunkikulttuurin elostelelevän elämäntavan arvostelu, jota mm. Arvo Vartia harrasti ponnekkaasti. Urheilua korostettiin myös moraalisesti arvokkaana harastuksena. Viime kädessä esiin nousi ajatus paremmasta suomalaisesta sankarirodusta. Samasta asiasta puhui myös nimimerkki Valkoinen neekeri pakinapalstallaan Hakkapeliitta-lehdessä vuonna 1936:

”Täällä pohjoisen napapiirin maassa ei totisesti kestä heikko ja hemmoteltu rotu – sen historia todistaa. Mitään niin välitöntä, tehokasta ja voimallista kansan ruumiillisen kunnan kehittämismuotoa kuin urheilu ei taas ole olemassakaan.”

Suojeluskuntamiesten aatokset olivat kaikin tavoin railakkaita. Ryssäviha asettui oivallisesti paikalleen heidän urheilu-, isänmaallisuus- ja rotuajatteluunsa. Lauri Pihkalalla oli näissä pohdinnoissa johtavan kynä- ja puhemiehen rooli, mutta myös monet muut sarkatakkivaikuttajat olivat hänen jäljillään samoissa aatoksissa. Suojeluskuntajärjestön ryssäviha oli osa siitä yltiökansallisesta kiihkosta naapurimaata vastaan, jota myös, ja ennen kaikkea, Akateemisessa Karjala-Seurassa harjoitettiin. Se oli myös osa kaksi- ja kolmikymmenlukujen Valkoisen Suomen urheiluideologiaa. Kysyä sopii silti, kuinka moni 100 000 suojeluskuntalaisesta otti ryssävihapuheet siinä määrin vakavasti, että myös toimi käytännössä niiden hengessä. Esimerkiksi urheilun osalta on todettavissa, että sitä harrastivat suojeluskuntien puitteissa lähinnä vain ne sarkatakkiset, jotka muutoinkin olivat urheilumiehiä. Muille riitti, että he olivat ”hengessä” mukana.

TUTKIMUKSIA

KAARLO HUOTARI

Mehiläismetsät keskiajan Venäjällä – hunajaa ja simaa

Filosofian maisteri Kaarlo Huotarin artikkelin aiheena ovat Venäjän mehiläismetsät ja niiden tuotanto keskiajalla.

■ Venäjän keskiajan talouselämässä mehiläismetsät muodostivat yhden tärkeimmän osan maa-alueiden suuromistajien kuten ruhtinaiden, pajarien ja luostarien tuloista. Ne perustuivat laajojen mesikasvustoltaan rikkaiden seutujen luonnonvaraisten mehiläisyhteiskuntien ja ammattimaisten mehiläismiesten hunajan ja vahan tuottoon.¹ Hunaja oli tärkeä vientiartikkeli ulkomaan kaupassa. Osa kulutettiin sellaisenaan kotitaloudessa, mutta merkittävä osa käytettiin erilaisten alkoholipitoisten juomien valmistukseen. Keitettiin muun muassa simaa. Hunajapohjaisista juomista se oli arvostetuin.

Vaikka simankeitolla oli pitkä perinne Venäjällä, sen varsinainen kukoistusaika oli vasta 1200–1300-luvulla. Siihen vaikuttivat muutokset kansainvälisissä suhteissa ja maailman-kaupassa. Tataarien hyökkäys Venäjälle ja kaksi vuosisataa kestänyt mongolien herruus olivat katkaisseet kauppayhteydet Bysanttiin, josta viinin tuonti loppui. Samaan aikaan tapahtui Venäjän valtion painopisteen siirtyminen koilliseen, Kiovas-ta Oka-joen ja yllisen Volgan vesistöalueel-

le. Hallintokeskuksena toimi ensin Vladimir, sittemmin Moskova. Nämä tapahtumat olivat loitontaneet Venäjää viinin tuottajamais-ta ja pakottivat etsimään ratkaisua juomien valmistukseen omista paikallisista raaka-aineista, viljasta ja hunajasta. Rostov-Suzda-lin maan viljelysalueet tarjosivat riittävästi ruista, kauraa sekä ohraa ja mehiläismetsät hunajaa ja näin mahdollistivat paikallisten alkoholipitoisten juomien kehittämisen kil-justa ja pontikasta hienoimpiin simalajeihin. Rypäleviinin puuttuessa kirkko ja valtio hyväksyivät rituaalijuomaksi viljasta valmis-tetun alkoholipitoisen oluen kaltaisen juo-man. Epäilemättä tottumus väkevämpien ja juovuttavimpien juomien tuottamiseen val-misti pohjaa votkan tulemiselle aivan 1400-luvun lopulla.²

Siman käyttö

Keskiajalla venäläisten kotitaloudessa käytämiä juomia olivat marja- ja hedelmäme-hujen lisäksi kalja, sima ja olut. Kuvates-saan venäläisten juomakulttuuria Nikolai Vitvitskij toteaa, ettei varakas ja hyvin hoi-dettu talo voinut tulla toimeen ilman näitä juomia.³ Kirkollisena rituaalijuomana ja yl-häisön käyttämänä oli myös Bysantista tuo-tu kreikkalainen tai syyrialainen viini.⁴ Sima oli juomista arvostetuin ja sillä oli ikivanha perinne. Ennen viljasta keitetyn viinan tu-

1. *N. Aristov*, Promyslennost drevnei Rusi (S-Peterburg 1866), s. 33–37. S.V.Bahrušin, Nautšnye trudy II (Moskva 1954), s. 19–21.

2. *V.V.Pohljobkin*, Tšai i vodka v istorii Rossii. (Krasnojarsk 1995), s. 53–54 ja 64; V. Kljutshevskij, Venäjän historian pääpiirteet (Porvoo 1910), s. 90–99.

3. *N.M. Vitvitskij*, Praktičeskoje ptšelovodstvo II (S-Petersburg 1861), s. 192–193.

4. *Pohljobkin* 1995, s. 51.

loa siman käyttö oli Venäjällä niin venäläisten kuin siellä asuvien suomensukuisten keskuudessa runsasta. Sen käyttö ei kuitenkaan rajoittunut vain Venäjällä asuvien kansojen keskuuteen. Myös 40°:n ja 60°:n leveyspiirin välisellä alueella se oli tunnettu. Germaani mytologiassa sima (*Met*) oli jumalien ja sankarien juoma Walhallassa. Beowulf-runoelmassa skandinaavisten esisienkin juhlissa simalla oli keskeinen asema, minkä se säilytti pitkälle 16. vuosisadalle Kustaa Vaasan Ruotsissa.⁵ Mehiläisten paljous Euroopan puoleisella Venäjällä tarjosi ehtymättömät varat hunajaa simajuomien valmistamiseen. Varhaiskeskiajalla jokainen talous voi keittää niin simaa kuin olutta oman tarpeensa mukaan. Suurkeittäjiä olivat niin mies- kuin naisluostarit, ruhtinainden hovit ja varakkaat pajarit.⁶ Siman keitto ei ollut vain yleinen tapa, vaan se oli kuulunut hamasta muinaisuudesta välttämättömien asioiden joukkoon. Niinpä ruhtinatar Vasilisan poikkeava käytös, askeettisuus juomien ja pitojen suhteen hänen oleskellessaan luostarissa vuonna 1365, herätti kronikoitsijan huomion: tämä totesi suurena ihmeenä, ettei ruhtinatar juo olutta eikä simaa eikä osallistu kemuihin.⁷ Jopa Novgorodin saksalaisen kauppakonttorin säännöissä oli 14. vuosisadalla määräys: "Sen, joka jää Novgorodiin siman keiton aloittamiseen, jolloin sekoitetaan vettä, hunajaa ja humalia, hänen täytyy osallistua yhteisiin kuluihin." ⁸

Siman ja hunajan käyttö muinaisvenäläisen yhteiskunnan eri tilaisuuksissa kyläjuhlista valtion suuriin voitonjuhliin tai häistä hautajaisiin oli yleistä ja runsasta. Vanhimmat kirjalliset lähteet alkavat 900-luvulta, mutta siman käytön tapa juontaa kaukaa muinaisuudesta. Tunnettu on Venäjän hallitsijan Igorin muistoksi pidetty muistotilaisuus, jonka järjesti hänen puolisonsa Olga. Igor oli tullut tapetuksi vuonna 945 verojen keräysmatkalla drevljaanien keskuudessa. Olga päätti kostaa miehensä kuoleman drevljaaneille ja lähetti heille viestin: "Olen matkalla luoksenne, joten valmistakaa suuret määrät simaa siinä kaupungissa, jossa mieheni tapettiin, sillä aion itkeä miestäni hänen haudallaan ja järjestää sitten muis-

tojuhlan." Sen kuultuaan drevljaanit tuottivat kaupunkiin suuret määrät hunajaa ja panivat sen käymään. Olga lähti matkaan druzinansa kanssa, tuli haudalle ja itki Igoria. Muistojuhlan jälkeen Olga antoi druzinalleen käskyn teurastaa drevljaanit, ja niin viisi tuhatta drevljaania hakattiin kuoliaaksi.⁹

Vainajain muistojuhlaan liittyvää siman käyttöä kuvailevat myös arabialaiset kirjailijat Ibn-Dasta ja Al-Bekri 10. vuosisadalla matkallaan Volgaa pitkin bulgaarien ja slaavien sekä suomensukuisten alueille. Ibn-Dasta kertoo, miten sukulaiset vuoden kulluttua vainajan kuolemasta ottavat 20 kannua simaa, joskus hieman enemmän, joskus vähemmän. Ne kannetaan hautakummulle, minne kuolleen sukulaiset kokoontuvat. Siellä he syövät, juovat ja sitten hajaantuvat koteihinsa.¹⁰ A. Selivanov mainitsee talonpoikien kevään alussa pääsiäisen jälkeen vainajain muistajaisviikon valoisina päivinä kostuttavan simalla ja viinalla sukulaisten ja esi-isien hautoja. Tapa on ikivanha, ja samoin ovat jo antiikin kreikkalaisetkin menettelleet. Kun Odysseus matkallaan meni manalaan, toi hän Kirken neuvosta uhrin jumalille ja kuolleille vainajille, vuodattaen "mettä ja maitoa ensinkin, suloviiniä sitten..."¹¹

Mesi eli sima samastui kuvitelmissa taivaallisen nesteiden kanssa, joka herättää elämään koko maan luonnon. Peltojen kevät-kynnöissä oli sateen hedelmöittäväenä symbolina kreikkalaisilla, roomalaisilla ja germaaniheimoilla sima ja maito. Täten selittyy myös häätapa kostuttaa simalla sulhasen ja morsiamen hiukset ja antaa heidän juoda viinaa. Heille ilmaistiin näin rikkauksen, terveyden ja hedelmällisyyden toivutus. Muinaisten ymmärryksen mukaan sima auttoi kuolevaisten paranemista ja oli kuolemattomille keino autuaaseen ja ikuisen elämään. Myös karjalaiset kansanrunot tunsivat meden eli siman parantavan vaikutuksen. Kalevalan 15. runossa on kuvattu, miten Lemminkäisen äiti haravoi surmatun poikansa Tuonelan joesta, herätti hänet henkiin ja paransi mehiläisen tuomalla medellä eli simalla. Kansa oli omaksunut siman kuten viinankin ylönousemuksen vertauskuvana.¹²

Kristinuskon tultua Venäjälle vanhat pakanalliset tavat ja uskomukset säilyivät, ja ortodoksikirkko nivelsi ne sille sopivin kohdin uskonnollisiin ja kirkollisiin menoihin. Niinpä simaa ja viinaa käytettiin edelleenkin hautajaismenoissa ja poisnukkuneiden sielunmessuissa. Erilaiset vainajien muistelukavat kehittyivät ja saivat laajan Venäjän alueella ajan kuluessa paikallisiakin sävyjä. Muistajaiset haudoilla ja muistoruoan eli kutjan valmistaminen olivat tunnettuja myös Karjalassa. Muistiinpanoja niistä on Aunuksesta ja Suojärveltä 1930-luvulta. Hunaja ja mesi mainitaan myös Tverin karjalaisten hautajais- ja muistajaismenojen yhteydessä vielä niinkin myöhään kuin 1978, jolloin Helmi ja Pertti Virtaranta vierailivat siellä. Kutja, vainajan muistelupuuro keitettiin hunajassa tai medessä ohra- tai vehnäjyvistä ja maustettiin rusinoilla. Myöhemmin käytettiin myös riisirynejä. Vainajan muistopäivänä kutja vietiin kirkkoon muistopöytänsä siunattavaksi. Muistoliturgian jälkeen ruoka vietiin hautakummulle kalmalaudalle. Täällä kuten kotona muisteluateriaalla kutsuttiin myös edesmenneitä osallistumaan ateriaan. Sen katsottiin yhdistävän sekä eläviä että kuolleita toisiinsa. Hunaja eli mesi, jossa ohran tai vehnän jyvät keitetään, kuvaa sitä autuutta, joka odottaa uskossa ja synninkatumuksessa nukkuneita. Kutja-käsitteeseen kätkeytyy kirkon näkemys katoavaisen ja katoamattoman kohtaamisesta ja usko yleiseen ylösnousemukseen.¹³

Muinaisvenäläisissä kronikoissa kertojat kuten myöhemmin kerätyt kansanrunot kuvasivat avosydämisesti, kuinka sima virtasi esi-isien hurjissa juomingeissa. Muutama niistä kemuista tulivat kirjatuiksi lähinnä käytetyn valtavan simamäärän vuoksi. Niitä kuvattiin aivan kuin merkittäviäkin tapahtumia. Näin esimerkiksi Nestor kertoi suuriruhtinas Vladimirin seitsemänpäiväisistä juhlista petšenegeistä saadun voiton kunniaksi, samoin Vasiljevon kirkon valmistusjuhlista. Kronikoiden ja kansanrunojen tieto ei kuitenkaan ole luotettavaa. Keskiajan aikakirjojen muistiinpanoja kirjoitettiin usein uudelleen, kaksi–kolmesataa vuotta myöhemmin alkuperäisistä tapahtumista, ja usein sanojen merkityksessäänkin oli

tuona aikana tapahtunut muutoksia. Kansanrunojen kerääminen ja muistiinpano tapahtuivat paljon myöhemmin, 1800-luvulla ja seuraavan vuosisadan alkupuolella.¹⁴

Simankeitto

Mainintoja siman valmistamisesta ja sen käytöstä eri tilaisuuksissa on runsaasti, mutta itse simankeitosta eli juoman valmistusprosessista tietoja on hyvin niukalti. Siman käytön vähetessä 16. vuosisadalla yhtenä syynä pidettiin keittotaidon ja valmistusohjeiden häviämistä. Laajimmin keittoprosessia on kuvannut vanhaa venäläistä meliläishoito-perinnettä tutkinut Nikolai M. Vitvitskij 1861 ilmestyneessä tutkimuksessaan.¹⁵ Vanhin löytämäni simankeiton kuvaus on kuitenkin edelliseltä vuosisadalta Sisä-Venäjältä Kazanin kuvernementista Saranskin kaupungista, missä ruotsalainen kapteeni Axel Johan Gripenhielm oli vuodet 1709–22 sotavankina Pultavan tappion

5. *J.G. Bessler*, *Geschichte der Bienenzucht* (Stuttgart 1886), s. 61 ja 65. *G.R. Gayre*, *Wassail! in Mazers of Mead* (London 1948), s. 41–53. *Erik Husberg*, *Honung, vax och mjöd* (Göteborg 1994), s. 322–326.

6. *Aristov* 1866, s. 79–81; *I.A. Durdin*, *K voprosu o pivovarenii*. s. 19. *I.Pryzov*, *Istorija kabakov v Rossii v svjazi s istoriei ruskago naroda* (Kazan 1914), s. 8–9; *A.F. Selivanov*, *Istoritšeskij otšerk razvitija pšelovodstva v Rossii*. (S-Peterburg 1896), s. 9.

7. *Aristov* 1866, s. 79.

8. *Aristov* 1866, s. 80.

9. *Aristov* 1866, s. 35. *Nestorin kronikka* (Porvoo 1994), s. 39; *Durdin*, s. 19. *R.E.F. Smith – D. Christian*, *Bread and salt* (Cambridge 1984), s. 78–79.

10. *D.A. Hvolson*, *Izvestija o hozarah... slavjanah i russah* (S-Petersburg 1869), s. 28–29; *A.J. Garkavi*, *Skananija musulmanskih pisatelej o slavjanah i russkih* (S-Petersburg 1870), s. 264; *A. Kunik ja B. Rozen*, *Izvestija Al-Bekri i drugih avtorov o Rusi i slavjanah I* (S-Petersburg 1878), s. 55.

11. *Homeros*, *Odysseia* (Porvoo 1948), s. 181 ja 185; *Selivanov* 1896, s.7.

12. *Selivanov* 1896, s. 6–8; *Kalevala* 15. runo, säkeet 387–562.

13. *V. Dal*, *Tolkovyj slovar zivago Velikoruskago jazyka II* (Moskva 1981), s. 127; *Martti Haavio*, *Karjalan jumalat* (Porvoo 1959), s. 205–206; *H. Makkonen*, *Kuolema ortodoksisessa perinteessä* (Joensuu 1989), s. 175–180 ja 182–185. *H. ja P. Virtaranta*, *Kauas läksit karjalainen. Matkamuistoja tverin-karjalaisista kylistä* (Porvoo 1986), s. 251 ja 254.

14. *A.Pokorskij-zoravko*, *Oryt istoritšeskago obzora razvitija pšelovodstva v Rossii*. *Trudy V. Ekonomitš. Obštšestva*. 1842. S. 160–161; *Nestorin kronikka*, s.83–85; *D. Cizevskij*, *Russische Geistesgeschichte* (München 1974), s. 30.

15. *Vitvitskij II* 1861, s. 193–200.

jälkeen. Myöhemmin Gävlen maaherrana ollessaan hän kirjoitti yksityiskohtaisen kuvauksen suomalaisten etäkielisukulaisten mehiläishoidosta ja siman valmistamisesta. Saranskin piirikunnassa oli vielä 1800-luvun lopullakin mordvalaisia parissakymmenesä kylässä. Hieman pohjoisempana alkoi marien alue. 1700-luvun alussa oli metsien vähetessä siirretty jo mehiläisten pölkkyesähoitoon. Syrjäisillä alueilla metsämehiläishoito jatkui vielä.¹⁶

Tekniset varusteet siman ja muiden juomien valmistamiseen olivat perin yksinkertaiset. Koillis-Venäjällä oli käytössä yksinkertainen puusta valmistettu tynnyri ja Ukrainassa suuri, jopa kaksi metriäkin korkea saviruukku (kortšaga). Kullakin alueella seudun materiaali määräsi astian valinnan. Keittämistä varten oli välttämätön metallinen, vaskinen tai rauta-astia. Ne olivat ennen tataarikautta harvinaisia. Olutta ja kaljaa keitettiin saviruukuissa. Kotoisen oluen ja kaljan valmistus tapahtui tuvan uunissa. Tekotavasta on periytynyt nykyve näjään termi ”ruukkuolut”.¹⁷

Kazanilainen Dmitri Zinovev mainitsee kuvatessaan 1700-luvun tšeremissien ja votjakkien alkukantaista mehiläishoitoa myös uunissa haudutetun stavlensiman. Kuvauksen yksityiskohdista päätellen kysymyksessä on kuitenkin ollut kiljun teko.¹⁸

Jo 11. vuosisadalla kortšaga sai täysin määritellyn merkityksen suurena puolentynnyrin vetoisena saviastian, joka oli muodoltaan ja suultaan leveä mutta pohjaltaan kapea. Kortšagan mallin mukaan alettiin myöhemmin valmistaa venäläisiä rautapatoja. Samanlaisia ruukkuja on löydetty kairauksissa 1000–1200-luvun eri kerroksista Novgorodin ja varsinkin Vladimir-Suzdalin Venäjällä. Keskiajan ruukkujen muoto säilyi Venäjällä aina 1800-luvulle saakka.¹⁹

Siman keiton valmistelu alkoi hunajaliuoksen eli vierteen teosta. Laadukasta simaa varten käytettiin ensisijaisesti lehmushunajaa. Simankeittäjän oli tiedettävä, minkä vahvuista juomaa haluttiin. Väkevän siman vierre valmistettiin 1:1 eli vettä ja hunajaa yhtä paljon. Tällaista seosta kutsuttiin kakokoseksi (*dvoijnjak*). Jos vettä oli kaksi kertaa enemmän kuin hunajaa, saatiin kolmos-

ta (*troijnjak*). Mikäli haluttiin vielä miedompaa juomaa, niin vierteen sekoitus-suhde oli yksi osa hunajaa ja kolme vettä. Simaa kutsuttiin tällöin neloseksi (*tšetvertak*). Miedompaa simaa ei tavallisesti keitetty, koska liian vetisestä vierteestä keitetty sima ei säilynyt kauan. Kun ainekset oli mitattu, liuotettiin hunaja keittoastiassa lämpimällä tai kiehuvalle vedellä. Gripenhielm ei suositellut kiehuvaa vettä, koska sen sanottiin tekevän hunajan happamaksi. Kattilaa ei täytetty laitoja myöten, vaan jätettiin kuohunta- ja vaahtoamisvaraa. Kun vierre oli valmis, alettiin sitä keittää hiljaisella tulella. Jos liuos odottamatta uhkasi kiehua yli, kaadettiin sekaan kylmää vettä. Tuhkan ja savun pääsemistä keitokseen oli varottava, ettei juoma saisi epämiellyttäviä makuvivahteita. Keiton aikana liuosta oli koko ajan hämmennettävä pienellä melalla, ettei hunaja päässyt palamaan pohjaan. Kiehunnan aikana hunajaliuoksen pintaan noussut vaahto poistettiin läviköllä tai reikäkauhalla. Kun vierre ei enää erittänyt vaahtoa, keittämistä jatkettiin hiljaisella tulella, jotta liemi saakenisi. Niin pian kuin vaahto oli otettu pois, laitettiin kattilaan löysästi kudottu harva kangaspussi, joka oli täytetty kuiduista ja lehdistä puhdistetuilla humalilla ja pienellä puhtaalla kivellä. Sitä keitettiin siman kanssa niin kauan, kunnes maistettaessa todettiin vierteen ottaneen lievän katkeron maun. Tämän jälkeen pussi otettiin heti ylös ja annettiin ohuen nesteen valua siitä keitokseen. Sima todettiin keitetyn kypsäksi, jos siihen kellumaan lasketusta aivan tuoreesta kananmunasta näkyi vain hopeisen kymmenkopeekkaisen verran. Tämän munakokeen mainitsevat myös saksalainen A. J. Werner ja tanskalainen A. Brun simankeitto-ohjeissaan. Muuten oli parempi keittää simaa liikaakin kuin jättää se raa’aksi. Liaksi keitetynä se sai vain tummemman värin ja tuli vahvemmaksi, raakana se voi huonossa viinikellarissa hapantua ja vaati korjaamista.

Kypsyyskokeen jälkeen vierre kauhottiin keittoastiasta ja valutettiin tiukan kankaan tai löysästi kudotun villavaatteen läpi varastotynnyriin ja jätettiin jäähtymään. Täysin viilenneeseen simaan pantiin tuoretta

hiivaa käynnin aloittamiseksi. Lämpimään keitokseen laitettu hiiva aloittaisi taas liian nopean käymisen heti, jolloin keitos joutuisi muutamassa päivässä mutta menettäisi makuaan. Koko keitoksen sopivaksi jouduttamiseksi Gripenhielm neuvoi ottamaan siitä sangollisen eroon, jäädyttämään sen nopeasti ja laittamaan siihen hiivaa sekä asettamaan sen lämpimään paikkaan, jolloin se alkaa käydä. Myöhemmin, kun pääkeitos oli viilentynyt sopivaan lämpötilaan, kaadettiin sen sekaan esivalmennetun sangon sisällys. Sen avulla koko massa alkoi nopeasti käymisen.

Käytteen lisäämisen jälkeen alkoikin käyminen vuorokauden kuluttua. Nesteen pinnalle ilmestyi vaahtoa, liuos sameni ja alkoi kuulua suhinaa. Prosessi voimistui, tuli voimakkaan käymisen vaihe, ja neste alkoi ”kiehua”. Käymisen voima saavutti huipun, ja 5–7 päivän kuluttua se hiljeni. Prosessi siirtyi pitkän, monikuukautisen, hiljaisen käymisen vaiheeseen. Astia siirrettiin viileään kellariin, sillä jäähtyminen auttoi hidasta siman käyntiä. Siman kypsyntä ja selkeyntymistä nopeutettiin ”tuulettamalla” sitä kaksi kolme kertaa, eli se valutettiin astiasta toiseen. Juoma saatiin näin puhtaammaksi, maultaan miellyttävämmäksi ja aromikkaammaksi.²⁰

Juoman selkeytyminen voitiin toteuttaa myös kaatamalla tynnyriin kalaliimaa, joka levisi koko liemeen tynnyriä pyöritettäessä. Maksoittuessaan ja saostuessaan liima raskaampana veti epäpuhtaudet mukanaan tynnyrin pohjalle. Kalaliima oli valkea, vevyvä aine, jota saatiin etenkin Kaspian- ja Mustanmeren sampien uimarakoista. Sitä käytettiin viinien ja oluen selvittämiseen, ja se oli keskiajalla myös hunajan ja vahan ohella tärkeä vientiartikkeli Volgan bulgarien kaupassa. Tavallisen siman selkeyttämiseen tarvittiin kymmentä sankoa kohden kaksi zolotnikia (8,5 g) kalaliimaa.²¹

Jos simaan haluttiin yksilöllistä makua, voitiin siihen lisätä pieni pussi tuoretta sitruunan kuorta, kanelia tai muita mausteita, ei kuitenkaan liian paljon, koska sima otti maun hyvin herkästi. Jos sima oli jonkin sivumaun rasittama, voitiin sitä parantaa laittamalla siihen pussissa kypsiä, kui-

vuneita, murskattuja marjoja. Erityisesti mansikat, vadelmat ja kirsikat antoivat miellyttävän maun simaan.

Tämän jälkeen tynnyri suljettiin oikein hyvin ja asetettiin kellariin. Kahdeksan päivän kuluttua se vielä kerran tyhjennettiin ja näin poistettiin viimeinen sameus. Sima kaadettiin jälleen hyvin huuhdeltuun tynnyriin ja jätettiin rauhaan tarkoin suljettuna parin viikon ajaksi, jolloin se tuli kirkaammaksi. Tämän jälkeen sima voitiin pullottaa. Pullot oli erittäin huolellisesti suljettava korkilla ja sidottava sekä hartsattava. Milloin simaa aiottiin säilyttää pitkä aika, jopa vuosi tai parikin, se oli varastoitava tasokkaan viinikellarin puuttuessa hiekkaan. Samoin simatynnyri voitiin haudata pitkäaikaiseen säilytykseen kellarin hiekkaan. Jos simapulloja ei ollut huolellisesti sijoitettu säilytykseen, ne alkoivat pian ”työskennellä”, varsinkin mätäkuussa. Kun sima särki pulloja, ne kuuluivat pistoolin laukauksilta.²²

Keitetystä simasta (*med varennij*) erosi olennaisesti kypsyttämällä valmistettu käynnistetty sima (*med stavlennij*). Se oli luonnollisen, kylmän mehiläishunajan käymisen tulos. Valmistuvassa seoksessa oli mukana erilaisten marjojen mehuja makuvivahteita antamassa. Stavlen-simaa kysytettiin 10–15 vuotta ja kauemminkin. Tunnettuja ovat tapaukset, kun 14. vuosisadalla ruhtinaiden

16. A.J. Gripenbielm, En skrifwning huru god Läckmiöd skall kokas. Landshöfdingars skrivelser till K.M. rörande Diverse frågor. Vol.N:o 127/16.9.1751 (Riksarkivet, Stockholm), s. 27–30.

17. *Pohljobkin* 1995, s. 77–81.

18. Dmitri Zinovjev, O ptšelovodstve. Suomen Talousseuran arkisto. D XXIII.6, s.6.

19. *Pohljobkin* 1995, s. 77–78.

20. Gripenbielm 1751, s. 27–30; N.I. Kostomarov, Otšerk domasnei zizni i npravov velikorusškago naroda v XVI i XVII stoletijah. (S-Peterburg 1860) s. 89–92; Dmitri Zelenin, Russische (Ostslavische) Volkskunde. (Berlin und Leipzig 1927), s. 125–126; Vitvitskij II 1861, s. 192–199; A. Brun, Anviisning til Bieavl (Kjöbenhavn 1860), s. 221; J.E. Werner, Handbuch zur einfachsten Behandlung der Bienen nach den Grundsätzen und Erfahrungen (Leipzig und Gera 1795), s. 122–124; I.A. šabaršov, Ptšela i išelovek (Moskva 1997), s. 490–498.

21. V.V. Pisarev, Rukavodstvo k proizvodstvu medanapitka v Rossij (S-Peterburg 1855), s. 90–91; Martti Haavio, Bjarmien vallan kukoistus ja tuho (Helsinki 1965), s. 67; Tietosanakirja IV (Helsinki 1912), s. 33–34; Otavan Iso Tietosanakirja 4 (Keuruu 1962), s. 187.

22. Samat lähdeviitteet kun 24. kohdassa.

pidoissa tarjottiin 35 vuotta kypsyyttä simaa. Hyvän, todella tasokkaan stavlensiman tuotannon kestoajaksi rajoitti sen kuluttajien piiriä ja epäilemättä kallisti juoman hintaa. Massakulutukseen, jopa suuriruhtinaan hovissa, käytettiin halvempaa, nopeammin valmistettavaa ja juovuttavampaa keitettyä simaa. Jo 15. vuosisadalla stavlensima oli suhteellisen harvinainen ja sitä pidettiin ylellisyytenä.²³

Pure, merjalaisten hunajaviini

Rostov-Suzdalin maassa 700–900-luvulla eläneet merjalaiset olivat rikkaita turkistuotannon ja Suzdalin mustanmullan alueella hyvin hoidetun maanviljelyn ansiosta. Runsaat arabialaisten rahojen löydöt näiltä vuosisadoilta Rostovin, Vladimirin ja varsinkin Suzdalin luona puhuvat asukkaiden kauppayhteyksistä arabialaisen idän kanssa. Arabialainen kauppa veti piiriinsä itäiset ja läntiset slaavit sekä ylisen Volgan, Oka- ja Kama-jokien suomensukuiset heimot. Idänkaupan välittäjinä olivat Volgan bulgaarit. Jaroslavin lähellä sijainneen Timerevon rikkaat kalmistolöydöt ja Suuren Rostovin edeltäjä Sarskoje Gorodishe sijaitsivat varhaiskeskiajan tärkeimpien jokiteiden risteyksissä ja kuuluivat Volgan kauppateiden systeemiin.²⁴ Merjaanit toimittivat arabeille pohjoista eksotiikkaa, soopelin ja majavan nahkoja ja luonnollisesti myös omia tuotteitaan hunajaa ja vahaa. Arabialaiset kirjailijat Ibn-Dasta ja Al-Bekri kirjoittivat slaavien valmistamasta hunajapohjaisesta juomasta.²⁵ Merjaaneilla oli suorat kauppayhteydet ilman välikäsiä vesiteitse myös Länsi-Eurooppaan. Tuontitavaroita sieltä olivat aseet, meripihka ja kotitaloustavarat.²⁶ Suuri Suzdalin–Balahnian tie yhdisti maanviljelysalueet Volgaan ja sen kautta moniin kaukaisiin maihin niin länteen kuin itäänkin. Merjalaisten keskeinen kontaktialue mahdollisti hyvin paikallisen väestön kaupallisen toiminnan ja yritteliäisyyden sekä väestön varallisuuden kasvun.²⁷

Kiovan maasta ja Novgorodin suunnalta Rostovin–Suzdalin alueelle saapuneen ja voimakkaasti kasvaneen slaavien uudisasutuksen keskuudessa merjalaiset jäivät vähemmistöön ja sulautuivat slaaveihin vuo-

sisatojen kuluessa. Näin muodostui isovenäläinen heimo. Veren-perinnön lisäksi he jättivät itsestään muiston Oka-joen ja ylisen Volgan välisellä seudulla maantieteelliseen nimistöön.²⁸ Kyseisellä alueella tapaa merjalaisperäisiä kaupunkien, kylien, jokien ja rajamerkkien nimiä. Näin myös Suuren Suzdalin–Balahnian tien varrella on säilynyt viesti tämän rikkaan mehiläisalueen hunajapohjaisten juomien valmistamisesta. Jaroslavin oblastin Borisoglebskon piirissä on Pure-joki ja Ivanovskon oblastin Pestjakovskon piirissä Pureh- ja Pureska-joet. Gorkovskon oblastin Tškalovskon piirissä on taas Pureh-kylä. Pure-, Pureh- ja Pureska-nimillä on hunajainen eli metinen alku. Venäjän kielessä pure merkitsee hunajapohjaista kiljua (*medovuha*). Puresta johdetut merjan adjektiivit pureh, pureska ovat venäjäksi *medovusnoje*, suomeksi kiljuinen. Pure-, Pureh- ja Pureska-joet virtaavat suoalueella, ja niissä vesi on ruskeavivahteista ja muistuttaa väriltään purea. Siitä niille nimet.

Hunajasta valmistettu pure oli merjalaisten ylellisin ja juhlallisin juoma. Heidän jokapäiväiseen arkikäyttöönään kuului ruispohjainen olut sekä talonpoikaiseksi kutsuttu ja hirssistä, tattarista tai kaurasta valmistettu *buza*, oluen tapainen juoma. Ruismaltaista valmistettiin myös kiljua. Olut oli viljelysalueen juoma, kun pure taas oli kehitetty alueella, joka oli suuren tien varrella ja jossa oli paljon mehiläisiä. Purejuoma on ilmeisesti ollut tunnettu myös mordvalaisten keskuudessa. Vladimir Dal mainitsee sen mordvalaiseksi simaksi.²⁹ Siihen viittaavat myös 13. vuosisadalla pureperäiset kahden mordvalaisen ruhtinaan nimetkin Pures ja Purgas.³⁰

Mutta kuinka selittää Pureh-kylän nimi? S. Krjakusin esittää uskottavan tuntuksen tulkinnan. Kylä sijaitsee Suuren Suzdalin–Balahnian tien varrella, 40 km Balahnasta. Se on ensimmäinen pysähdys- ja yöpymispaikka kotoisella seudulla liikematkoilta palaaville ja viimeinen niille, jotka suuntaavat työmatkansa Volgalle. Ja kuinka majatalossa ei juotaisi tällöin pikaria ja toistakin purea. Niin onnistuneet kaupat kuin vastoinkäymisetkin antoivat aiheen purepikarin kallistamiseen.³¹

Simankeittopaikat

Moskovan lähistöllä oli 14. vuosisadalla ruhtinaiden simankeittopaikkoja, joista puhutaan ruhtinaiden sopimuksissa ja testamentteissa. Tunnetuimpia olivat silloin Dobrjatskujen ja Rodonezkojen mehiläisasutusten keittopaikat sekä Iivana Kalitan testamentteissa mainittu Vasilitsevon mehiläisleiri. Asiakirjoissa kerrotaan, miten Moskovan ruhtinaat lähettivät verottajiaan keittopaikoihin keräämään verohunajia.³² Samoin Tverin ruhtinaat lähettivät Laatokan kaupunkiin omia simankeittäjiään. Novgorod oli tehnyt Tverin ruhtinaan Jaroslavin kanssa vuonna 1265 sopimuksen, joka oikeutti tämän keräämään verohunajan määrättyssä paikassa ja lähettämään simankeittäjän ja sammenkalastajat Laatokan kaupunkiin. Tverin ruhtinaan vaihtuessa Jaroslavin aikana tehty sopimus uusittiin aina vuoteen 1471 saakka. Se salli lähettää simankeittäjät ja sammenkalastajat Laatokkaan vain joka kolmas kesä. Novgorod näet valvoi tarkasti ruhtinaiden oikeuksia alueellaan.³³

Siman keittäminen hunajan keruupaikalla ja sen toimittaminen ruhtinaan talouteen hänen välineillään tavalla tai toisella oli mahdollista vain vähäisen hunajan tuotannon vallitessa, jollainen tilanne oli vielä 14. vuosisadalla. Niissä laajoissa puitteissa, jonka simankeitto saavutti ruhtinaskunnissa 15. vuosisadalla, asian täytyi muuttua. Myöhemmissä asiakirjoissa ei enää puhuta simankeitosta mehiläisasutuksissa, vaan se kaikesta päätellen siirtyi ruhtinaan asuinpaikalle, missä hänen palvelijansa suorittivat sen. Tosin Rjazanin ruhtinaskunnassa oli vielä 15. vuosisadalla erikoisia simankuljettajia-kin. Simankeitto ei suinkaan tapahtunut heti, kun hunaja oli tuotu, vaan tarpeen mukaan. Niinpä Iivana Julmakin lähtiessään pyhiinvaellukselle luostariin lähetti edellään palvelijansa valmistamaan simaa isännälleen tämän saapumiseen mennessä. Luostarin viranomaiset antoivat Iivanan simankeittäjälle keljan, kattilat, ammeet, tynnyrit ja muut tarpeelliset välineet polttopuita myöten. Luostarin olutpanimo luovutettiin oluen valmistamiseen ja kellari siman ja oluen varastointiin.

Simankeittoa varten ruhtinaat pitivät suu-

ren määrän apulaisia. Ensisijaisesti he olivat aluksi orjia, mutta myöhemmin kuten muutkin ruhtinaan hovin talouden palvelijat vapaita ihmisiä, saatuaan palveluksestaan maata. Aivan samoin muuttui hunajan toimitustapa. Verovelvolliset itse toivat sen 1400–1500-luvulla ruhtinaan talouteen.³⁴

Viinikellarit

Siman, oluen ja kaljan säilyttämiseksi varakkaissa talouksissa oli viinikellari (medusa). Sen koko ja varusteet määräytyivät talon vaurauden mukaan. Juomien

23. *Dal* II 1981, s. 313; Pohljobkin 1995, s. 53–54 ja 67; Kostomarov 1860, s. 91.

24. *I.V. Dubov*, Timerevskij kompleks – protogorodskoj tsentr v zone slavjano-finskih kontaktov. Finno-ugry i slavjane (Leningrad 1979), s. 110–118; I.V. Dubov, Merja and Rostovland. Fenno-ugri et slavi 1978. Helsingin yliopiston arkeologian laitos. Moniste n:o 22 (Helsinki 1980), s. 220–226; A.V. Uspenskaja – M.V. Fehner, Ukazatel k karte "Poselenija i kurgannye mogilniki severo-zapadnoj i severovostotsnoj Rusi X–XIII vv. Trudy GIM, v. 32, s. 139–150, (Moskva 1956). V.P. Darkevits, Argonavty srednevekovja. (Moskva 1976), s. 87–93.

25. *A.J. Gargavi*, Skazanija musulmanskih pisatelj o slavjanah i russkih. (S-Peterburg 1870), s. 264; A. Kunik ja V. Rozen, Izvestija Al-Bekri i drugih avtorov o Rusi i slavjanah. I (S-Peterburg 1878), s. 55; D.A. Chwolson, Izvestija o hozarah, burtsah, bolgarah, madjarah, slavjanah i russah. Abu-Ali Ahmeda Ben Omar Ibn-Dasta (S-Peterburg 1869), s. 28–29.

26. *G. Peretjatkovitš*, Povolze v XV i XVI vekah. (Moskva 1877), s. 51–52.

27. *S. Krjakusin*, O proishozdenii geografitšeskih nazvanij. Ptšelovodstvo 7/1968; H. Kirkinen, Merjasta Mikeliin – kadonneen sukulaiskansan jäljillä. Kalevalan vuosikirja 69–70 (Helsinki 1990), s. 249–255; V. Jevsejev, Problema letopisnoj Meri v svete folkloričeskogo pribaltijsko-finskih narodov. Proishozdenie Mariskogo naroda. (Joskar-Ola 1967), s. 152.

28. *V. Kljutsbevskej* 1910, s. 78–81; Bolshaja sovsetskaja entsiklopedija 27 (Moskva 1954), s. 191; V.V. Mavrodin, Proishozdenie russkogo naroda (Leningrad 1978), s. 107–109.

29. *V. Dal* III. 1981, s. 539.

30. *Peretjatkovitš* 1877, s. 81–82.

31. *Krjakusin*, Ptšelovodstvo 7/1968.

32. *Babrušin* 1954, s. 20–21 ja 24; R.C. Howes, The Testaments of the Grand Princes of Moscow. (Ithaca, New York 1967), s. 120–123; D. Ilovajskij, Istorija Rossij II (Moskva 1896), s. 29; I.A. šabaršov, Russkoe ptšelovodstvo (Moskva 1990), s. 49.

33. *Aristov* 1866, s. 36; N.I. Kostomarov, Severno-Russkija Hapodo-pravstva I (S-Peterburg 1886), s. 150; Pryzov 1914, s. 19; Selivanov 1896, s. 79; Dogovernaja gramota Novgoroda s tverskim velikim knjazem Jaroslavom Jaroslavitšem v. 1266. Gramoty Velikogo Novgoroda i Pskova. Filmit 1–4.

34. *Babrušin* 1954, s. 24.

säilytyspaikkana voi olla tavallinen jääkellari tai talon kellarikerros. Pihan piirissä saattoi olla useampiakin juomien säilytyspaikkoja. Suurimmat medusat olivat ruhtinailla ja luostareilla. Niissä oli eri osastoja, joihin tynnyrit asetettiin kesällä jäihin. Tynnyrit olivat raskaita tai puoliraskaita, eikä niiden tilavuus eri puolilla Venäjää ollut yhtäläinen. Raskaaseen rautavantein vahvistettuun tammitynnyriin voitiin panna 30, jopa 40 sankoa simaa (ven. *vedro*, sanko, oli 12,3 l) ja puoliraskaaseen 15 sankoa. Luostareiden ja ruhtinainden kellareissa astiat olivat valtavan suuria. Tynnyreiden pituus saattoi olla kuusi metriä ja leveys neljä. Niitä ei koskaan siirretty paikaltaan ja juoma laskettiin niihin ja otettiin viinikellarin holviin tehdyn aukon kautta. Juomat valutettiin tynnyreistä aluksi suuriin tinaastioihin ja mernikkeihin, joista jaeltiin pienempiin tarjoilu-kannuihin. Siman runsaudesta kertoo Kiovan suuriruhtinaan Svjatoslavin perinnönjako, jonka vuonna 1146 toimeenpani Izjaslav veljineen. Hän jakoi Svjatoslavin talouden neljään osaan, niin karjan kuin mehiläismetsät ja tavarat sekä ne, joita ei voinut siirtää. Kellareissa oli 500 berkovetsiä väkeviä, monia vuosia kypsnyttä simaa sekä 80 amforaa muita viinejä. Berkovets veti noin 150 litraa.³⁵

Ruhtinainden viinikellarit olivat osa palatsin taloutta kuten mehiläishoitokin sekä siitä tuleva verohunaja. Ne oli kokonaisuudessaan alistettu hyvin aikaisin hovin taloudenhoitajalle. Tällainen hallintojärjestys muodostui vain suurissa ruhtinaskunnissa. Moskovassa taas bortnikit toimittivat verohunajan Suuren hovin viinivarastonhoitajalle. Samanlainen järjestys oli vielä myöhään 1500-luvulla muissakin ruhtinaskunnissa kuten Tverissä. Nizhni-Novgorodissa hunajavero vanhan tavan mukaan maksettiin siellä olevalle Iivana Julman viinivaraston hoitajalle.³⁶

Aina ei ollut mahdollista varastoida jättä kellareiden viilentämiseen. Juomien säilyttämiseksi oli keksittävä muu tapa. Toisenlaista siman säilytystapaa kuvaa Gävlen maaherra A. J. Gripenhielm 1751 Venäjänmuistelmissaan. ”Milloin simaa säilytetään kauemmin, jopa vuoden tai kaksikin, niin

se varastoidaan kellarissa vähintään kyynärän syvyyteen maahan ja tynnyrit sekä pulloitetään hyvin maalla.” Tämä viinin säilytyksen kuvaus on Kazanin kuvernementin Pensan piirin Saranskista, missä Gripenhielm oli viettänyt sotavangin elämää Pultavan jälkeen vuosina 1709–22. Alue oli pääasiallisesti mordvalaisten asuttama. Siellä oli vielä 1800-luvun lopullakin mordvalaisia parissakymmenessä kylässä.³⁷

Viidennentoista vuosisadan viimeisinä vuosikymmeninä Moskovon suuriruhtinaan Iivana III:n (1462—1505) suorittama hajanaisen Venäjän yhdistäminen ja maan vapauttaminen veron maksusta tataareille merkitsivät sotia ja veroja. Sotakulujen rahoittamiseksi hallitsija määräsi alkoholijuomien kuten siman, oluen ja votkan valmistuksen ja myynnin valtion monopoliksi. Votka osoittautui myös hunajasta valmistetuja viinejä paremmaksi, ja sen käyttö kapakoiden yleistyessä lisääntyi. Näistä tapahtumista alkoi simankeiton taantuminen Venäjällä.³⁸

Kun saksalainen matkailija Adam Olearius 1636–37 kulki Moskovon kautta Persiaan ja takaisin, hän mainitsi Venäjällä olevan hunajaa ja vahaa runsaasti, mutta hyvän venäläisen siman resepti puuttui.³⁹ A. F. Selivanov kertoo Kazanin kuvernementin Tšistopolskin kihlakunnassa samaan aikaan lasketun mehiläispesien vielä muutamia tuhansia, mutta simankeitto oli tuntematon. Siman tilalle oli tullut votka. Vain tšuvassit, tataarit ja mordvalaiset keittivät salaa simaa.⁴⁰

35. *Aristov* 1866, s. 36; Bahrušin 1954, s. 24–25; Kostomarov 1860, s. 92; Pryzov 1914, s. 9; N. Rozkov, *Russkaja istorija* (Moskva 1938), s. 148; Selivanov 1896, s. 9; Šabaršov 1997, s. 492; I.A. Šabaršov, *Istorija ruskago pšelovodstva* (Moskva 1996), s. 75.

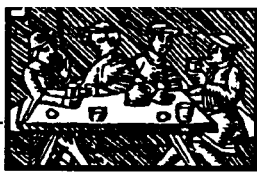
36. *Bahrušin* 1954, s. 24–25.

37. *Gripenhielm* 1751, s. 27–30; Mordvalaiset. Tietosanakirja VI (Helsinki 1914), s. 692.

38. *Pobljoktin* 1995, s. 207; Selivanov 1896, s. 81–82; P. Toikka, *Venäjä*. Maailmanhistoria IV (Porvoo 1914), s. 537–543.

39. *V. Popov*, *Letopisj ruskago pšelovodstva za tysjatsi let* (s. 912– do 1912). (Penza 1913), N:o 17; *Tietosanakirja VI* (Helsinki 1914), s. 1496.

40. *Pryzov* 1914, s.15; Selivanov 1896, s. 82.

KESKUSTELUA

KARI TARKIAINEN

Siunattu paperi! Ja kirottu!

Arkistolaitoksen pääjohtaja Kari Tarkiainen ja tietohallintojohtaja Martti Favorin kommentoivat professori Ohto Mannisen pääkirjoitusta, joka käsitteli tutkimusaineiston säilyttämisen ongelmia.

■ Eroava Historiallisen Aikakauskirjan päätoimittaja, professori *Ohto Manninen* on joutsenlaulunaan kehitellyt aikakauskirjan johtavassa artikkelissa (2/2000) ajatuksia paperipohjaisen tiedon siunauksellisuudesta ja sähköisen kelvottomuudesta. Arvatenkin kesähelteessä kypsynyt kirjoitus toistaa monien historiantutkijoiden ja suuren yleisön harhaluuloja asioista, jotka eivät ole niin yksiselitteisiä kuin kirjoittaja luulee. Onpa joukkoon pujahtanut muutama asiavirhekin, jonka korjaaminen on paikallaan.

Nykyinen arkistojattelu – katso esimerkiksi formulointeja uusimmassa eli vuoden 1994 arkistolaissa – ei tee eroa eri informaationkantajien välillä. Tieto on tietoa, olipa se sitten savitaulussa, papyroksella, paperilla, mikrofilmillä, sähköisellä välineellä tai audiovisuaalisella tallenteella. Tärkeää on, että tämä tieto on mahdollisimman todistusvoimaista ja aitoa, ja siksi arkistojäilytetään ja järjestetään prowenienssiperiaatteen mukaisesti, hajottamatta ja sotkematta niitä millään tavalla. Arkistojäilytetään

voida käyttää juuri kuten hallinto on niitä aikaisemmin käyttänyt, alkuperäisiä haku- teitä noudattaen.

Arkistojäilymisessä on kuitenkin ole- massa informaationkantajista johtuvia ero- ja. Kuten Ohto Manninen kirjoittaa, paperi säilyy yleensä suotuisissa olosuhteissa, el- lei sitä nimenomaan hävitetä. ATK-tallen- teen tietosisältö sen sijaan menetetään, el- lei sitä nimenomaan säilytetä. Tämä onkin ainoa – mutta tärkeä – säilytysjärjestelmien välinen periaatteellinen ero.

Sähköinen asiainkäsittely on luonut koh- ta kolmenkymmenen vuoden ajan omia ark- istojaan, joita niitäkin pitää – säilytysväli- neiden ja ohjelmien alituisesta uusiutumi- sesta huolimatta – yrittää säilyttää, muuten historiantutkijoita kohtaa aikamme kohdalla musta aukko. Menetelminä ovat yksityisten sarjojen tulostaminen paperille tai mikro- filmille tai tiedostojen säilyttäminen elek- tronisina mutta laite- ja ohjelmistoriippumat- tomassa muodossa. Kaikkiin näihin uusiin muotoihin siirtäminen merkitsee sähköiselle aineistolle suurta murrosta, mutta muuta- kaan tietä ei juuri ole olemassa. Monilla tie- dostoilla ei ole muuta kuin vähäistä arvoa muussa muodossa kuin sähköisinä, koska niiden tietosisältö on tarkoitutettu käytet- täväksi juuri sellaisena.

Optiseen kuvaan perustuvia sähköisiä tietokantoja ei tämänhetkisen tekniikan avulla voida luultavasti säilyttää pysyvästi tai edes pitkäaikaisesti. Kysymys on niiden osalta ohjelmisto- ja laitesidonnaisista tal- letuksista. Kaikkein pahimpia säilytettäviä ovat multimediatuotteet ja hypertekstit, mutta katoavaisuuden laki koskee ankara- na myös kaikkea digitoitua ja skannaamis-

ta, joka on nähtävä tiedon levittämisen eikä säilyttämisen välineenä. Skannaaminen ei ole kuten Ohto Manninen luulee mikään ”erinomainen varmuus- ja käyttökopion hankkimistapa”, päinvastoin. Tuntuu siltä, että digitoinnin ystävät ja verkkoihin asetettujen kuvatietokantojen tekijät eivät ymmärrä tekevänsä Sisyfoksen työtä, jota on koko ajan tehtävä uudelleen, koska jälki ei säily.

Välttämätön seulonta

Erityisesti Ohto Manninen on kuitenkin reipäsiyt vaatteensa arkistolaitoksen seulontaperiaatteiden johdosta, mitä paperipohjaisiin arkistoihin tulee. Tällöin hän on erityisen väärässä sanoessaan seulonnan tapahtuvan arkistolaitoksen eri yksiköissä: *arkistolaitos ei viranomaisarkistojen osalta enää seulo yksikköihinsä tullutta tavaraa*. Arkistoaineiston supistaminen tapahtuu nykyään ennen kuin arkistot kirjataan vastaanotetuiksi ja annetaan tutkijoiden käytettäväksi. Suomessa ei ole – kuten muualla – mitään ns. väliarkistojä, joissa aineisto kypsyisi jaoiteltavaksi päätearkistoleveransseihin tai paperimyllyjen kitaan. Poikkeuksena ovat yksityisarkistot, joista arkistolaitos luovuttajan luvalla poistaa kaksoiskappaleita ja muuta rutiiniaineistoa. Eikä arkistoissa koskaan jätettäne kansioita seulonnan jälkeen puolityhjiksi, kuten kirjoittaja sanoo.

Ohto Manninen on kritiikissään konkreettisin kirjoittaessaan kolmesta aineistoryhmästä: koulujen arvostelukirjoista ja muusta tärkeästä materiaalista, ulkoasiainministeriön arkistossa säilytettävistä Suomeen sota-aikana tulneiden ulkomaalaisten henkilötiedoista ja Sota-arkistossa säilytettävästä puolustusministeriön tiliarkistosta. Kaikissa näissä tapauksissa olisi arkistolaitoksen aloitteesta tapahtunut tutkimukselle tuhoisaa seulontaa.

Ensimmäisen ryhmän kohdalla ei ainaakaan Valtionarkiston noin 15:sta kouluja koskevasta seulontapäätöksestä ole löydetävissä mitään tapausta, jossa koulujen keskeisiä asiakirjoja olisi määrätty hävitettäväksi, vieläpä niin vanhalta ajalta kuin 1800-luvulta. Tässä suhteessa arkistolaitos tuntee omatuntonsa todella puhtaaksi. Toinen asia

on tietysti, miten arkistonmuodostajat ovat noudattaneet päätöksiä.

Ulkoasiainministeriön arkistoa koskeva Mannisen huomautus taas pohjautuu konkreettiseen päätökseen, Valtionarkiston kirjeeseen 6.5.1957 ja sitä myöhemmin täydentävään 7.12.1977 päivättyyn kirjeeseen. Niillä Valtionarkisto suostui UM:n pyytämiin passiarkistojen tehostettuihin seulontoihin. Asiankulku on näissä tapauksissa liian monipolvinen tässä selostettavaksi, mutta lähtökohtana oli seulonnan yleisin periaate, että asiakirjat hävitetään, jos niiden tiedot säilyvät pysyvästi muissa asiakirjoissa. Vuonna 1957 tapahtuneen seulonnan takana oli asiantuntijaryhmä, jonka auktoriteetti vaikuttaa murskaavalta – sisäasiainministeriön ulkomaalaistoimiston päällikkö, hallitussihteeri *Aarne Kovero*, Uudenmaan lääninhallituksen passiasiaain esittelijä *Ice Swahn*, tilastollisen päätoimiston osastonjohtaja *Aarre Tunkelo* sekä professorit *Eino Jutikkala* ja *Heikki Waris*. Erääseen asiakirjaan on merkitty professori Jutikkalan kanta. Merkintä on seuraava: *Jutikkala? Selvä juttu!*

Vakavin Ohto Mannisen syytöksistä on, että Sota-arkistossa on jo kauan sitten hävitetty tutkimukselle äärettömän tärkeää puolustusministeriön tiliarkistoa. Tämänkin asian kulku on mutkikas, mutta päätapahduma lienee se, että Valtionarkisto lievensi 28.6.1955 valtioneuvoston tekemää tilitositteiden yleistä hävittämispäätöstä (9.6.1955/309) niin, että puolustuslaitoksen tileistä säilytettiin 1. kaikki tositteet vuodelta 1920 ja sitä varhaisemmalta ajalta, 2. vuoden 1939 viimeisen ja vuoden 1940 ensimmäisen neljänneksen tositteet (talvisodan aineisto siksi, että joukot tuolloin hankkivat runsaasti varusteita virkatien ohi) sekä 3. kaikki Itä-Karjalan sotilashallintoesikunnan arkistoon kuuluvat tositteet niiden historiallisen arvon vuoksi. Arkistoasiain supistamiskomitea, joka tämänkin asian käsitteli, katsoi, että sotavuosien 1939–45 tilitositteita oli paljon ja että ne sisälsivät tietoja, jotka oli saatavissa muista asiakirjoista. Historian asiantuntijana päätöksiin vaikutti silloinen tohtori *Vilho Niitemaa*.

Tutkijoiden on yleensä perin vaikea kä-

sittää, että emme voi säilyttää kaikkea tietoa, josta ehkä voisi tehdä tutkimusta. Tutkijoiden ei tarvitse ottaa kritiikissään huomioon painavia taloudellisia syitä. Arkistolaitos ja valtionapuarkistomme säilyttävät noin 125 000 hyllymetrin paperivuorta noin 90 miljoonan markan vuosittaisella kokonaiskustannuksella, mikä jo huimaa veronmaksajan päätä. Mutta tähän pitää vielä lisätä, että tämä paperivuori on suurelta osalta se jäännös, joka on jäänyt jäljelle 85 prosenttisen seulonnan tuloksena ja että ”toitaalisen historian” säilyttäminen olisi maksanut huimasti paljon enemmän.

Ohto Mannisen vuorosana on kuitenkin sikäli poikkeava tutkijain yleisestä näkökulmasta, että vaikka se vastustaa paperiarkistojen seulontaa, se antaa sähköisten arkistojen mennä minne ne sitten menevät. Sitä voisi puolustaa, jos tärkeitä paperiarkistoja syntyisi entiseen tapaan edelleen. Kun kaikki on kuitenkin menossa sähköiseksi, on se vaarallista luettavaa. Vedenpaisumus minun sukupolveni jälkeen on sen sanoma.

MARTTI FAVORIN

Seulontamoraali ja virkamiesmoraali

Tietohallintojohtaja Martti Favorin kommentoi professori Ohto Mannisen pääkirjoitusta, joka käsitteli tutkimusaineiston säilyttämisen ongelmia (HAik 2/2000).

■ Päätoimittajan kirjoitus *Siunattu paperi* kosketti allekirjoittanutta sekä henkilökohtaisesti että virkamiehenä – monia virheitä tehneenä arkistomiehenä. Kuvatkoon ristiiriitaa tapaus vuodelta 1976. Olin Suomen pääkonsulaatissa Frankfurt am Mainissa. Minut johdatettiin kellariin, jossa oli kaksi valtavaa puulaatikkoa, ja kysyttiin, mitä laatikoissa oleville asiakirjoille pitäisi tehdä. Vastasin: Kun kysytte nyt, neuvon poltta-

maan. Jos tulisimme tänne sadan vuoden kuluttua, vastaisin: ”Tämähän on kultakaivos.” Kultakaivoksen siirtäminen Helsinkiin, järjestäminen, luettelointi ja sijoittaminen arkistoon olisi aiheuttanut sellaisia kuluja, joita Ohto Manninen ei osaa kuvitellaan.

Teoreettisesti olen jo vuosia sitten päätenyt periaatteeseen, että kaikki asiakirjat ovat arvokkaita, jolloin seulonnan peruste on pelkästään ulkoinen pakko eli resurssien niukkuus. Yksittäisen virkamiehen on kuitenkin vaikea perustella resurssitarvettaan, jos valtionarkisto – entinen kansallisarkisto – on päätöksellään luokitellut jotkin arkistot tai asiakirjaryhmät seulottaviksi eli poistettaviksi julkisen resurssoinnin piiristä. Helpointa on noudattaa seulontapäätöstä. Tällä perusteella olen tehnyt historiantutkijan kannalta suuriakin virheitä, vaikka olisin toiminut muualla tehtyjen päätösten mukaisesti oikein. Tähän ryhmään kuuluu Mannisen mainitsemien vanhojen, jopa sota-ajalta peräisin olevien viisumihakemusten hävittäminen, vaikka tietoa onkin jäänyt kortistoihin ja luetteloihin. Saman tien menivät Suomen kansalaisten ulkomailta tehdyt passihakemukset, joilla myös olisi ollut tutkimusarvoa.

Hauska esimerkki seulontapäätöksen ja elävän elämän ristiriidasta tapahtui aikoinaan Vaasassa. Valtionarkiston päätöksen mukaan lääninhallitukseen jätetyt passihakemukset hävitetään. Edeltäjäni maakuntaarkistossa oli poistanut ne, mutta paikallinen museo oli pitänyt niitä arvokkaina ja ottanut haltuunsa. 1970-luvun alussa hakemukset löytyivät museon vintiltä, ja nyt museo halusi päästä niistä eroon. Ne palautettiin maakunta-arkistoon, missä todettiin, että nämä pitää hävittää. Kävi sääli noita Amerikkaan menijöiden raapustuksia, joissa oli vielä valokuvatkin. Ennen hävittämistä tiedot kerättiin kortistoksi, johon otettiin myös valokuvat. Olen myöhemmin kuullut, että tämä kortisto kuuluu maakunta-arkiston käytetyimpiin aineistoihin.

Toinen – vaikeampi – kysymys on, miten saada virallisiin asiakirjoihin painavaa sisältöä.

Digitaalinen asiakirja on uutuus ja kaik-

keen uutuuteen liittyy lyhytnäköisyyttä. Kehitys näyttää kuitenkin kulkevan parempaan suuntaan. Eräässä ulkoasiainministeriössä kaikki sähköpostit menevät myös arkistoon, jolloin ennen puhelimitse käyty mielipiteen vaihto saadaan talteen. Ensi vuonna Suomen ulkoministeriössä voidaan digitaaliseen asiakirjaan lisätä reunamerkin-töjä – ”keltaisia lappuja” – jotka tulostuvat arkistoon paperille samalla tavalla kuin aikanaan paperiasiakirjaan tehdyt reunamerkin-nät.

Digitalisoinnista on toki ollut hyötyjä tutkimuksellekin. Jos ulkoministeriön diaarit tulostettaisiin yksinomaan paperille, tiedon löytyminen tulisi huomattavasti työläämmäksi kuin tietokannasta.

Edellisten johdosta

■ Enpä odottanut, että arkistoihmiset ”re-päisivät vaatteensa” tutkimuksen etua tavoitelleen pääkirjoitukseni jäljiltä. Mukava oli toki nähdä, että arkistoista löytyy todisteet siitä, ettei virheisiin ole sorruttu. Meitä on kuitenkin moneksi. Fariseuksia on aina riittänyt, niin kuin käytännön publikaane-jakin. Syyllisiä en tekstilläni etsinytkään. Hyvää on varmasti tarkoitettu ja seulonnan pakko on ainakin historiakoulutuksen saaneille henkisesti rankkaa.

Kaikista päätöspäivämäärin todistetuista ohjeista huolimatta on kertomani arkiston-supistukset tehty, koska itse olen karuun todellisuuteen harmikseni törmännyt. Lie-kö käynyt niin, että hyllymetrien vähäisyys on jäänyt päällimmäiseksi karsijoiden mieleen - paremmin kuin säilyttämisohjeet. Ja kansioihin on jäänyt tyhjää tilaa, vaikka nykyisin ei moista sallittaisikaan.

Valtionarkistonhoitaja ounastelee väärin-käsityksiä kirjoituksessani. Valitettavasti tekstiäni piti tilanahtauden takia supistaa parillakymmenellä rivillä, ja siinä meni pari-kin toiveikasta kohtaa, mm. puheenvuo-roissa mainitusta aineiston supistamisesta ennen Kansallisarkistoon tuontia. Ehkä ou-

nastelu olisi niillä vältetty. Mainittu vuoden 1994 arkistolaki on minulle tuttu, muutet-tiinpa sen tarkoituksenykäläkin eduskunnas-sa muotoon, jonka olin valiokunnassa esit-tänyt.

Olen saanut sähköisistä laitteista ja me-netelmistä paljon iloa, enkä tietenkään toi-vo niillä syntyvien tuotosten tuhoutuvan. Kokemus on vain – pääkirjoituksen kirjoit-tamisen jälkeenkin – osoittanut, että moi-seen muotoon talletettu aineisto voi hävitä myös valtion viranomaisten arkistoista, tu-houtua tai häipyä paikkaan, josta konekaan ei sitä enää tavoita. Samaa mieltä olen kir-joittajan kanssa siitäkin, että laitteiden kans-sa on opittava elämään.

Sähköiseen edistykseen luottavia on myös arkistojen hoitajissa. Kirjoitukseni tar-koitus oli yhteisen edun nimissä rohkaista kaiken hyödyn ja hyödyllisyyden innossa-kin maltin säilyttämiseen. Pelkillä hyvillä päätöksillä ei päädytä kuin turmioon. Op-tioita on oltava tässäkin.

Tiedon säilymisestä vastaavia en todel-lakaan kadehdi. Toivottavasti arkistolaitok-sella edelleen riittää uskoa ja tarmoa myös resurssien hankkimiseen. Uskon, että his-torian tutkijat ja harrastajat antavat siihen henkisen tukensa, joskaan eivät ehkä op-tiotaan.

O.M.

HEIKKI YLIKANGAS

Kaarle kiihottaa taas

Professori Heikki Ylikangas arvioi dosentti Petri Karosen Pohjoinen suurvalta -teoksen esittämää tulkintaa nuijasodasta.

■ *Petri Karonen* näkyy kirjoittaneen Ruotsin suurvalta-ajasta todella merkittävän kirjan päätellen muun muassa siitä, minkä sijaan Historiallisen Aikakauskirjan toimituksen esittelylle (*Mauno Jokipii*, HAik 1/2000) antaa. Ansionsa kirjalla varmasti onkin. Sillä on myös puutteensa.

Erään itsessään suhteellisen merkitsevän historian solmukohdan suhteen Jokipiin arvioinnin otsikko – *Uusien katsomusten yleisesitys* – on huomattavan harhaanjohtava. Kyse on Suomen historian ja suomalaisten historioitsijoiden perinteisestä loukkauskivestä: nuijasodasta. Suhtautuminen siihen tapaa määrittää yleisemminkin tutkijan paikan rivissä ja hänen tulkintalinjansa myös muihin menneisyyden keskeisongelmiin nähden. Karosen näkemys nuijasodasta, minun nähdäkseni Suomen ensimmäisestä sisällissodasta, ei edusta uusia katsomuksia, ei edes uudempaa kansainvälisesti vertailevaa metodologiaa. Se edustaa paluuta vanhaan, tarkemmin sanoen kansallisen historiankirjoituksen yhtä tuttuihin kuin ilmeisesti edelleen tekijälleen turvallisiin kysymyksenasetteluihin, metodeihin ja selityksiin.

Silloin tietysti allekirjoittanut joutuu tulinjalle. Jokipii tiivistää Karosen tulkinnan näin: Ylikangas

”selittää koko nuijasodan sosiaalisesti, nälkäkapinana sekä aatelin ja virkamiesten sarron tuloksena (...) Selityksen vaikeus on, ettei ydinalueilla Pohjanmaalla ja Pohjois-Savossa ollut ollenkaan aatelisia tai edes kaupunkieja porvareineen. Sääty-yhteiskunta oli vasta muotoutumassa (VJP 1617). Ketä vastaan siis oikein kapinoitiin?”

Karosen analyysissä herttua Kaarlen kiiho-

tus näyttelee nuijasodan puhkeamisessa varsin keskeistä osaa, sillä *”Kaarlen puheista innostuneina pohjalaiset nousivat kapinaan”*. Ja mikä oli herttuan kiihottaessa, kun hänen *”propagandistin lahjansa”* olivat niin hyviä, että hän saattoi nuijasodan lahtausten jälkeen syksyllä 1597 luonnehtia hallintoa Suomessa *”laittomaksi ja epä-kristilliseksi”*! Jopa linnaleiri joutuu Karosen kontekstissa väistymään sodan välittömänä syyntä Kaarlen häikäilemättömän kiihoituksen tieltä. Karosen mukaan linnaleirimaksu korvattiin joissakin osissa maata verovaroista ja sitä yleisesti vähennettiin Täysinän rauhan (1595) jälkeen.

Kirjallisuusviitteillä, joita kirjassa muuten käytellään, Karonen ei näitä merkittäviä tietojaan tue. Kiihotus puri kuten ennenkin vain talonpoikiin, ei toki aateliin, ja puri vain Kaarlen harjoittamana, ei vastapuolen eli kuningas Sigismundin luottomiehen Klaus Flemingin, Suomen käskynhaltijan. Kapina suuntautui laillista kuningasta, eikä suinkaan Suomen aatelia vastaan. Aatelilla, jonka asema kaiken aikaa heikentyi (!), ei ollut kapinan syyntymiseen osaa eikä arpaa; Pohjanmaallahan ei edes ollut aatelia, korostaa Karonen. Suomen aateli on jälleen epäitsekästä, se nojasi laillisuusperiaatteen ja piti toisin kuin ymmärtämättömät talonpojat kuninkaalle annettua uskollisuudenvalaa arvossa. Itsekkyyttä ja omanvoitonpyyntiäkin toki esiintyi. Niitä edusti – kuinkas muuten – Jaakko Ilkka.

Minun nähdäkseni mikään näistä Karosen argumenteista ei kestä lähempää tarkastelua. Linnaleiri muodostui Suomessa sotilaiden palkaksi, jonka suuruuden kantajat, siis sotilaat itse, nuijasodan aattovuosina määräsivät. Seuraukset on helppo ymmärtää. Kantomäärät moninkertaistuivat *”suomalaiseen maantapaan”* vedoten. Yksi ratsumies nettosi vuodessa 36 tynnyriä yksistään viljaa eli omaisuusmäärän, jolla viitisentoista henkeä olisi tullut toimeen kokonaisen vuoden. Laillisuusperiaate ei estänyt aatelia käyttämästä hyväksi tätä linnaleiriin liittyvää huikeaa hyötymismahdollisuutta niin kartanoiden pinta-alojen kartuttamisen kuin irtaimen varallisuuden hankinnankin suhteen. Samalla aateli jätti jokseenkin täy-

sin noudattamatta lainmukaisen velvollisuutensa asettaa ratsukkoja kuninkaan väkeen. Karonen puhuu painolla Suomen aatelin pelosta herttua Kaarlea kohtaan, mutta jättää Suomen käskynhaltijaan Klaus Flemingiin kohdistuneen pelon huomiotta. Kuitenkin Suomen aatelin kuningas- ja yksimielisyyttä lujitti huomattavasti se, että Fleming palkitsi kuningas Sigismundin tukijoita tämän nimissä viroin ja läänityksin ja uhkasi kylvettää herttua Kaarlen kannattajat ”*verisisissä paidoissa*”. Ja vahva Fleming oli lähellä, heikko herttua kaukana meren takana. Talonpojat säästivät kapinassa kuninkaankartanot ryöstöiltä, koska halusivat korostaa, että he taistelivat aatelia, ei kruunua ja kuningasta vastaan. Kun kuitenkin olen näitä kysymyksiä useissa kirjoituksissani – viimeksi teoksessani *Väkivallasta sanan valtaan* (1999) käsitellyt – en puutu niihin lähemmin. Keskityn pääasiaan, siihen, mikä nuijasota minun tulkintani mukaan perimmältään oli.

Jyväskylän yliopiston apulaisprofessori *Erkki Lehtinen* julkaisi vuonna 1978 eli 22 vuotta sitten Historiallisessa Aikakauskirjassa ennätyspitkän arviointinsa Nuijasota-teokseni ensimmäisestä painoksesta. Siinä hän – sakeanaan sinkoilevien historian väärennyssyytösten joukossa – painokkaasti väitti, ettei minulla ollut minkäänlaisia lähteitä sen luonnehdinnan perustelemiseksi, jonka mukaan nuijasota oli ensisijassa säätykapinan, aatelin ja talonpoikien välisen valtataistelun synnyttämä. Kaarlen kiihotus oli Lehtiselläkin sodan syy. Ihmettelen suuresti, miten Karonen ja häntä seuraten Jokipii lähtevät nyt, vuonna 2000, runsaan kansainvälisen tutkimuksen ja esittämäni lähtenäytöt täydellisesti sivuuttaen tälle samalle tielle ja kiistävät noin vain nuijasodalta säätykapinan luonteen. Tulkintani on kuitenkin toisin kuin Karosen esitys tuettu lähdetiedoin, vieläpä suhteellisen runsain, kuten jo Nuijasota-teokseni ensimmäisessä painoksessa (1977) käy ilmi (erit. s. 294, 317). Lähdetietoa kapinaan nousun syistä on etenkin Pohjanmaalta, jossa talonpoikia johtivat maailmaa nähneet maakauppiaat. Tärkein vaikka ei suinkaan ainoa eikä ensimmäinen tämän kysymyksen kannalta re-

levanteista lähteistä on Pietarsaareissa tapainpäivänä 1599 laadittu koko Pohjanmaan valitus herttua Kaarlelle. Siinä sanotaan muun muassa näin:

”Anomme edelleen, ettei meitä annettaisi kenenkään aatelisen läänitykseksi, vaan suoraan Tukholman alaiseksi, niin kuin Teidän ruhtinaallinen Armonne kuninkaallisen herra isän aikana kerran tapahtui. Ja koska korkeasyntyisillä herroilla ritaristosta ja aatelistosta on omaisuutta kaikkialla valtakunnassa eikä kruunulla ole vapaana muita kuin pohjalaiset, anottakoon täten nöyryimmästi, että me tästä lähtien niin kuin tähänkin saakka voisimme säästyä ja olla vapautettuja aatelin alustalaisuudesta ja aatelin asettamisesta tänne ja ettei mihinkään aatelin vaatimuksiin saada meidät lampuodeiksi suostuttaisi.”

Selkeämpää viittausta kapinoinnin perussyhyn, talonpoikien pelkoon joutua aatelivallan alaiseksi, on vaikea ajatella. Juuri tämän vuoksi Erkki Lehtinen sivuutti kyseisen lähteen (ja muut vastaavat lähdetiedot) kritiikissään, nämä tiedot kun olisivat kumonnet Lehtisen pääväittämän ja vieneet pohjan hänen uutterilta vihjailuiltaan, joiden mukaan nuijasota-tulkintani perustuisi pelkkään marxilaiseen ideologiaan eikä suinkaan vankkoihin lähtenäyttöihin. Tämän keskustelun Karonen on nyt uudelleen avannut ja tehnyt sen heittäytymällä jokseenkin varauksitta Lehtisen linjoille.

Se linja on todella kaukana minun näkemyksestäni. Minusta nuijasodassa näyttäytyy aivan se sama ristiriita, aatelin ja talonpoikien välinen ristiriita, joka oli keskeinen eurooppalaisissa talonpoikaiskapinoissa yleensäkin. Sen toteaminen ei ole marxilaisuutta; se on empiirinen lähteisiin perustuva tosiasia. Tässä mielessä kapinoiden selittäminen ensisijassa kiihotuksen pohjalta on aiheeseen perehtymättömän henkilön amatöörimäistä hakuammuntaa, yhtä harhaanosuvaa ja kömpelöä kuin paikallishistorian kirjoittajien historiallinen kriminologia ottaakseni tuoreen esimerkin läheltä Karosen erikoisalaa. Kapinoiden kukistajat tosin suosivat kaikkialla kiihotusteesiä ka-

pinoinnin selityksenä, mutta he tekivät niin peitelläkseen kriisien yhteiskunnallisia syitä ja väistääkseen sitä tietä omankin vastuunsa. Kiihotusteesin menestyksellinen soveltaminen on sitäkin mahdottomampaa, kun nuijasota osuu juuri sille ajalliselle kaarelle, 1590-luvulle, jolloin kapinat kuulun englantilaistutkijan *Henry Kamenin* mukaan olivat Euroopassa huipussaan. Mistä kummasta kaikki talonpoikien kiihottajat juuri silloin oikein ilmestyivät? Herttua Kaarleko se hääräsi joka kulmalla maanosaa?

Suurin ongelma Karosen tulkinnessa ei ole hänen varsin kritiikitön asettautumisen- sa kansallisen historiankirjoituksen linjoille. Tutkijahan voi aina – ja hänen tietysti tuleekin – vapaasti valita linjansa ja selityksensä, piti niistä sitten joku toinen taikka ei. Suurin ongelma historiantutkimuksen kannalta on suhtautuminen historiallisiin lähteisiin, oli sitten kyse mistä linjasta ja koulukunnasta hyvänsä. Lähteitä, ajan omia kirjallisia jäänteitä, olisi kai edelleen ainakin yritettävä pitää historiankirjoituksen tärkeimpänä perustana niin hankalaa kuin se sitten ikinä onkin. Mitä hyötyä on oppikirjaksi tarkoitettussa yleisteoksessakaan viitata kirjoihin, jos ei ole niitä lukenut ja lukiessaan katsonut, millaisiin lähteisiin ne ainakin pääosin perustuvat. Ylipäätään lähteitä ei saisi peitellä tai korvata hihasta vedetyin argumentein tyyliin ”*Pohjanmaalla ei edes ollut aatelia.*” – Aatelia siellä ei todellakaan ollut, mutta sieltä on säilynyt lähteitä, jotka todistavat pohjalaisten pelänneen aatelisvallan tuloa sinnekin.

OSMO JUSSILA

Olennaista oli lainsäädännön käytäntö. Vielä yksi repliikki Aki Rasilaiselle

Professori Osmo Jussila vastaa dosentti Aki Rasilaiselle keskustelussa, joka käsittelee yleisvaltakunnallisten lainsäädännön taustaa ja toteutumista.

■ Koska *Aki Rasilainen* on keskustelussamme mielestäni hyvin juridis-muodollisella argumentoinnillaan pikemminkin hämärtänyt kuin selventänyt yleisvaltakunnallisen lainsäädännön historiallista todellisuutta (HAik 4/1999 ja 1/2000), katson aiheelliseksi vielä kerran yrittää selittää ja nimenomaan konkreettisesti, mikä asiassa oli olennaista. (Koska postin virheen takia sain numeron 1/2000 vasta elokuun lopussa, en ehtinyt replikoimaan vielä edellisessä numerossa).

Otan nyt selvyuden vuoksi lähtökohtamääritelmäksi helmikuun manifestin mukaisen lainsäädäntöjärjestyksen; olkoon se siis nyt yleisvaltakunnallisen lainsäädännön määritelmä. Sen olennainen kohta, jota suomalaiset erityisesti vastustivat, oli lakien yhteinen valmistelu siten, että siinä venäläisillä elimillä, lähinnä ministereillä ja valtakunnanpuolella oli ratkaiseva ja määräävä rooli. Suomalaisilta elimiltä, myös säädäyiltä, pyydettiin vain lausuntoja, jotka kuitenkin saattoivat hyvinkin merkittävästi vaikuttaa lopputulokseen. Mitä tulee asian formaaliseen puoleen, niin on totta, että tästä venäläisten määräävästä roolista ei ollut aiemmin mitään säädetty, ei esim. vuosien 1826 ja 1891 määräyksissä. Ja tässä mielessä helmikuun manifesti oli uutta, niin kuin siinä itsessäänkin todettiin.

Mutta olennaisinta sen kysymyksen kannalta, oliko Suomessa ollut yleisvaltakunnallista lainsäädäntöä jo ennen vuotta 1899 vai ei, ei olekaan siitä annettujen asetusten tai määrittelyjen puuttuminen, vaan harjoi-

tetun yhteisen lainsäädännön käytäntö ja sen muodot. Ja niin kuin olen jo aiemmin todennut, niin totean nytkin, että käytännössä oli harjoitettu juuri sellaista yhteistä lainsäädäntöä, missä venäläisillä elimillä oli ollut niin valmistelussa kuin ns. säätämisesäkin ratkaiseva rooli. Olen tätä yksityiskohdaisesti tutkinut alkuperäisten asiakirjojen nojalla, mitä – se tässä nyt todettakoon – opponenttini Rasilainen ei ole tehnyt. Olen vastauksessani *Historisk Tidskrift för Finland* -lehdessä, (4/1999) selostanut tätä valmistelua, lyhyesti yhden lain valmistelun osalta, nimittäin vuoden 1843 säädety, joka koski irtaimen omaisuuden perimistä puolin ja toisin. Vaikka se ei näytä vakuuttaneen Rasilaista, niin siinä toivossa, että se vakuuttaisi tämän lehden lukijoita, toistan sen vielä tässäkin:

Aloite lähti Venäjältä, valtakunnanneuvoston päätöksestä vuodelta 1840, joka koski tilapäisesti Suomessa ja muissa erityisprivilegioin varustetuissa kuvernementeissa oleskelevien venäläisten irtaimen omaisuuden perimistä. Suomeen asia annettiin senaatin lausunnolle. Senaatilla ei ollut mitään sitä vastaan, että valtakunnanneuvoston em. päätöstä sovelletaan Suomeen, mutta se halusi rajoittaa sen koskemaan todella vain irtaimen omaisuuden perimistä ja tarkensi joitakin esityksen periaatteita. Keisarin kanslian II osaston johtaja yhtyi Suomen senaatin esitykseen, mutta teki joitakin toimituksellisia muutoksia Suomen kenraalikuvernöörin esityksestä. Osaston johtaja esitti asian sen jälkeen valtakunnanneuvostolle, jonka päätös pantiin toimeen myös Suomessa Suomen valtiosihteerin toimesta.

Varmuuden vuoksi otettakoon vielä toinenkin esimerkki ajalta, jolloin Suomen säädöt jo kokoontuivat, vaikka niitä ei tässä asiassa kuultukaan, vaikka ehdottomasti olisi pitänyt. Kysymys on valtakunnanneuvoston päätöksellä annetusta asetuksesta vuodelta 1866 siitä, miten Suomessa voimassa olevien asetusten mukaan tulee niiden, jotka oleskelevat Venäjällä, vanhoa vala konkurssiasioissa Venäjän piirioikeuksissa. Aloite tuli Venäjältä ja se lähti liikkeelle vuoden 1864 oikeuslaitosuudistuk-

sesta. Keisarin kanslian II osasto laati pohjaesityksen. Sen jälkeen siitä pyydettiin sekä senaatin että Suomen ministerivaltiosihteerin lausunnot. Ne olivat puoltavia. II osaston esitys käsiteltiin niin valtakunnanneuvoston lakidepartementissa kuin yleiskokouksessakin, jotka molemmat hyväksyivät esityksen. Päätös ilmoitettiin Suomen ministerivaltiosihteerille toimeenpantavaksi myös Suomessa. (Nämä valmisteluproseduurien kuvaukset perustuvat niin VSV:n, KKK:n kuin Venäjän ao. ministeriöiden ja valtakunnanneuvoston asiakirjoihin, jotka ovat mikrofilmeinä Kansallisarkistossa).

Rajoittunut autonomia

No nyt niin opponenttini kuin joku muukin voi huomauttaa, että vaikka näissä proseduureissa selvästikin venäläiset viranomaiset olivat hallitsevina, niin niiden valmistelusta puuttuvat Suomen säädöt, ja niiden roolin rajoittaminen helmikuun manifestilla päättävästä elimestä vain neuvoaantavaksi, joka oli yksi helmikuun manifestin keskeisiä kohtia ja eräs päätendensi. Tämä on totta, enkä yritäkään sitä kiistää. Mutta huomautan siihen kuitenkin, että ero entiseen, tai muutos, ei ole tässäkään niin suuri kuin Suomen perustuslaillisesti sävytynyt historiankirjoitus on antanut ymmärtää. Säätöjä oli nimittäin painostettu ainakin jo vuoden 1878 asevelvollisuuslaista lähtien yhä voimakkaammin hyväksymään niin venäläisten ministerien kuin valtakunnanneuvostonkin kantoja. Helmikuun manifesti merkitsi siis tällä kohtaa vain muutosta painostamisesta päätökseen venäläisiä sitomattoman lausunnon pyytämiseen. Se ei silti merkinnyt sitä, etteikö säätyjen lausuntokin olisi voinut vaikuttaa lopulliseen päätökseen, niin kuin olivat vaikuttaneet monet senaatin, ministerivaltiosihteerin ja kenraalikuvernöörinkin lausunnot.

Ohimennen todettakoon sekin seikka, että venäläisissä elimissä, erityisesti valtakunnanneuvostossa, Suomen intressejä vartioidessa oli useimmiten kenraalikuvernööri, ei ministerivaltiosihteerin. Ministerivaltiosihteerihän ei ollut edes valtakunnanneuvoston jäsen. Reh binder oli kieltäytynyt siitä sillä perusteella, ettei hän osaa venäjää.

Keskeisessä ja olennaisessa kohdassa, siinä, että yhteisten lakien valmistelussa ja säätämässä venäläisillä valmisteluelimillä oli ollut usein ratkaiseva rooli, helmikuun manifesti ei muuttanut mitään. Tällaista säätyjen painostusta tapahtui mm. 1898 lopulta valmiiksi saadussa laissa, joka koski sitä, miten venäläisten siviilioikeuksien päätökset tuli toimeenpanna Suomessa. Tämän lain valmistelu oli alkanut jo 1830-luvun alussa (!) ja jatkunut edellä jo kuvatuin vaihtelevin muodoin niin, että paperit ehtivät siirtyä todella moneen kertaan Rajajoen yli. Valmisteluun osallisina olivat ehtineet olla lähes kaikki suomalaiset ja venäläiset keskeiset elimet. Proseduuri on hyvin havainnollinen yhteisen ja yleisvaltakunnallisen lainsäädännön suhteen, mutta aivan liian pitkä tässä kuvattavaksi. Vakuutan kuitenkin – em. lähteisiin nojautuen – että senkin valmistelussa painopiste oli selvästi ja koko ajan Venäjällä. – Eikö tämä nyt sitten ole selvästi helmikuun manifestin mukaisista lainvalmistelusta ja -sääntämisestä? Mielestäni on. Ainoa ero on tuo säätyjen roolin muutos. Mutta sen takiahan manifesti suureksi osaksi juuri annettiin, koska säätyjen painostuksen ei enää odotettu tuottavan tulosta uuden asevelvollisuuslain kohdalla.

Vaikka olen korostanut, kuten Rasilainen toteaa, ministerivaltiosihteerin tärkeää roolia sen ratkaisemisessa, mitä venäläisiä lakeja voitiin soveltaa myös Suomeen, niin toisaalta on todettava sekin, että monissa asioissa, sellaisissa kuin esim. em. vuoden 1843 asetus, hänen mahdollisuutensa päättää käytännössä lain voimaantulosta myös Suomessa oli sängen teoreettinen. Näin oli varsinkin niissä tapauksissa, joissa jo valtakunnan neuvoston päätöksessä oli päätetty, että se tulisi voimaan myös Suomessa. Ministerivaltiosihteerien kunniaksi on todettava, etteivät he näin mahdotonta edes yrittäneet. Ministerivaltiosihteerien rooli asiassa olikin enemmän passiivinen: jos joku venäläinen ministeri tuli siihen käsitykseen, että jokin Venäjällä jo säädetty laki oli saatettava voimaan myös Suomessa, niin hänen tuli ensin ottaa yhteys Suomen ministerivaltiosihteerin kanssa. Joissakin tapauksissa kuitenkin myös ministerivaltiosihteerin saat-

toi havaita, että jokin Venäjällä jo säädetty laki olisi syytä saattaa voimaan myös Suomessa.

Oikeastaan paljon tärkeämpi ministerivaltiosihteerin tehtävä käytännössä – kuin yrittää estää jonkin em. kaltaisen yhteisvalmistelun tuloksena syntyneen lain soveltaminen Suomeen – oli yrittää saada keisarin periaatteellinen hyväksyntä suomalaisten kannalle, ennen kuin venäläinen ministeri ehtisi hankkia sen omalleen. Kysymyksessä oli siis tyypillinen ministerien kilpailu keisarin suosiosta. Tehtävä ei kuitenkaan ollut Suomen ministerille helppo, sillä niin kuin jo J. V. Snellman omasta kokemuksestaan, luultavasti rahareformin kokemuksesta viisastuneena, totesi, keisari ei ratkaisut yhtäkään niin Suomea kuin Venäjää koskevaa, vähintäkään asiaa kuulematta venäläisiä neuvonantajiansa. Tämän Snellman sanoi kuulleensa keisarin omasta suusta. Ja niin kuin esim. em. rahareformista tiedämme, sen lopulta ratkaisi Venäjän finanssiministeri vastoin niin keisarin kuin hänen Suomen kenraalikuvernöörinsä alkuperäistä kantaa.

Ja lopuksi vielä kerran lyhyt vastaus Rasilaisen pääkysymykseen, oliko Suomella autonomia vai ei? Oli, mutta se oli merkittävästi rajoitetumpi, kuin mitä perustuslaillinen suomalainen historiankirjoitus on esittänyt.

OIVA TURPEINEN

Detaljvirheitäkö Porvoon mitalla?

Filosofian tohtori Oiva Turpeinen selvittää dosentti Anneli Mäkelä-Alitalon paljastamia ”detaljvirheitä”.

■ Anneli Mäkelä-Alitalo (AMA) on hiljattain ilmestyneessä Porvoon kaupungin historiassaan III:1 (1809–1878, Porvoo 2000,

568 sivua) paljastanut Oiva Turpeisen (OT) teoksen detaljivirheet (462):

– On merkittävää, että OT:n kirjassa ei ole hakusanaa Porvoo, ja tilastoinnissaan hän on koko maan kuolleita laskiessaan ottanut huomioon pelkästään Porvoon maalaiskunnan! Taulukon otsikoinnista huolimatta 720 vainajan joukossa lienevät myös kaupunkilaiset. OT, Nälkä vai tauti tappoi. Hki 1986 passim, mutta erityisesti 253.

AMA:n mukaan OT:n ”kirjan detaljivirheet ovat yleisesti tunnettuja” ja viittaa samalla Rasilaan.

Kun AMA on asutus- ja väestöhistorian merkittävä asiantuntija (toisin kuin Rasila), ei hänen syytöksiään voi noin vain sivuuttaa. AMA:n ensimmäinen havainto on oikea; paikannimihakemistossa (joka ei käsitä, kuten selvästi todetaan, liitteitä) ei mainita Porvoota eikä Porvoon maalaiskuntaa. Sen sijaan AMA:n jatkopäätelmä lipeää, sillä liitetaulukoissa on mukana ja selvästi erikseen niin Porvoo kuin mlk. AMA:n mainitsemalla sivulla (253) on tosiaankin kirjattu Porvoon mlk:n 720 vainajaa vuodelta 1868. Parin sentin päässä on myös Porvoo, jonka puuttumista AMA valittaa ja väittää siis, että OT on sullonut yhteen kaupungin ja mlk:n luvut.

Syytös ihmetyttää siksi, että AMA näyttäisi ottaneen Porvoon vuoden 1868 kuolleisuusluvun omaan historiaansa sivulle 225 suoraan mainitusta taulukostani mutta samalla tehneen kopiointivirheen.

Lisäksi AMA toteaa (462): ”Hämmästyttävää kyllä, OT väittää ettei Uudellamaalla tunnettu tyyfusta juuri lainkaan!”

AMA ei ole liian tarkka. Syytöskohdassa (70–72) tarkastellaan yksinomaan vuotta 1866, jolloin (kuviot) tyyfyskuolleisuus oli Uudellamaalla selvästi vähäisempää kuin muissa lääneissä. Sen sijaan vuoden 1868 tilanne esitetään mm. kuvioissa 32–33.

AMA pitää itsestään selvänä, että käsite tyyfys merkitsi 1866–68 yksinomaan lavantautia (227). Porvoon tapaisella paikkakunnalla, joka oli aiemmin myös kolera-alueita, tällainen ajatus voi olla paljolti oikea, koska yhtä lailla lavantauti (typhus abdominalis) kuin kolera (cholera asiatica) tekevät tuhojaan lähinnä saastuneen ruoan ja juoman välityksellä.

Yleensäkin koleraan merkitys Suomen kokonaiskuolleisuuteen oli aivan marginaalinen, myös vuosina 1831, 1848–49 ja 1853. Sitä paitsi suurin osa Suomea oli aluetta, jossa koleraan – aivan toisin kuin tyyfukseen – ei 1800-luvulla ollut yhtään kuolemantapausta.

Kuolinsyitä ja sairauksia analysoitaessa on otettava onkean kunkin ajan lähtökohdat. 1880-luvun alkupuoli merkitsi suurta murrosta; monen tutkijan yhteistyöllä paljastettiin mm. Salmonella typhi. Niinpä on kiintoisa maininta Duodecimissa (3/1886, 32) spesifisesti suolityyfyksen leviämisestä Jääsken pitäjässä. Sen sijaan pilkkukuumeen aiheuttaja löydettiin vasta runsaat kolme vuosikymmentä myöhemmin. Tämän jälkeen Suomen valveutuneen lääkärikunnan raporteissa tuo tauti, jota levittävät täit, esiintyi vielä yleisesti. Näin siitä huolimatta, että yleinen hygienian taso oli noussut valtavasti puolessa vuosisadassa, osin juuri menestyksellisen koleraan vastaisen taistelun tuloksena; työ oli vauhdittunut ratkaisevasti R. Kochin keksittyä 1883 koleraan aiheuttajan (vibrio cholerae). – Ei ole riittäviä perusteita luopua ajatuksesta, etteikö tyyfuksen taakse olisi kätkeytynyt 1860-luvulla useita erilaisia tartuntatauteja, mm. salmonellainfektioita (lukuisia eri muotoja) ja pilkkukuumetta (febris exanthematicus).

AMA valittaa, ettei ”porvoolaisten kuolema ole kiinnostanut suomalaista historian tutkimusta” (227). Voidaan myös vastavälittää: miksi AMA ei ole ollut kiinnostunut esimerkiksi siitä, miksi äveriäässä Porvoossa oli niin tavattoman suuri imeväiskuolleisuus. Onhan asiasta olemassa varsin laaja tutkimuskirjallisuus, joka kyllä olisi voitu – niin kuin on tehtykin – jättää käyttämättä ja vastata asiaan monipuolisen arkistoaineiston avulla.

Nykyään Suomessa käytössä olevien normien – ja professori Matti Klingenin virallisenä tarkastajana antaman lausunnonkin – mukaan dosentti Anneli Mäkelä-Alitalon teos on väestöhistorian osaltakin todella korkeatasoinen, tällä vuosituhannella julkaistuista paikallishistorioista kymmenen parhaan joukkoon kuuluva.

PETRI KARONEN – JUHA-ANTTI
LAMBERG – JARI OJALA

Alemmuus- kompleksia vai ammattiylpeyttä?

Dosentti Petri Karonen, filosofian tohtori Juha-Antti Lamberg ja filosofian tohtori Jari Ojala kommentoivat yrityshistoria-keskustelua.

■ Olemme samaa mieltä lisensiaatti *Jyrki Vesikansan* (HAik 2000:2) käsityksistä suomalaisista *yrityshistorioista*. Niiden joukossa on todellakin korkeatasoisia, kriittisiä ja analyttisiä teoksia. Valitettavasti Vesikansan käsitti kuitenkin täysin väärin kirjoituksemme (HAik 2000:1), jonka tarkoitus oli herättää keskustelua yritysten asemasta historiassa ja historiantutkimuksessa. Emme kritisoineet siinä *yrityshistorioita* (company history) vaan peräänkuuluttimme Suomeen uudenlaista, poikkeittieteellistä *yrityksen taloushistorian* (business history) tutkimusta, millä tarkoitamme laaja-alaisia yritysten ja yritystoiminnan vertailevaa tutkimusta pitkällä aikavälillä.

Yrityksen taloushistorian tutkimuksen lähökohtana voivat olla vaikkapa Vesikansan mainostamat ”asiakkaiden tarpeista lähtevät” yrityshistoriat. Kuten Vesikansakin huomauttaa, tämän päivän liikkeenjohdon koulutus perustuu pitkälti juuri case-tutkimuksille ja niiden pohjalta rakennetuille vertailuille. Ulkomailla tällaisen tutkimuksen tekemisessä käytetään historian ammattilaisia, miksei siis meilläkin? Samalla historiantutkimuksessa voitaisiin soveltaa ja käyttää hyväksi muiden tieteidenalojen saavutuksia.

Palataksemme takaisin yrityshistorioihin, on vaikea ymmärtää Vesikansan väitettä, että käytännössä kuka tahansa voi kirjoittaa yrityshistorioita. Eikö historiantutkijan monipuolinen koulutus anna todellakaan mitään lisäarvoa? Missä on historiantutkijan ammattiylpeys?

Edellisen johdosta

■ Ihan mukava, jos *Petri Karonen, Juha-Antti Lamberg* ja *Jari Ojala* tarkoittivat pitkällä tekstillään vain sitä, että yritysten olemassaolo ja mahdollinen merkitys olisi otettava huomioon taloushistoriaa kirjoitettaessa ja tutkittaessa. Hämmästelin jo 1992 alustuksessani Taloushistoriallisessa yhdistyksessä, ettei Suomen taloushistoria -teoksen muhkeassa kakkososassa mainita nimeltä kuin ohimennen pari yritystä ja tuskin ainoatakaan yritysjohtajaa. Kansantuotteet ja muut makrokäsitteet elivät omaa elämäänsä. Yrityksissä kansantuote kuitenkin perimältään syntyy (myös verovaroin pyörivältä osaltaan).

Arvostan tietenkin historian opintojani, joista on ollut, paitsi iloa, myös paljon hyötyä journalistin ammatissani. Ammattiylpeys ei saisi kuitenkaan johtaa ahtaaseen ammattikunta-ajatteluun. Moni proseminaareja käymätön – Max Jakobsonista Raimo Sepälään – on julkaissut historiateoksia, jotka täyttävät korkeat vaatimukset myös lähdekritiikin ja analyttisyyden osalta.

Toisaalta olisi tuoreitakin esimerkkejä – jopa Jyväskylän suunnasta – siitä, miten historian tohtorit sisäistävät työnsä tilaajan näkökannat kriitikittömämmin kuin monet meistä pönttöhattuja omistamattomista, mutta olkoon. Eikö historian ammattilaisten kannattaisi kuitenkin oppia myös ne käytännön asiat, joita töiden tilaajat arvostavat? Siis mm. sen, että työt valmistuvat ajallaan ja että tekstit ovat kohtuullisen sujuvia. Joskus yrityshistorian tieteellisyys näyttää tarkoittavan vain sitä, että journalistien raporttikirjojen anti käännetään tylsälle kansliakielelle.

Jyrki Vesikansa

JAN LÖFSTRÖM–SIRKKA AHONEN

Historian taju ja kronologian taju – kommentti Liisa Saariluomalle

Dosentti Jan Löfström ja professori Sirkka Ahonen kommentoivat professori Liisa Saariluoman näkemystä historian tajusta.

■ Historian didaktikkoina olemme ilahtuneita aina, kun joku haluaa virittää keskustelua historian yhteiskunnallisesta merkityksestä ja historianopetuksen tavoitteista, ja on erityisen ilahduttavaa, jos sellaisia puheenvuoroja tulee muiltakin kuin varsinaisesti historiatieteen edustajiksi identifioituvilta henkilöiltä. Professori *Liisa Saariluoman* kirjoitus Historiallisen Aikakauskirjan numerossa 2/2000 on sikäli mainio asia.

Saariluoman kirjoituksessa on monia mielestämme arvokkaita näkökulmia ja huomioita. Hän korostaa, että on tärkeää osata nähdä tämän päivän yhteiskunnalliset ja kulttuuriset rakenteet ja käytännöt historiallisesti syntyneiksi, koska silloin voidaan kyseenalaistaa niiden näennäinen itsestäänselvyys ja ajatella myös niille vaihtoehtoja, siis toisenlaisia rakenteita ja käytäntöjä. Yhteiskunnan ja kulttuurin ilmiöiden genealogioiden tuntemus tekee mahdolliseksi arvioida kriittisesti ilmiöiden erilaisia merkityskerrostumia kuten niiden sosiaalisia ja kulttuurisia painolasteja ja värjäytymiä. On myös mainiota, että Saariluoma muistuttaa ihmisten perustilanteiden olevan kulttuurisesti rakentuneita, eli sellaisetkin luonnolliselta näyttävät ihmisenä olemisen ulottuvuudet kuin ruumiillisuus, aistit, tunteet jne. voidaan ottaa historialliseen (tai kuten itse sanoisimme, historiallis-antropologiseen), arjen itsestäänselvyksiä kyseenalaistavaan tarkasteluun. Niin ikään olemme Saariluoman kanssa samaa mieltä siitä, että historiallisen ajattelun taitoa tai – kuten hän sanoo – historian tajua tarvitaan ja sen har-

jaannuttaminen on olennainen osa kansalaiskasvatusta.

Liisa Saariluoma ilmaisee kirjoituksessaan huolestumisensa suomalaisten ”historiatajun ohenemisesta ja katoamisesta” (s. 159) ja hän katsoo, että tuo oheneminen ja katoaminen on jo todellisuutta. Tätä arviota on kuitenkin vaikeaa ainakaan suoralta kädetä hyväksyä. Ainakin jollain tasolla suomalaisten (nuorten) identiteetti näyttää olevan melko vahva ja lujasti ankkuroitunut nimenomaan eräisiin kollektiivisiin historiallisiin kokemuksiin.¹ Toisaalta viimeksi kuluneen vuoden aikana julkisuudessa on muutama otteeseen ja aika näkyvästi esitelty nuorten historiantietoja koskevan erään kyselytutkimuksen tuloksia ja lehtikeskustelussa hämmästeltiin silloin äänekkäästi sitä, että nuorilla näytti olevan niin huonot tiedot mm. Terijoen hallituksesta ja Mainilan laukausten yksityiskohdista. Emme suinkaan halua väheksyä Suomen poliittisen historian tai muunkaan historian tärkeitä jaksoja koskevan faktuaalisen tietämyksen tarpeellisuutta, mutta kyky vastata oikein kysymykseen ”Koska tapahtui p?” tai ”Kuka oli a:n pääministeri vuonna t?” ei mielestämme kerro välttämättä kovinkaan paljon yksilön historiallisen ajattelun taidoista.

Historiallisen ajattelun taidoilla tarkoitamme a) ymmärrystä siitä, miten historiallinen tieto syntyy, b) kykyä osata selittää menneisyyttä historiatieteelle ominaisten käsitteiden avulla, c) ymmärrystä että menneisyyttä koskevissa selityksissä ja tulkinnoissa on usein erilaisia perspektiivejä ja ne ovat siksi erilaisia. Liisa Saariluoman kirjoituksesta ei käy ilmi, mitä hän tarkoittaa historian tajulla, mutta oletamme, että se on osittain samaa mitä me tarkoitamme historiallisen ajattelun taidoilla. Hän näyttää kuitenkin olevan erityisesti kiinnostunut kronologian tajusta: hän valittelee (nuorten) ”heikkoa kronologian tajua” ja kehottaa, että ”historian tajun luomiseksi” historianopetuksessa tulisi kiinnittää huomiota (opilaiden) kronologian tajun kehittämiseen.

1. *Sirkka Ahonen*, *Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa* (Helsinki, 1998).

Sen vuoksi lukiossa pitäisi hänen mukaansa palata siihen, että historianopetuksessa edetään kronologisesti, siis yhtenäisen kronologian mukaan muinaisuudesta (ensimmäinen kurssi) nykypäivään (viimeinen kurssi).

Olemme erittäin epäileviä Saariluoman esittämän 'lääkkeen' suhteen eli sen suhteen, että lukion historianopetuksessa pitäisi palata entisenkaltaiseen yhtenäiseen kronologisuuteen. Pohjimmiltaan tässä on luultavasti kyse siitä, että olemme Saariluoman kanssa hiukan eri mieltä itse 'taudista' eli siitä, miten fataali ongelma "heikko kronologian taju" on historian tajun kannalta ja mikä on kronologioiden paikka historiallisessa ajattelussa. Näyttää siltä, että Saariluoma pitää kronologian tajua historian tajun tärkeimpänä osana. Kronologiat – siis monikossa – ovat toki tärkeä asia mutta lopulta sittenkin vain väline historiallisen ajattelun ja argumentoinnin kannalta. Historianopetuksessa on usein piirretty aikajanoja ja konstruoitu siten kronologioita, mutta kronologia eli asioiden keskinäinen seuraamis- tai tapahtumisjärjestys itsessään ei selitä tai tee ymmärrettäväksi mitään. Tärkeintä on ilmiöiden omasta (taloudellisesta, psykologisesta, yhteiskunnallisesta jne.) luonteesta kumpuava dynamiikka sekä se, miten sen valossa voidaan ymmärtää ja selittää ihmisten toimintaa menneisyydessä.

Historiankurssien teemoittaminen on ollut perusteltua historiandidaktisten sekä historian epistemologiaan liittyvien syiden vuoksi. On mielekästä tarkastella vuorollaan muutamien elämänalueiden (aatteet-uskonto-taide, talous-elinkeinot-väestökehitys) kehitystä niiden omanlaisensa dynamiikan kannalta ja kulloinkin tietynlaista käsitteistöä harjoitellen. Näet eihän talous- ja sosiaalishistoriaa yleensä selitetä ja ajatella samoilla käsitteillä kuin ns. kulttuurihistoriaa tai aatehistoriaa ja siksi on historiallisen ajattelutaidon tavoitteellisen kehittämisen kannalta mielekästä ikään kuin omistaa kukin lukion historiankurssi jonkin tietentyypin käsitteistön ja tietentyypisten historiallisen selittämisen strategioiden (sosiaalishistoriallinen, aatehistoriallinen tms.) harjoittelulle.

Liisa Saariluoma peräänkuuluttaa kirjoituksessaan historianopetukseen pitkiä linjoja ja juuri niiden muodostumista lukion historianopetuksen uudistuksella aikanaan haluttiinkin edistää. Pelkistetysti sanoen valintaa on tehty poikittais- ja pitkittäisleikkausten välillä. Aikaisempi lukion historian oppimäärän jäsentämistapa mahdollisti kuka ties helpommin tietyn aikakauden poikittäisleikkauksen (eri asia miten paljon niitä käytännössä tehtiin), kun taas nykyisessä opetussuunnitelmassa on haluttu parantaa mahdollisuuksia seurata ja hahmottaa tiettyjen eri elämänalueiden muutoksia pitkittäissuunnassa. Tällöin joudutaan toki joskus viittaamaan 'ylitse' yhden kurssin alueesta toiseen (taloudesta aatteisiin tms.) jonkin kiinnostavan historiallisen asiayhteyden osoittamiseksi. Tuo tilanne ei silti liene ainakaan huonompi kuin entiseen historian opetussuunnitelmaan liittynyt vaara, että eri elämänalueiden kehityksen eritahtisuus – siis eräänlainen samanaikaisen eriaikaisuus ja eriaikaisen samanaikaisuus – ja päällekkäisten kronologioiden olemassaolo häivytetään ja menneisyys jäsennetään vain yhden standardikronologian kautta.

Lukion historiankurssien nykyisellä jaottelulla on ollut pyrkimyksenä antaa tilaa väestö-, ympäristö- ja kulttuurihistorialle, jotka aikaisemmin jäivät tyystin poliittisen historian varjoon. Aikaperspektiiviltään suppeammat nykykurssit Kansainväliset suhteet ja Suomen historian murroskaudet, pyrkivät keskeisten tapahtumakulkujen moniperspektiiviseen selittämiseen entisen ulko-kohtaisten 'perustietojen' läpikäymisen sijaan. Peruskoulussa historiaa opiskellaan aikakausittain, lukiossa teemoittain; näin on haluttu vastata lukion luokattomuudesta ja kurssimuotoisuudesta aikanaan nousseisiin tarpeisiin mutta etenkin myös lisätä ongelmakeksien opiskelun kautta generoituvaa älyllistä haasteellisuutta ja intellektuaalista vetovoimaa. Historiaa ei välineellistetä kronologia-luurangon antajaksi muiden tiedon-alueiden käyttöön, vaan historian opiskelu pyritään tekemään palkitsevaksi kokemuksen ja ajattelun alueeksi itsessään. Tämä kyllä sitten kuitenkin vaatii myös sitä, että historianopettajan on rohjettava valita fo-

kukset opetukselleen sekä nostaa esiin vain tietyt itse valitsemansa teemat ja pääideat. Jos näet entistä historianopetuksen käytäntöä seurataan nykyisten kurssien ja niiden tuntimäärien puitteissa, tuloksena on usein vain pikalaukka kurssisisältöjen läpi. Mikäli

nuorten historian tajussa todella on hataruutta, se saattaa olla heijastumaa entisen opetuskäytännön ja uuden institutionaalisen kehityksen välisestä hitaasti vähenevästä kitkasta ennemmin kuin kouluhistorian yhden yhtenäisen kronologian poistamisesta.

ARVOSTELUJA

Valistuksen liekki Pohjolassa

Juha Manninen: *Feuer am Pol. Zum Aufbau der Vernunft im europäischen Norden.* Peter Lang. Europäische Verlagsanstalt. Frankfurt am Main 1996. 413 s.

■ *Juha Mannisen* 1700- ja 1800-luvun suomalaista oppihistoriaa ja sen eurooppalaisia suhteita käsittelevän laaja teos "Feuer am Pol" julkaistiin vuonna 1996 Saksassa merkittävän kustantajan Peter Langin sarjassa, jossa julkaistaan eurooppalaista aate- ja tieteenhistoriaa käsittelevää tutkimusta. Teos on antologia, joka sisältää sekä aikaisemmin julkaistuja että uusia tutkimuksia. Väitöskirjalta edellytetään tavallisesti, että se muodostaa sekä teoreettisesti että temaattisesti yhtenäisen kokonaisuuden ja että tekijä selvittää johdannossa työn perusperiaatteet niin, että lukija voi paremmin seurata teoksen logiikkaa. Tällaiset periaatteet Manninen

esittää vain lyhyesti esipuheessaan.

Temaattisesti katsoen tutkimuksessa on kyse valistuksellisen rationaalisen ajattelun prosessista sellaisena kuin se ilmenee eräiden johtavien ruotsalaisten ja suomalaisten aatteen miesten ja filosofien ajattelussa Ranskan vallankumouksen ajoista 1900-luvun alkuun. Teoreettisesti tutkimus noudattaa käsiteltäviä ajatuksia historiallisesti suhteellistavaa kontekstuaalista lähestymistapaa, joskaan teorian esittelyä esipuheessa ei käy täysin selville, mitä kontekstuaalisuudella tarkemmin ilmaisten halutaan ymmärtää. Tämä lukijan on luettava tutkimuksen edetessä rivien välistä. Teos on kuin dialogeihin perustuva maiden rajat ylittävä historiallinen draama, jonka esittäjinä toimivat ajan kulttuurivaikuttajat ja dramaturgina ja ohjaajana tutkija itse. Ohjaajan asenteelle on luonteenomaista, että hän kommentoi tapahtumia suhteellisen vähän ja jättää siten tilaa dialogiin osallistuvien ajatuksille.

Yleisesti ottaen tutkimus muodostaa sekä teoreettisesti että temaattisesti yhtenäisen kokonaisuuden. Vain Otto Neurathia käsittelevän, teoksen viimeisen luvun merkitys on

temaattisesti tässä yhteydessä kyseenalainen.

Tutkimuksen suurin merkitys on sen välittämässä uudessa tiedossa. Mannisen teos ei vain levitä tietoa suomalaisesta ja osin suomen kannalta merkittävästä ruotsalaisesta kulttuurista, filosofioiden ja aatteiden historiasta. Samalla se välittää meilläkin aikaisemmin tuntematonta uutta tutkimustietoa ja täsmentää ja lisää entistä. Tutkimus antaa tärkeää uutta tietoa myös filosofian, etenkin Feuerbachin, Fichten, Hegelin ja Kantin sekä Wienin piiriin tutkijoille myös muualla kuin Suomessa.

Mannisen tutkimus kohdistuu pääosin 1700-luvun lopun ja 1800-luvun filosofisiin aatteisiin ja oppeihin, siis siihen aikaan Ruotsin ja Suomen historiaa, josta viime vuosina on julkisuudessakin paljon väitelyä. Mannisen perusajatuksena on seurailta, miten valistuksellinen järki retkeilee ja kehittyä ajattelijoiden ja vaikuttajien kirjoituksissa ja miten se vaikutti myös poliittiseen elämään. Teos valaisee monelta osin uudella ja perinpohjaisemmalta tavalla, mitä oikeastaan merkitsi, että suomalainen sivistyneistö otti tehtäväkseen kansallisen ja samalla eurooppalaisen kulttuurin asian ajami-

sen Suomessa ja miksi erot verrattuna ruotsalaiseen sivistyneistöön olivat niin suuret.

Manninen kiinnittää kaikissa teoksen osissa huomiota siihen, miten kiinteässä suhteessa eurooppalaisiin virkaveljiin ja yleensä eurooppalaiseen aatemaailmaan ja keskusteluun ruotsalaiset ja suomalaiset olivat. Frans Mikael Franzén, Benjamin Höijer, Johan Vilhelm Snellman, Wilhelm Bolin ja useat muut tekivät kaikki pitkiä, usein vuosia kestäviä matkoja muualle Eurooppaan ja solmivat tuttavuusuhteita aikakauden merkittävimpiin eurooppalaisiin aatteen miehiin ja filosofeihin.

Esimerkiksi Snellmanin ja erityisesti Suomessa syrjäytetyn ja pitkiksi ajoiksi tuntemattomaksi jääneen Wilhelm Bolinin suhteet eurooppalaisiin filosofeihin olivat niin tiiviitä, että oli lopulta mahdotonta sanoa, kumpi osapuoli oli varsinainen vaikuttaja ja uusien ajatusten lähde. Näin aktiivista osallistumista kansainväliseen kulttuuriseen keskusteluun saa nykyään etsiä. Etenkin asiaan tarkemmin perehtymättömien maallikkosten, joskus jopa tutkijoidenkin mielessä näyttää vielä usein vallitsevan käsitys, että Suomi oli 1800-luvulla suljettu alue, jonkinlainen kulttuurinen umpio, jonka suhteet ulkomaailmaan olivat harvinaisia ja joka tapauksessa pinnallisia. Mannisen tutkimus ikään kuin palauttaa osan kansallisista, kollektiivista muistia.

Manninen käyttää hyödykseen runsaasti kirjeenvaihtoa niin, että teos heijastelee jo rakenteeltaan ajankohdan aatteellista keskustelua. Lukija siirtyy ikään kuin ajassa taak-

sepäin ja joutuu mukaan usein kiivaaseenkin väittelyyn, jonka jäljet erottuvat sittemmin Suomen kulttuurin ja politiikan historiassa. Manninen kiinnittää lukijan huomion myös niihin olosuhteisiin ja historiallisiin tilanteisiin, joiden puitteissa vuoropuhelu tapahtui. Näin keskustelut suhteellistuvat ja saavat elävämmän merkityksen. Ilmeisesti tutkimuksen aate- ja oppihistoriallisesta luonteesta johtuu, ettei Manninen kuitenkaan kiinnitä suurempaa huomiota ajan poliittiseen ja yhteiskunnalliseen historiaan. Paikoitellen Manninen rajoittuu vain filosofisten oppien käsittelyyn ja jättää muut diskurssi- ja toimintamuodot sivuun. Pitemmälle menevä dialoginen kontekstualisaatio olisi antanut tutkimukselle vielä laajempaa relevanssia.

Teos alkaa jännittävällä kuvauksella Franzénin matkasta Ranskan vallankumouksen jälkeiseen Eurooppaan, Alankomaihin, Ranskaan ja Englantiin. Intomielisestä vallankumouksellisesta tulee matkan myötä pettynyt idealisti. Kuten monille muille sivistyneistön edustajalle, Franzénillekin kumouksen jälkeinen todellisuus murtaa ihanteelliset kuvitelmat vapauden, veljeyden ja tasa-arvon maailmasta, ja kotiin palaa filosofialle ja runoudelle antautuva rauhan mies. Franzénin kohdalla jäi kuitenkin kaipaamaan ajankohdan esteettisten teorioiden (esim. Schillerin) ja niiden vaikutusten erittelyä semminkin, kun kyseessä on runoilija.

Ruotsin ja samalla tietysti Suomen 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun ehkäpä mer-

kittäväntä filosofia Benjamin Höijeriä käsittelevissä luvuissa Manninen tarkastelee pääosin hänen suhdettaan saksalaiseen idealismiin ja ennen kaikkea Kantiin ja Fichteen. Höijeriä voidaan pitää näiden filosofioiden maahantuojaana mutta samalla niiden kriittisenä soveltajana ruotsalaisen yhteiskunnan ja kulttuurin haasteisiin. Suomalaisen kulttuurin ja Suomen historian kannalta katsottuna Höijeriä koskevilla kirjoituksilla on laajempaakin merkitystä kuin vain filosofista. Manninen asettaa nimittäin osin Höijerin pohjalta kysymyksen, miksi hegeliläisyys sai Suomessa niin paljon vahvemman aseman kuin Ruotsissa.

Mannisen perustelut vakuuttavat. Hän osallistuu omalta osaltaan viimeaikaiseen keskusteluun siitä, mitä Suomen irtoaminen Ruotsista oikeastaan merkitsi ja mikä maiden kulttuurien välinen perusero oli. Kysymys ei välttämättä ollut yksinomaan siitä, että Suomi irtaantui demokraattisemmasta ja liberaalimmasta Ruotsista ja yhdistettiin Venäjään.

Miksi sitten hegeliläisyys sai niin vahvan aseman Suomessa? Tätä ongelmaa käsittelevät teoksen laajimmat luvut. Mannisen näkökulma on kaksitahtoinen. Toisaalta hän erittelee tarkoin, mikä oli suomalaisten hegeliläisten J. J. Tengströmin, Alexander Blomqvistin, Snellmanin, Robert Tengströmin ja muiden suhde Hegeliin. Toisaalta hän kiinnittää huomiota siihen, että suomalainen hegeliläisyys oli suurelta osin omaa tuotetta, olosuhteiden mukaan tulkittu suhteellisen riippumaton muunnelma saksalaisesta alkuperäismallista.

Hegeliläisyys oli Suomessa elävää filosofiaa, ja teorian vaikeat käsitteet muuttuivat käytännön teoiksi.

Jo Snellmanin liittyminen osaksi nuorhegeliläistä suuntausta merkitsi osittaista luopumista yhä konservatiivisemmän 'vanhahegeliläisyyden' jäykistä valtiokäsityksistä ja dogmeista. Ajan haasteiden mukaisesti suomalainen hegeliläisyys alkoi Mannisen mukaan jakaantua ja hajota itse asiassa sisästä päin suunnan edustajien joutuessa pohtimaan ajatuksiaan uudelleen erityisesti Aleksanteri II:n liberalistisen ohjelman tullessa tunnetuksi ja uudistusten alkaessa toden teolla.

Olenaisena piirteenä muutoksessa oli, että hegeliläinen käsitys valtion universaalista merkityksestä alkoi murentua, ja sen rinnalle alkoi tunkeutua eriytyneempi käsitys valtion ja kansalaisyhteiskunnan suhteesta ja yhteiskunnan ristiriitaisesta luonteesta. Nuorhegeliläisyyden ja yhä eriytyneemmän yhteiskuntanäkemyksen leviämisen myötä suomalaisessa aatteellisessa keskustelussa alkoi esiintyä piirteitä, jotka lähenivät materialistisia ajatuksia. Marxin ja sosialismin aave alkoi kummitella myös Suomessa.

Ratkaisevaa murrosta merkitsivät viipurilaisen Carl Immanuel Qvistin 1850-luvulla hegeliläisyyden pohjalta lähteneet mutta yhä selvemmin liberalismin suuntautuvat ajatukset mutta erityisesti Mannisen laajasti käsittelemän Wilhelm Bolinin filosofinen ja kulttuurinen työ. Perustellusti Manninen korostaa Bolinin monessakin suhteessa ratkaise-

vaa merkitystä. Bolin aloitti keskustelun uskantilaisuudesta, käsitteli kirjoituksissaan schopenhauerilaista elämänfilosofiaa, joka juuri tuolloin toden teolla alkoi levitä eurooppalaisessa keskustelussa, mutta omisti huomattavimman osan elämäntyöstään Ludwig Feuerbachin materialistisen teorian tutkimiselle ja levittämislle.

Bolin oli suomalaisista 1800-luvun filosofiasta ja kulttuuripersoonallisuuksista epäilemättä kansainvälisin. Hänen läheiset henkilökohtaiset suhteensa esimerkiksi juuri Feuerbachiin ovat loisteliaa esimerkiksi siitä, miten pienenkin, tuolloin todella periferisen maan filosofi voi saada laajaa eurooppalaista merkitystä. Kulttuurisesti näkyvin esimerkki Bolinin merkityksestä on kuitenkin hänen yhteistyönsä Wienin niin kutsutun myöhäisvalistuksen edustajien, etenkin Ludwig Anzengruberin ja Friedrich Jodlin kanssa. Bolin ei ollut Feuerbachin opetuslapsi vaan tasavertainen kumppani, joka monessakin suhteessa arvosteli tämän oppeja. Hän ei voinut hyväksyä esimerkiksi Feuerbachin käsitystä yksilön sosiaalisesta erillisyydestä ja rakkauden merkityksestä sosiaalisissa suhteissa vaan täydensi käsityksiä historiallisempaan ja yhteiskunnallisempaan suuntaan, jonka vuoksi käsitykset alkoivat muistuttaa dialektista materialismia.

Teoksen loppuun Manninen on sijoittanut luvun, joka käsittelee Wienin piiriin kuuluneen Otto Neurathin teorioita ja tutkimuksia. Luku on suomalaisen valistuksellisen ajat-

telun kehityksen kannalta toissijainen, vaikka se muutoin onkin Mannisen esittämän ajattelun linjan kannalta tärkeä. Neurath jäi pitkäksi aikaa vähälle huomiolle käsiteltäessä Wienin piirin muita jäseniä, esimerkiksi Carnapia, ja vasta viime vuosina on alettu kiinnittää huomiota hänen ajattelunsa perusteisiin. Muista poiketen Neurath laajensi wieniläisten ajattelua yhteiskunnalliseen ja kollektiiviseen suuntaan, tähdensi tiedon sosiaalista luonnetta ja sen inhimillistämistä.

Juha Mannisen teos käsittelee suomalaisen ja eurooppalaisen kulttuurin ja ajattelun välistä vuorovaikutusta ja osoittaa, miten läheisessä yhteydessä Suomi oli aatteellisesti Eurooppaan myös 1800-luvulla, jota on totuttu pitämään nationalismin synnyn aikakautena. Manninen joutuu näin koskettelemaan, sitä tarkemmin eksplikoimatta, suomalaisen kansallisuusaatteen erityislaatua ja eroja suhteessa vanhoihin eurooppalaisiin valtioihin. Koska sivistyneistöllä oli etenkin 1800-luvulla ratkaiseva merkitys kansallisen ajattelun ja kansallistalvion muodostamisessa, näkökulma olisi vielä laajentunut, mikäli tekijä olisi viitannut sivistyneistön asemaan ja merkitykseen yhteiskunnassa, politiikassa ja kulttuurissa sekä sikäli teosten merkitykseen myös sivistyneistön itsemäärittelynä ja itselegitimäationa.

Teos täydentää monessa suhteessa sitä yksipuolista kuvaa, mikä 1800-luvun Suomen aatteellisesta kehityksestä on yleistynyt ja jota nykyään mielellään levitetään julkisuudes-

sa. Kuva on huomattavasti rikkaampi ja moninaisempi kuin usein on ajateltu. Mannisen hahmottelema valistuksellisen järjen linja on jotain muuta kuin mitä postmodernit teoreetikot ovat ymmärtäneet valistuksen projektilla. Kaiken kaikkiaan Mannisen teos on tarkkaa ja yksityiskohtaista tutkimusta, joka avaa uusia, hedelmällisiä näkökulmia 1800-luvun aate- ja oppihistoriaan ja antaa eväitä myös Suomen kulttuurisen historian uudelleen tarkasteluun laajemminkin.

Michael John Petry – Pertti Karkama

Kaupan työn naisistuminen

Marjaliisa Hentilä: Keikkavaaka ja kousikka. Kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalveluaikaan. Liiketyöväenliitto ja Edita 1999 Helsinki. 515 s., kuvitettu.

■ *Marjaliisa Hentilän* väitöskirja "Keikkavaaka ja kousikka. Kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalveluaikaan" on muhkea kirja, jolle tekijä on asettanut ainakin kolme suurta tehtävää. Ensinnä hän haluaa tutkia syitä ja selityksiä kaupan myyntityön muutokselle ja myyntihenkilökunnan naisistumiselle sekä myyntityötä tekevien yhteiskunnallisen aseman ja säätyamastumisen muutokselle. Tätä muutosta on lähdetty selittämään yhteiskunnan

modernisaatiosta (työnjaon kehityksestä) ja suomalaisen naisen vahvasta asemasta käsin. Suuren osan teoksesta viekin myyntityön kehityksen tarkka ja yksityiskohtainen kuvailu. Toinen työlle otettu suuri teema on kaupan työntekijöiden järjestäytymisen tutkiminen. Taustalla on vanha kaupan miesvaltaisen työntekijäkunnan "herraskaisuus" sekä kaupan taloudellinen ja ideologinen jakaantuminen toisaalta suuriin ja pieniin yrityksiin, toisaalta yksityisliikkeisiin ja osuustoimintaan. Kaikkialla tarkastelussa korostuu sota-aikojen, erityisesti toisen maailmansodan, suuri merkitys tutkimuksissa prosesseissa. Kolmas työlle asetettu tavoite liittyy järjestäytymiseen. Kirja on samalla Liiketyöväenliiton historia, ja tutkimuskohde itse on ollut tilaamassa ja rahoittamassa tutkimustyötä. Tästä syystä tutkittavaksi on tullut ajallisesti kovin pitkä, noin sadan vuoden mittainen periodi. On ymmärrettävää, ettei tarkastelu voi olla yhtä tarkkaa ja kattavaa periodin kaikissa vaiheissa. Liiketyöväen historian kirjoittamisen motiivi on myös merkinnyt sitä, että työssä on suuri merkitys aiemman tutkimuksen kokoamisella ja systemaattisella esittämisellä. Tämä tulee esille erityisesti työn kvantitatiivisissa tarkasteluissa, jotka on tilaa säästämättä esitetty kahdesti, sekä kuviona että taulukkoina erillisessä liitteessä, siitä huolimatta että aineisto on vain muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta jo toisaalla julkaistua.

Työn teoreettinen ote määritellään tutkimuskohteen mukaan. Se täydentää aiemmin

kaupan tutkimuksessa suosittua makrotaloudellista näkökulmaa. Työprosessin, säätyamastumisen ja järjestäytymisen tutkimus tekee siitä myös sosiaalishistoriaa. Toisaalta naispuolisiin kaupan työntekijöihin keskittyminen ja kaupan myyntityön naisistumisen problematisoiminen tekee siitä kirjoittajan mukaan naishistoriaa. Tutkimusotteen määrittäminen vain tutkimuskohteen kautta ei ole riittävää, eikä anna selvää kuvaa tutkimuksen näkökulmasta, teoreettisesta taustasta ja käytetyistä käsitteistä. Sekä sosiaali- että naishistoria ovat niin laajoja tutkimuksen kenttiä, etteivät nämä käsitteet vielä hahmota tutkimusotetta selkeästi. Työn teoreettinen ote tulee esille vain hyvin fragmentaaraisesti ja usein rivien välissä. Myös tekijän lähdekritiiset näkökohdat ovat jääneet pääsääntöisesti tutkimusraportin ulkopuolelle.

Arkistoaineistojen käyttö on työssä niukkaa. Tätä on perusteltu mielestäni hyvin sillä, että esim. viranomaisaineisto tai kauppalikkeiden tiliaineisto eivät juuri kertoisi kaupan työntekijöiden työstä ja vielä vähemmän heidän ammatillisesta järjestäytymisestään. Lähdeaineiston keskeisen osan muodostaakin erilainen painettu materiaali, jota kaupan työntekijät lehtiensä, ammattiyhdistyksiensä ja -liittojensa julkaisemana tai muistelmien kautta ovat tuottaneet. Tämä aineiston "vinous" olisi kuitenkin antanut aiheita lähdekritiisiin kommentteihin ja vinoutuneisuuden jatkuvaan huomiointiin ottamiseen. Mahdollisista vinoutumista voisi ottaa esille

esim. poliittisen sarron. Esimerkiksi 20- ja 30-luvulla julkaistuissa muistelmissa tai muistokirjoituksissa tuskin korostettiin esim. osuustoimintaliikkeen alkuvaiheeseen liittyntä aatteellista paatosta ja kapitalisminvastaisuutta. Toinen mahdollinen aspekti on kaupan työntekijöiden hyveellisyyden ja kunniallisuuden liiallinen korostuminen. Mielestäni tekijä itsekin hiukan syylistyy tähän kuvatessaan esim. kahvin laajamittaista vääräntämistä – sikurin sekoittamista kahvin sekaan – säästäväisyydeksi eikä asiakkaiden pettämiseksi. On varsin kiinnostavaa, jos kaupan työntekijöiden itsensä tuottamat lähteet pääsääntöisesti vaikenivat elintarvikkeiden vääräntämisestä, heidän omasta moraalistaan huonon kuvan antavasta kauppatavasta. Asiakkaiden systemaattinen pettäminen liittyy myös kaupan organisaation muutokseen sikäli, että se auttoi osuustoimintaa perustelevaan tarpeellisuutensa.

”Keikkavaaka ja kousikka” on kirjana miellyttävä, sen tekstiosuus on huolellisesti viimeistelyä ja kuvituksen kokonaisuudessa tekijä on tehnyt aivan esimerkillisesti työtä. Kuvilla on aivan ilmeisesti ollut myös tutkimuksellista merkitystä, minkä tekijä vahvistikin väitöstilaisuudessa. Hyvää on myös pitkin matkaa esitetyt vertailut kehitykseen Pohjoismaissa, Länsi-Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Nämä vertailut antavat selkeän kuvan siitä, mitkä aspektit suomalaisessa kehityksessä olivat todella omaperäisiä ja mitkä vastasivat yleistä kehitystä. Sen sijaan kirjan teknisemmät osat, nootit ja läh-

deluettelo eivät ole viimeisteilyssä samalla tasolla. Lähdeviitteissä tekijä soveltaa ”rykelmäteknikkaa”, ja lukijan on vaikeata hahmottaa miksi mihinkin lähteeseen on viitattu. Lähdeviitteisiin on sullottu myös joko tekstiin tai poistettavaksi soveltuva aineistoa. Lähdeluettelossa arkistolähteet on merkitty epäsystemaattisesti ja se sisältää joitakin virheitä.

Marja-Liisa Hentilän työ tuo esiin paljon tutkitusta kaupan historiasta sen vähemmän tutkitun puolen, työprosessin kaikkine vivahteineen. Voi sanoa että valintamyyntiä edeltävän kauden kauppa, vanhan ajan palvelumyymälä, herää kirjan lehdillä vilkkaaseen elämään. Myyjän, erityisesti naismyyjän, tiedot, taidot, ongelmat ja unelmatkin saavat sijansa. Selkeästi tulee esiin myyntityön kaksi puolta, toisaalta tavaroiden käsittely, mittaaminen ja pakkaaminen, toisaalta asiakassuhteen psykologinen puoli. Molempia аспектеjä valaistaan osuvasti valitulla esimerkkiaineistolla ja kuvituksella. Tämä on työn suurin vahvuus. Samoin teoreettisestikin kiinnostava kysymys sukupuolen mukaisessa erottelussa tapahtuvasta muutoksesta saa runsasta valaistusta. Vaikka tämä työn tutkimuksellisesti tärkein teema jatkuvasti on hukkumassa kaiken muun materiaalin varjoon, voi siitä niin halutessaan poimia kiinnostavia argumentteja, joita keskustelu ja uusi tutkimus toivottavasti eivät ohita. Erityisen ansiokasta on naisten oman aktiivisen roolin korostaminen ns. naisalojen muodostumisesta ja säilymisestä. Kaupan naiset oman alansa samapalkkai-

suuden vastustajina on haastava tulos.

Kysymys työmarkkinoiden sukupuolen mukaisesta työnjaosta on poikkeuksellisen ajankohtainen ja jännittävä. Skandinaviaa on syystä kutsuttu työmarkkinoiden Afganistaniksi ja EU on hiljattain osoittanut erityisen moitteettoman juuri Suomen työmarkkinoiden sukupuolisesta vinoutumisesta. Usein esitetään, että kyse on paradoksaalisesta kehityksestä, kun muuten tasa-arvoon pyrkivä Pohjola onkin sukupuolen mukaan jakautuneen työelämän suhteen teollisuusmaiden takapajuisin alue. Olen nähnyt tästä syytettävän sekä kulttuurista että hyvinvointivaltiota. Marjallisa Hentilän työssä on oikeastaan kaksi selitystä voimakkaalle sukupuolen mukaiselle työnjaolle. Toisaalta hän korostaa vanhaa historiallista perinnettä, vanhan maatalousyhteiskunnan talonpoikaistalouden työnjakoa miesten ja naisten töihin. Tämä selittäisi tekijän mukaan miksi tietyt kaupan alat olivat naisia tietyt miesvaltaisia. Tämän rinnalla teoksessa esiintyy myös viittauksia eri sukupuolten ”luontaisiin” edellytyksiin; naiset ja miehet sopivat eri töihin eri tavoin. Naisille sopii tarkkuutta, näppäryyttä ja suurta hygieenisyyttä edellyttävä työ, miehille taas raskas ja likainen työ. Näiden argumenttien heikkoutena on se, ettei staattinen menneisyys selitä kovin hyvin tutkittavaksi asetettua historiallista muutosta. Lisäksi kaupankaan alueella kevyet ja raskaat – tai puhtaat ja likaiset – työt eivät näytä jakaantuneen sukupuolien stereotyyppisten ominaisuuksien

mukaan. Sen sijaan Hentilä avaa kokonaan uuden tutkimuslinjan korostaessaan, miten naiset itse esimerkiksi ay-toiminnassa ovat tietoisesti pyrkineet ylläpitämään syntynyttä jakoa ja ovat puolustaneet naisalojen säilyttämistä matalapalkka-aloina. Tässä suhteessa teoksen "history from below" -näkökulma tuo esille aspektin, jota tähänastinen työelämän sukupuolittavia käytäntöjä tarkasteleva yhteiskuntatieteellinen tutkimus on väheksynyt.

Tutkimuksena Marjaliisa Hentilän työ olisi voittanut palkinnon, jos siinä olisi voitu keskittyä selvästi lyhyempään periodiin ja selittämään keskeiseksi ja tärkeäksi muodostunutta matalapalkka-alan synnyn ja sukupuolen mukaisen työnjaon muuttumisen prosessia. Nykyisellään teos sisältää tärkeän uuden avauksen, jota tekijä itse tai joku toinen työelämän historian tutkija toivottavasti mahdollisimman nopeasti lähtee kehittämään pidemmälle.

Matti Peltonen

Korkeakoulutus tutkimuskohteena

Arto Nevala: Korkeakoulutuksen kasvu, lohkoutuminen ja eriarvoisuus Suomessa. Suomen Historiallinen Seura. Bibliotheca historica 43. Helsinki 1999. 274 s.

■ Joensuun yliopistossa kesälä 1999 väitelleen *Arto Nevalan* väitöskirjan "Korkeakoulutuksen kasvu, lohkoutuminen ja eriarvoisuus Suomessa" aikajänne virittyy Turun Akatemian perustamisesta, vuodesta 1640, nykypäiviin; keskeisimmät tarkastelut koskevat toisen maailmansodan jälkeistä aikaa. Suomen historiasta väitelleen Nevalan tutkimusote on omassa eräänlaisessa makrohistoriallisuudessaan myös olennaisesti yhteiskuntatieteellinen ja koulutussosiologinen. Nevala tutkii sekä korkeakoulupoliittikkaa että korkeakoulujen opiskelijakuntaan rekrytoitumista Suomessa.

Työhön mahtuu lisäksi eri maita vertailevia tutkimusosuuksia. Nevala päätyy siihen, että tilanteet tasa-arvo- tai eriarvoisuusrintamalla näyttävät Ruotsissa ja Suomessa kuta-kuinkin yhtäläisiltä eikä ero Irlantiinkaan nähden ole kovin merkittävä. Sen sijaan Englanti, Saksa ja Ranska eroavat jo enemmän Pohjoismaista.

Nevalan tutkimus nojaa yhtäältä aikaisempiin tutkimuksiin ja ns. sekundäärilähteisiin, mutta myös painamattomia ensi käden lähteitä ja aineistoja

on kerätty ja käytetty. Massiivisin aineisto, johon tutkimus enimmältään perustuu, on numeerista, tilastoaineistoa, joka käsittää tiedot 125 000 henkilöstä. Tekijä onnistuu hallitsemaan eri lähteistä ja tiedostoista suurella työllä kokoamansa mittavan ja massiivisen tilastoaineiston omalla kärsivällisyytellä vaativalla, hieman käsityöläismäisellä otteellaan kokonaisuudessaan hyvin. Tosin lukija saa eteensä kaikkiaan 40 taulukkoa, 17 kuviota ja 18 liitettä. Taulukot ja kuvat eivät kaikki aivan yhdellä silmäyksellä avaudu. Nevalan tutkimuksen lähteet ovat kattavat ja hyvässä käytössä.

"Oman" suomalaisen tutkimusperinteen esittelyssä Nevala erottaa yhtäältä opiskelijoita koskevan pitkän, kolmisukupolvisen, linjan sekä toisaalta korkeakoulupoliittikan tutkimusperinteen, jonka hän arvioi ohueksi mutta tasokkaaksi. Spesifisti korkeakoulupoliittista tutkimusta ei Suomessa ole koskaan liiemmästi tehty. Sen sijaan opiskelijatutkimusta, kuten tekijä vähän oudosti sanoo, siis opiskelijoita ja opiskelijakuntaa koskevaa tutkimusta on Suomessa tehty huomattavasti enemmän ja varhemmin.

Opiskelijoita koskevan tutkimuksen Nevala jakaa kolmeen polveen. Ensimmäiseen polveen kuuluu alan varsinainen pioneerityö Gunnar Palanderin Tilastollisia Tietoja Turun Akatemian ylioppilaista, joka on julkaistu vuonna 1903. Muista ensimmäisen polven tutkimuksista ansaitsee erityis-maininnan Heikki Wariksen pieni klassikko "Yliopisto sosiaalisen kohoamisen väylänä"

vuodelta 1940. Ensimmäiset opiskelijoita koskeneet tutkimukset olivat otteeltaan historiallisia ja teemaltaan ajan hengen mukaisesti lähinnä sosiaalisen nousun tutkimuksia. Toiseen sukupolveen kuuluvat tutkimukset ovat käsitelleet etenkin 1960- ja 1970-luvulla vallinneita tilanteita. Kolmannen polven tutkimukseksi Nevala nimeää lähinnä Turun yliopiston koulutus sosiologian tutkimuskeskuksessa tehdyt työt.

Tutkimustehtävää muotoillessaan Arto Nevala on tehnyt kaksi keskeistä rajausta. Aika, jota tutkimus olennaisimmin käsittelee, on rajattu toisen maailmansodan jälkeisiksi vuosikymmeniksi. Näin on ollut tekijän mukaan perusteltua menetellä, koska moderniksi luonnehdittava korkeakoulupolitiikkakin on syntynyt vasta verraten myöhään. 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla korkeakoulutus on käynyt läpi runsaan 350 vuotta pitkän historiansa rajuimmat muutokset. Esimerkiksi opiskelijoita on nyt vuosituhannen vaihteessa kymmenen kertaa enemmän kuin 1940-luvun lopulla ja kahdenkymmenen korkeakoulun muodostama yliopistolaitos kattaa koko maan.

Toinen tärkeä rajausta on se, että Nevala tutkii vain tiedekorkeakouluja (17), mutta ei taidekorkeakouluja eikä ammattikorkeakouluja.

Nevala rakentaa tutkimuksensa kahden keskeisen muutoksen varaan. Nämä ovat korkeakoulutuksen kasvu ja erilaistuminen. Päästäkseen niihin käsiksi tekijä on konstruoinut neljä näkökulmaa ja peräti 20 erilaista tutkimuskysy-

mystä. Tutkimusasetelma näkökulmineen ja kysymyksineen on lukijan näkökulmasta turhan moniaineksinen ja esitystavaltaankin vaikeaselkoinen. Onneksi tekijä itse on tiennyt, mitä tehdä. Nevala tutkii sitä, mitä suomalainen korkeakoulupolitiikka on ollut ja miten se on toteutunut. Miten korkeakoulupolitiikan tietyt keskeiset tavoitteet ja toisaalta korkeakoulutuksen käytännöt, lähinnä opiskelijavirtojen kuluksi operationalisoituna, ovat tai eivät ole niveltyneet toisiinsa? Miten tavoitteet ovat realisoituneet käytännön toimissa? Miten korkeakoulupolitiikka vaikuttaa korkeakoulutukseen? Laajimmillaan Nevalan tutkimus käsittelee kysymystä siitä, missä määrin koulutus vaikuttaa muuhun yhteiskuntaan ja päinvastoin: miten ns. yhteiskunta vaikuttaa koulutukseen. Tästä hedelmällisestä jännitteestä aukeaa monia lähistoriamme tärkeitä ja korkeakoulutuksen kannalta mielenkiintoisia tutkimuksen juonteita.

Jos halutaan etsiä yksi, yli muiden käyvä kysymyksenasettelu Arto Nevalan tutkimuksesta, epäilemättä sellaiseksi voidaan osoittaa tasa- ja eriarvoisuus suomalaisen korkeakoulutuksen kentällä. Kysymys on koulutusmahdollisuuksien tasa-arvosta; siitä, miten eri sosiaaliryhmistä haekudutaan ja päästään korkeakoulutukseen; kieliryhmien ja sukupuolten välisestä tasa- ja eriarvoisuudesta; valtakunnan eri alueiden korkeakoulutusprofiilien erilaisuudesta; myös korkeakoulujen ja tieteenalojen (tiedekuntien) erilaistumisesta.

Työn metodiset rajaukset ja ratkaisut ovat perusteltuja ja palvelevat hyvin käytettävissä olevilla aineistoilla mahdollisia operaatioita. Työssä käytettyjen sisäisesti heterogeenisten sosioekonomisten ryhmien – ylemmät toimihenkilöt (yrittäjät ja työnantajat), alemmat toimihenkilöt (pienyrittäjät); työntekijät, maatalousväestö, (maatalousyrittäjät, -työnantajat ja -tekijät); sekä muut (eläkeläiset, opiskelijat, työttömät jne.) – soveltuvuudesta tämän tapaiseen tutkimukseen voitaisiin kyllä keskustella pidempäänkin. Jos sosioekonomisten luokitusten tilalle olisi voitu ottaa vanhempien koulutustasoa kuvaava yksiselitteinen muuttuja tarpeen mukaan yhdistettynä vaikka tulotietoihin, olisi tietyiltä osin päästy nyt saavutettuja selkeämpiin analyysihin ja tuloksiin.

Korkeakoulupolitiikan analyysistä, Nevala käyttää suurimman osan 1990-luvun korkeakoulupolitiikkaan. Näiltä osin myös olennaisten, kauaskantoisten ja toisaalta epäolennaisten ja vähämerkityksellisten asioiden välisessä eron teossa olisi ollut parantamisen varaa. Alaotsikolla ”lehmä hammaslääkärintuoliin” varustettu jakso on otsikoltaan huono vitsi ja sisällöltään triviaali. Aikoinaankin vain neuvoantavana elimenä toimineen korkeakouluneuvoston ympärillä pyörivät tarkastelut eivät myöskään kovin painavaa asiaa tuota. Joka tapauksessa 1960-luvun puolivälin murros, keskitetyn valtiollisen korkeakoulupolitiikan käynnistyminen saa työssä ansaitsemansa huomion. Korkeakoulupolitiikasta tuli osa hyvinvointivaltio-

ta rakentavaa yhteiskuntapolitiikkaa, ja samalla sen toivottiin palvelevan alueellisen ja sosiaalisen tasa-arvon edistämisen tärkeänä työvälineenä. Tuolloin vallitsi niin sanoaksemme tasa-arvon superideologia, ja siihen myös lujasti uskottiin.

Leimallisinta suomalaiselle korkeakoulupolitiikalle lienee kaikkina aikoina ollut se, että suunnitelmat ja ns. todellisuudet ovat yleensä edenneet eri tahtiin, mikä Nevalan tutkimuksessa tulee selkeästi esiin. Toisaalta on todettava, että Nevalan laatima korkeakoulupolitiikan kausitus ei mielestäni ole täysin onnistunut. Se hajoo uusimmalta ajalta miltei perusteita aivan turhan pieniin jaksoihin. Mitään kohtalokasta tästä ei kuitenkaan hänen tutkimukselleen seuraa.

Korkeakoulupolitiikan tavoitteita ja todellisuutta verratessaan Nevala etenee varmaotteisesti. Opiskelijamäärän kasvu, karsintajärjestelmien yleistyminen, kilpailu ja ns. ylioppilassuma lieveilmiöineen tulevat kaikki asiaankuuluvasti käsitellyiksi. Kielisuhteiden taasoittuminen samoin kuin naisten nousu enemmistöksi huomataan niin ikään hyvin. Tieteenalat tekijä ryhmittelee neljään luokkaan: statusalat (oikeus-, kauppa-, lääke- ja eläinlääketieteet sekä teknistieteellinen koulutus), suuralat (matemaattis-luonnontieteelliset, humanistiset ja yhteiskuntatieteet), kasvatustiede sekä pienet alat. Luokituksen kriteereitä ovat lähinnä karsinta, se miten tiukkaa alalle pääsy on, koulutusmäärät ja yhteiskunnallinen arvostus. Näissä tarkasteluissa tutkimus tuo selke-

ästi esiin sen, millaista koulutusvirtojen suunnittelu ja ohjailu vaikutuksiltaan on; suuria linjoja on mahdollista säädellä, sen sijaan yksittäisten ihmisten koulutusvalintoihin ja käyttäytymiseen ei ole kovin helppo vaikuttaa – ainakaan opetusministeriön käytettävissä olevin keinoin.

Koulutuserojen muutoksia, erojen pysyvyyttä ja eriarvoisuuden eräänlaista kätkeytymistä tarkastellessaan Nevala kyllä kykenee pitämään punaisen langan käsissään, joskin lukijan kannalta hän ei aina tuo asioitaan kovin vaivattomasti esille. Joka tapauksessa esimerkiksi lukion rooli koulutusuran solmukohtana tulee selväksi. Korkeakoulutuksen sotien jälkeinen laajeneminen on eniten hyödyttänyt syrjä-Suomen tai ns. periferia-alueiden nuoria ja osin kohentanut koulutusmahdollisuuksien tasa-arvoa. Huomattakoon, että asiaan vaikuttavat myös väestömuutokset maan reunaluodeilla.

Sosiaalitaustoja koskevat tiedot 125 000 uutta korkeakouluopiskelijaa käsittävästä aineistosta vuosilta 1945–95 kertovat Nevalan käsissä sen, että 1970-luvun alkuun asti leimallista oli sosiaaliryhmien välisten osallistumiserojen taasoittuminen. Sen jälkeen suunta muuttui. Ylimmän sosiaaliryhmän osuus alkoi voimakkaasti kasvaa siten, että 1990-luvulla noin 40 % uusista opiskelijoista on ylempien toimihenkilöiden jälkeläisiä. Itse asiassa Nevala löytää tässä kaksihuippuisen mallin, koska myös ryhmä muut on noussut voimakkaasti näkyviin. Nimenomaan tätä kohtaa olisi selke-

yttänyt vanhempien koulutustaustan analyysi, jolloin ryhmä muu olisi asetunut oikealle paikalleen. Nevala tarkastelee sosioekonomisten ryhmien osallistumista korkeakoulutukseen vuosina 1950–95 laskevilla ns. osallisuuskertoimilla, jotka kertovat mm. sen, että 1990-luvulla ylimmän sosiaaliryhmän lapsia osallistui korkeakoulutukseen noin neljä kertaa enemmän kuin työväestön jälkeläisiä. Tutkimuksessa tulee tältä osin esiin monia mielenkiintoisia nyansseja. Yksi keskeinen tulos ja johtopäätös on, että viime vuosikymmenten korkeakoulutuksessa alueellinen ja sosiaalinen tasa-arvo ovat irtaantuneet toisistaan.

Alueellisessa tarkastelussa käy ilmi korkeakoulutusalueiden erilaistuminen koulutustarjonnan, osallistumisen ja sijoittumisen osalta. Poliitiikan tärkein keino opiskelijavirtojen ohjailussa on ollut tarjonnan sääteily. Alueasioista todettakoon tässä vain Uudenmaan runsas status- ja suuraloille painottunut tarjonta sekä se, että uusmaalaiset sijoittuvat huomattavan usein oman alueensa opinahjoihin.

Korkeakoulutuksen lohkoittumisesta työssä todetaan Sakari Aholaan viitaten, että itse asiassa eliittiyliopisto on nyt syntynyt massoituneen korkeakoululaitoksen sisälle. Statusalat ovat pysyneet statusaloina ja kytkennät vanhempien korkeaan sosiaaliseen asemaan ovat tiukat. Tässä tekijä soveltaa "ahtautuneet portit" selitystä: mitä vaikeammaksi sisäänpääsy muuttuu, sitä enemmän ylemmistä sosiaaliryhmistä kyseiselle alalle tul-

laan. Toisaalta täytyy jälleen muistaa, että ylimpään sosiaaliryhmään kuuluvien lukumääräkin on väestössä noussut, kaksinkertaistunut vuodesta 1970 lähtien. Alueellisen rekrytointipohjan kapeudella mitattuna ”nurkkakuntaisimmiksi” opinahjoiksi osoittautuvat nykyään Uudenmaan läänin erikoiskorkeakoulut, jotka 1990-luvulla ovat kaiken lisäksi entisestään vain vankentaneet elitististä luonnettaan.

Työnsä lopuksi tekijä käy läpi muutamia alan keskeisiä teorioita. Niistä hyödyllisin on Keith Arrowilta periytyvä ns. suodatinteoria, joka nimensäkin mukaisesti sopii valaisemaan koulutuksen portaittaisen valikoinnin ja korkeakoulutuksen sisäisen lajittelun keskeisiä vaikutuksia.

Toisen maailmansodan jälkeinen korkeakoulupolitiikka oli mm. juuri tasa-arvon superideologian siivittämänä vahvasti yhteydessä hyvinvointivaltion rakentamiseen, joka taas nojasi suotuisaan taloudelliseen kehitykseen. Suomella oli varaa vankan julkisen sektorin turvaamiin hyvinvointipalveluihin, jotka myös työllistivät suuren määrän korkeakoulutettuja, lisääntyvässä määrin naispuolisia maistereita. 1990-luvulla korkeakoulupolitiikan iskusanoiksi ovat vakiintuneet talouden kasvun ja kansainvälisen kilpailukyvyn edistäminen. Myös tutkimuksen ja koulutuksen huipuista, laadusta ja arvioinnista puhutaan entistä enemmän. Yliopistot nähdään osaksi kansallista innovaatiojärjestelmää, mitä ikinä se sitten tarkoittaakin.

Mitä painavaa sanottavaa Arto Nevalalla siis kaiken kaik-

kiaan korkeakoulupolitiikan keinoista ja vaikuttavuudesta on? Hänen mukaansa moderni korkeakoulupolitiikka onnistui asettamaan sellaiset raamit, joilla opiskelijavirtojen ”suuria linjoja” kyettiin säätelämään ja sijoittumista ohjailemaan tiettyyn rajaan saakka. Mutta korkeakoulutukseen valikoitumiseen ja osallistumiseen ja niiden myötä tasa-arvoon korkeakoulupolitiikka ei ole saanut pysyvää otetta. Heti kun sisäänoton kasvu hidastuu ja pääsykilpailu kovenee, ylemmät sosiaaliryhmät lisäävät suhteellisesta osuuttaan. 1990-luvulla alueellisen ja sosiaalisen rekrytoinnin yhteys väljeni siten, että karkeasti ottaen parempiosaiset – asuinpaikasta riippumatta – koulutavat jälkeläisiään entistä enemmän tietyillä harvoilla aloilla ja tietyissä korkeakouluissa. Tässä voidaan puhua eräänlaisesta hyväosaisuuden kierteestä sillä myös korkeakoulupolitiikan kokonaislinjoja vedetään nykyään yhä voimakkaammin ”vahvojen alojen” – lääketieteen ja tiettyjen tieteellisteknillisten ja luonnontiedettä soveltavien alojen – toimintatapojen mukaisesti. Informaatiokommunikaatioteknologia ja biotieteet on nyt nostettu huipputieteen ihan-teiksi ja meille muillekin mal-leiksi.

Sangen vaativasta ja kunnianhimoisesta tutkimustehtävästään Arto Nevala muutamista pikkukompasteluista huolimatta pääpiirteissään suoriutuu oikein hyvin.

Osmo Kivinen

Punaisen jättiläisen telaketju-töppöset

Lennart Samuelsson: Röd koloss på larvfötter. Rysslands ekonomi i skuggan av 1900-talskrigen. SNS Förlag (Studieförbundet för näringsliv och samhälle) 1999 Stockholm. 281 s.

■ Historioitsijoita varoitellaan lähderiippuvuudesta, mutta kyllä historia ilman asiakirjalähteitä jää arvailuksi, niinkuin suuri osa itäisen naapurimaan historian käänteistä. Onneksi arkistot ovat siellä raottuneet, ja ensimmäisten joukossa Taloudellisen historian tutkimuslaitoksen tutkija tri *Lennart Samuelsson* on saanut jo tutkimustuloksia esiin, merkittäviä tuloksia eikä vain sensaatioita.

Tuttua on, miten huonosti Venäjä oli valmistautunut ensimmäiseen maailmansotaan, miten Stalin viisivuotissuunnitelmillaan rakensi puolustuksen aineellista pohjaa, miten Neuvostoliitto silti oli luhistua 1941 mutta pystyi toipumaan ja voittamaan Saksan, ja meidän muut perässähihtäjät, mutta sortui silti lopulta aseittensa painon alle 1991.

Samuelsson osoittaa, että jo ennen ensimmäistä maailmansotaa Jan Bloch ei vain pelotellut tulevan suursodan vaaralla, vaan arvasi aika pitkälle oikein, miten suursota muuttuisi näännytyssodaksi, jota mikään valta ei pystyisi voit-

tamaan vaan joka tuhoisasti horjuttaisi yhteiskuntajärjestystä.

Neuvostovalta oli langeta samaan kuoppaan, koska sisällissodan edellyttämä häikäilemättömien voimien keskitys eli 'sotakommunismi' uuvutti loppuun jo nääntynyttä kansaa. Lenin sentään ymmärsi ottaa askeleen taaksepäin, NEP-järjestelmään.

Tuohan on ennestään tuttua, ja samoin on pakkotahtinen kollektivisointi ja raskaan teollisuuden rakentaminen viisivuotisten suunnitelmien tahtiin, niin että työläis-talonpoikainen puna-armeija kyettiin varustamaan panssareilla ja lentokoneilla. Uutta tietoa on se, että tavoitteena ei ollut pelkästään varustautuminen. Suunnittelun pohjaksi arvioitiin imperialististen valtojen sodankäyntikyky, ja Gosplan laati suunnitelmansa sotilasasiantuntijoiden vaatimusten mukaan. Punakomentajat istuivat mukana suunnitteluelimissä, ja tuotantolaitoksissa oli upseereita valvomassa tavaran laatua. Muu maailma ihmetteli panssareiden jytinää Punaisen torin paraateissa ja laskuvarjojoukkoja näytösluontoisissa sotaharjoituksissa. Vakinaisen armeijan kaluston lisäksi valmistettiin varastoon liikekannallepantavan sotajoukon tarvitsemaa tavaraa sen verran kuin laskettiin ensimmäisen sotavuoden aikana kuluvan. Vielä tärkeämpää oli se, että rakennettava raskas teollisuus mitoitettiin niin, että sen tuotanto riitti pitkäänkin kestävänsodan runsaasti arvioituun kulutukseen. Rauhan aikana jäi siis käyttämättä tuotantokykyä, jota voitiin ohjata siviilitarpeisiin.

Panssarivaunutehtaat, esimerkiksi Harkovin 'veturitehdas', varustivat kolhooseja traktoreilla. Lännessä, vihollisen pommitusten ulottuvilla olevan teollisuuden kaksostehtaat rakennettiin kauas itään, Tšeljabinskiin tai Magnitogorskiin, jonne sodan tullen myös uhanalaiset laitokset oli evakuoitava.

Kesän 1941 katastrofi johtui siitä, että sotavoimien johdosta oli likvidoitu pätevää ainesta 1937–38. Tuhatševski menetti henkensä, ja ratsuväkisankari Vorosilov valmisti sisällissodan operaatioiden toistamista. Samaa aikaan päällystön karsinnan kanssa armeijan miesvahvuus kasvatettiin moninkertaiseksi, lähes viisimiljoonaiseksi. Niinpä sotavoima oli melko aloitekyvytön ja taitamaton sekä Suomen sodassa 1939–40 että kesän 1941 alkutaisteluissa. Stalin vielä piti vaikoilutietoja saksalaisten hyökkäysaikaista harhautuksena, eihän Hitlerin pitänyt tyhmästi Vilhelm II:n tapaan törmätä kahden rintaman sotaan, kun Englanti oli vielä kukistamatta. Hyökkäys oli myös odottamattoman voimakas, suunnittelijat olivat luulleet taistelujen alkavan tunnustelevilla kahaikoilla, joiden jälkeen torjunta piti työntää vihollisen alueelle. Joukot oli siksi ryhmitetty rajan pintaan, 1939 anastettujen alueiden etureunaan, jonne ei ollut ehditty järjestää linnnoituksia eikä kuljetusyhteyksiä. Vanhaa rajaa noudattelevat asemat oli jo hylätty ja osittain purettu, joten niistä ei ollut apua Wehrmachtin pysäyttämiseen taempanakaan.

Mutta teollisuutta evakuoitiin maahantunkeutujen jalois-

ta, ei paniikin vallassa vaan aikaisemmin laadittujen suunnitelmien mukaan, niin että jo toisena sotavuonna neuvostoteollisuuden tuotanto ylitti Saksan saavutukset sekä määrältään että usein myös laadultaan – T-34 oli parempi kuin Pz-III, ja Jak-3 veti vertoja Messerschmitt Bf 109:lle. Stalinin mukaan uudenaikaista sotaa ei voitettu sotataidolla vaan ylivomalla. Mutta kaikkea pätevää päällystöäkään ei ollut likvidoitu, esimerkiksi Žukov; Rokassovski haettiin keskitysleiristä takaisin palvelukseen; ja moni muu nousi osoittamalla kykynsä taistelujen tulesa. Länsivaltojen apu oli korvaamaton. Sadoillatuhansilla lendlease-Studebakereilla puna-armeija pääsi liikkeelle viemään huollon ja jalkaväen panssarien vauhdissa iskemään syväle Wehrmachtin linjojen läpi.

Samuelsonin esityksen pääpaino on maailmansotien välisellä kaudella, josta hän esittelee myös keskeiset henkilöt. Lopuksi tekijä vielä viittaa siihen, että Neuvostoliitto ei sitten lopulta luhistunut siihen, että varustelukilpailussa rakennettiin panssareita ja ohjuksia liian paljon, ei ainakaan ensisijaisesti. Suurempi taakka oli se, että teollisuuteen edelleen rakennettiin tuotantokykyä imperialistien yliarvioitua voimaa vastaan käytävään näännytyssotaan. Läntiset asiantuntijat laskeskelivat Neuvostoliiton sotilasmenojen suuruutta, sekä ilmoitettuja että siviilimenoiksi naamoitettuja, mutta eivät arvanneet että koko teollisuus oli mitoitettu totaalisista sotaa varten. Moiseen ei maan ja kansan voima riittänyt, vaikka rakettitehtaissa valmistettiin

varakapasiteetilla jääkaappeja.

Kaikkea ei lyhyessä esitte-lyssä ole mahdollista selostaa, mutta Samuelsonin kirja voi hyvällä omallatunnolla suositella luettavaksi. Tosin esityksessä on jonkin verran häiritsevää toistoa, joka paikoitellen hämää lukijaa. Vastapainoksi tekijä sanoo sanottavansa juoheasti soljuvalla ruotsinkielellä, konstailematta teorioilla tai ammattislangilla, niin että tätä kirjaa lukee mielikseen.

Virheitä ei varsinaisesti hulluttanut etsiä, mutta yksi lupainen sattui silmään: kuvatekstissä s. 66 on kuvassa näkyvän panssarijunan nimeksi sanottu Julin Kalita. Mutta jos tarkkaan katsoo vanhalla kirjaintyyllillä tykkivaunun laitaa tekstattua nimeä, näkee että etunimi on IOÐHH eli Ioann, tutummin siis Iivana Kalita.

Pertti Luntinen

1917-1923. Suomen Historiallinen Seura. Bibliotheca historica 30. Helsinki 1998. 221 s.

Ryssänviha työväliseenä

Outi Karemaa: Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917–1923. Suomen Historiallinen Seura. Bibliotheca historica 30. Helsinki 1998. 221 s.

■ *Outi Karemaan* väitöskirja kohdistuu keskeiseen Suomen uudemman historian murrokseen: itsenäistymiseen ja sitä välittömästi seuranneeseen valtion muodostamisen ja kansakunnan uudelleenmääritte-

lyn prosessiin. Tässä uudelleenmäärittelyssä kysymys venäläisyydestä oli keskeinen. Karemaa tarkastelee sitä, miten venäläisvihaa muokattiin suomalaisessa julkisuudessa vuosina 1917–23, minkälaisiin yhteiskunnallisiin ja poliittisiin jännitteisiin ja tavoitteisiin tämä muokausprosessi sitoutui, sekä miten ja ennen kaikkea miksi suomalaisessa julkisuudessa ilmennyt venäläisviha muuttui, levisi ja voimistui voimakkaasti tuona aikana.

Peruskäsitteet, joihin Karemaan tarkastelu sitoutuu ovat rasismi ja toiseus. Rasismin käsitettä hän käyttää paljolti siinä merkityksessä, missä sitä käytetään yleisessä kansalaiskeskustelussa. Sen mukaisesti rasismi määritellään ”rodun” perusteella tapahtuvaksi syrjinnäksi, sorroksi tai kiihkoiluksi. Rasismi voidaan määritellä myös opiksi, politiikaksi tai asenteeksi, jotka rakentuvat näkemykselle rotujen erilaisuudesta. Rasismiksi tässä mielessä Karemaa lukee myös voimakkaasti negatiivisen suhtautumisen pakolaisiin tai ylipäättään niihin, jotka voidaan katsoa kansallisesti vieraisiksi.

Myös Toiseuden käsitteen Karemaa sitoo rasismiin. Hänen mukaansa eurooppalaisen rasismin historiassa keskeistä on ollut ajatus Toisesta vastakohtana Itselle. On ollut tärkeä luoda vastapooli, jonka hyllyys ja epänormaalius määrittelee oman tervejärkisyyden ja normaaliuden. Kysymys on siis identiteetin rakentamisesta vetämällä raja Itsen ja Toisen välille ja konstruoimalla Toiseen sitoutunut Paha.

Karemaan tutkimusteema oli ilmestyessään ja on yhä

monella tavoin ajankohtainen. Sen ilmestyessä vuonna 1998 vietettiin Suomen itsenäistymisen 80-vuotisjuhlavuotta. Samoin oli kulunut 80-vuotta kevään 1918 tapahtumista. Keskustelu noiden vuosien ja tapahtumien merkityksestä Suomelle on viime aikoina kiihtynyt ja saanut myös tutkimuksellista latausta; Karemaan työ tuo oman lisänsä esimerkiksi juuri kevään 1918 tapahtumien arviointiin. Samaan joukkoon on sittemmin liittynyt laaja sotaturmat-projekti.

Karemaan työllä on myös vielä ajankohtaisempi juonne. Se rasismin, vihan ja ennakkoluulojen maailma, jota hän tarkastelee, on myös tänään suomalaista arkipäivää. Pakolaiskysymys – Karjalan evakot pois lukien – on aktualisoitunut meillä ensimmäisen kerran sitten Venäjän vallankumouksen ja itsenäisyyden alkuvuosien. Voimme olettaa, että Karemaan työ antaa lähtökohtia myös nykyisen pakolaiskeskustelun kohtaamiseen ja arviointiin.

Tulkinnallisesti Karemaan työ liittyy traditioon, jonka käynnisti Matti Klingen Ryssänviha-artikkeli Vihan veljistä valtiososialismiin -kirjassa vuonna 1972. Samaa linjaa ovat sittemmin jatkaneet erityisesti Heikki Luostarinen ja allekirjoittanut. Tässä tulkintalinjassa suomalaisten korostetun kielteinen asenne venäläisiin ja vihakin venäläisiä kohtaan sekä venäläisten asema suomalaisessa julkisuudessa nähdään erityisesti itsenäisyyden aikaa koskevana ilmiönä. Perusväittäämä on, että toisin kuin aikaisemmassa tutkimuksessa katsottiin, Suomessa ei ole val-

linnut mitään ikaikaista, kattavaa venäläisvihaa, vaan se on syntynyt ja synnytetty itenäisyyden alkuvuosien ja vuosikymmenten yhteiskunnallisessa, aatteellisessa ja poliittisessa prosessissa.

Tieteellisesti Karemaa sijoittaa tutkimuksensa väljästi mentaliteettihistorian, yleisen ja julkisen mielipiteen tutkimuksen sekä aatehistorian piiriin. Tutkimuksensa pääkysymykseksi hän asettaa sen selvittämisen, miten ja ennen kaikkea miksi suomalaisessa julkisuudessa ilmennyt venäläisviha muuttui, voimistui ja levisi juuri vuosina 1910-luvun lopussa ja 20-luvun alussa. Mitä syitä ja keitä vihan taustalla oli? Keiden etuja venäläisviha palveli, miksi sitä lietsottiin, miksi se levisi niin voimakkaasti ja miksi sille oli tilausta?

Karemaan tutkimuksen ongelmanasettelu ja käsittely ovat perustellussa suhteessa toisiinsa. Hän osoittaa vakuuttavasti, että venäläisviha oli useille suomalaisessa yhteiskunnassa vaikuttaneille ryhmille tärkeä väline ulko- ja sisäpoliittisten sekä kansallisten tavoitteiden ajamisessa. Kevään 1918 aikana ryssävihan takana näyttää pääasiassa olleen valkoisten halu tehdä venäläisistä sodan ja samalla kaiken muunkin pahan syntypukki ja siten motivoida suomalaisia sodan ja valkoisten aatteiden taakse.

Vuosi 1919 näyttää muodostaneen eräänlaisen välivaiheen venäläisvihan kehityksessä. Silloin erityisesti ns. keskustapolitiikan ja vanhojen myöntyväisyysmiesten piiristä pyrittiin asettumaan kansallisuusvihan rakentamista vastaan. Sen sijaan oikeistoradikaalit, erityi-

sesti aktivistit, ja maalaisliitto toimivat aktiivisesti venäläisvihan rakentamisessa. Karemaa osoittaa pätevästi ja aikaisemman tutkimuksen kuvaa selvästi uudistaen, että maalaisliitolle venäläisviha oli erittäin käyttökelpoinen työväline, jota myös aktiivisesti käytettiin. Rasistisen vihan käyttökelpoisuutta maalaisliittolaisessa julkisuudessa lisäsi Karemaan mukaan erityisesti se, että maalaisliitto ei voinut samalla tavoin kuin muut porvaripuolueet kohdistaa hyökkäystään suoraan työväestöön, koska se oletti erityisesti pienviljelijöiden ja maaseututyöväestön kuuluvan puolueen potentiaaliseen kannattajakuntaan. Liian jyrkkä työväestön tuomitseminen olisi mahdollisesti ajanut nämä äänestäjät sosiaalidemokraattien taakse.

Aktivistien valmiutta käyttää rasistisen vihan korttia yleisen mielipiteen muokkaamisessa lisäsi Karemaan mukaan valmiin aatepohjan ohella katkeruus siitä, että he kokivat vapaussodan jälkeen joutuneensa poliittisen elämän sivuraitteelle. Samoin he kokivat aateidensa haalenneen ja niihin etsittiin venäläisvihan avulla uutta paloa ja voimaa.

Myös punaisella puolella venäläisviha lisääntyi Karemaan mukaan selvästi 20-luvulle tultaessa. Heillekin kansan kokoaminen venäläisvastaisuuden aatteen alle oli edullista, kun he sisällissodan jälkeen halusivat tulla yleisesti hyväksytyiksi yhteiskunnassa.

Tämä venäläisvihan yleiskuva ja vihan rakentamisen prosessi lukuisine lisäpiirteineen ja yksityiskohtineen saa Karemaan kirjassa hyvän muotoi-

lun. Itsenäisen Suomen alkuvuosien aikana organisoitu venäläisvihan rakentamisen prosessi ei tämän tutkimuksen jälkeen ole epäselvä tai kyseenalainen, vaikka Karemaa enemmänkin tarkentaa kuin muuttaa aikaisempaa tulkintaa.

Kokonaistulkinnan ohella Karemaan tutkimus sisältää useita suppeampia kokonaisuuksia, jotka valaisevat tuon ajan keskeisiä yhteiskunnallisen taistelun prosesseja. Tarpeen on mainita esimerkiksi erinomainen analyysi ns. tsaarinupseereita vastaan käydyistä kamppailusta.

Tämän hyvän ja osin erinomaisenkin empiirisen yleiskuvan esittämisen ohella Karemaan työhön liittyy myös merkittäviä ongelmia. Työn otsikkoon liittyvät ongelmat koskevat aloittamisvuoden 1917 perustelua; edeltävää kautta koskevaa aikaisempaan tutkimukseen perustuvaa tulkintaa olisi tullut pyrkiä tarkentamaan ja vahvistamaan tai horjuttamaan omalla empiirisellä työllä. Näin siksi, että edeltävä jakso luo Karemaan tutkimuksen tulkinnallisen pohjan. Nyt Karemaa ottaa aikaisemman tutkimuksen pääosin annettuna ja jättää käyttämättä mahdollisuuden pohtia vuotta 1917 edeltänyttä venäläisvihan muokkaamisen prosessia. Sehän on paikannettavissa esimerkiksi helmikuun manifestin ja suuren adressin aikaan, moniin sorto- ja yhdenmukaistamiskausien vaiheisiin ja jääkäriiliikkeen. Vaikka niihin on aikaisemmassa tutkimuksessa viitattukin, Karemaan tutkimuksen kannalta ne muodostavat toisella tavoin keskeisen taustatekijän.

Myös otsikossa käytetty venäläisviha-käsite on ongelmallinen, koska se ei tee erottelua ihmisten tuntemaan ja julkisuudessa artikuloitun vihan välillä. Nyt työn otsikko ja käsitteily eivät tarkasti ottaen vastaa toisiaan. Otsikon venäläisviha viittaa laajempaan alueeseen kuin kysymyksenasettelussa rajattu ”julkisuudessa ilmennyt venäläisviha”. Tämä käsitteellinen epäselvyys näkyy myös tulkinnoissa siten, että pääosin käsitellään eksplisiittisesti julkista vihaa, mutta välillä puhutaan venäläisvihasta, ”joka ei vielä ollut saavuttanut koko väestöä eikä sillä ollut yksimielistä ilmenemismuotoa” tai: ”Suojeluskuntalaisten kuva venäläisistä oli siis kaikin puolin selkeästi rasistinen.” Nämä tulkinnat kantavat mukanaan yleisyyden astetta, joka ei ole kysymyksenasettelun mukainen ja johon Karemaan empirinen työ ei myöskään ulotu.

Tutkimuksen keskeisimmät ongelmat liittyvät kuitenkin johdannon luonteeseen sekä johdannossa esitettyjen lähtökohtien ja itse käsittelyn suhteeseen. Johdannon metodologinen osa sinällään ei ole erityisen onnistunut. Siihen on koottu hyvin erilaisiin metodologiisiin sitoumuksiin perustuvia tieteellisiä ajattelutapoja, joiden suhdetta toisiinsa ei pohdita. Lisäksi metodologinen tarkastelu perustuu suurelta osin vanhaan tai ainakin kokolailla sekundaariin kirjallisuuteen. Siten esimerkiksi mentaliteettien historia, yleisen tai julkisen mielipiteen tutkimus ja aatehistoria saavat nykypäivän näkökulmasta riittämättömän ja vinonkin luonnehdinnan.

Mentaliteetti-käsite ei myöskään toimi riittävästi analyysikäsitteenä. Karemaa ei esimerkiksi pohdi sitä, onko venäläisstereotyyppien pitkä kesto mentaliteettinen rakenne vai Venäjään liittyvän julkisuuden tai stereotyyppien rakenne. Myöskään käsittelyyn ei nouse se, miten ja millä mekanismeilla vanha, jostain 1500-luvulta peräisin oleva eurooppalainen stereotypia-aineisto ja sen käyttö 1920-luvun Suomessa kytkeytyvät toisiinsa. Hän ei siis pohdi sitä, onko 1920-luvun alussa jollain tavoin läsnä 1500-luku vai vain eri tavoin elämäänsä elänyt ja julkisuudessa vähitellen erilaisia muotoja saanut kuvasto. Kun Karemaa nostaa annalistien teksteihin palautuvan pitkän keston teorian esiin, hänen olisi myös pitänyt pohtia, mitä se työn tulkintarakenteen kannalta merkitsee.

Karemaan johdannon aate-, asenne- ja mielipidehistoriaan liittyvä osa perustuu pelkästään 1960-luvulta peräisin olevalle kirjallisuudelle. Kuitenkin juuri tällä alueella tieteellisten keskustelujen ja teorianmuodostuksen luonne on tuon jälkeen muuttunut ratkaisevasti. Esimerkiksi koko diskurssi-käsite ja diskurssianalyysi on tullut mukaan vasta myöhemmin. Nyt esitetyssä muodossa johdanto on tältä osin pahemman kerran vanhentunut.

Perusteltua olisi siis ollut, että Karemaan työn metodologiset lähtökodot olisivat muodostaneet johdonmukaiseman ja ehjemmän kokonaisuuden. Toisaalta tämän ongelman merkitystä tutkimuksessa esitetyn tulkinnan kannalta vähentää se, että näitä teoret-

tisia lähtökohtia ei käsittelyssä juuri lainkaan hyödynnetä.

Toisin on työn peruskäsitteiden rasismi ja Toiseus kohdalla. Nämä molemmat käsitteet näyttävät tuottavan työhön valmiita tulkintoja, joita ikään kuin kuvitetaan empirisellä aineistolla. Tutkimuksen alussa tarkastelun perustaksi otettu rasismimääritelmä on analyttiseksi käsitteeksi liian laaja ja erottelukyvytön. Rasismi ilmenee Karemaan mukaan ”yleisesti mm. rotuennakkoiluolina, joilla tarkoitetaan voimakasta negatiivista suhtautumista vieraisiin ihmisiin”. Tällä tavoin määriteltynä käsite tuottaa rasismiksi luokiteltavaa venäläisvihaa kaikkien niiden tekstien tulkintaan, joissa venäläisiin suhtaudutaan kielteisesti tai torjuvasti. Kaikki tällainen ei kuitenkaan ole rasismia. Vaikka historiantutkimus käyttääkin näennäisesti yleiskieltä, sen käsitteiltä ja ilmaisuilta edellytetään oleellisesti suurempaa täsmällisyyttä, tarkkuutta ja analyttisyyttä kuin samalta näyttävältä yleiskielen ilmaisuilta. Karemaan käyttämä rasismimääritelmä ei tässä muodossaan oikein täytä tieteellisen käsitteen edellytyksiä.

Toiseus puolestaan toimii nykyajassa muotoiltuna teoreettisena käsitteenä, joka mustan käden tavoin antaa valmiin tulkinnan empirisen aineiston tosiasioille. Näyttää myös siltä, että ainakin joskus Karemaa tulkitsee Toiseuden kautta sellaisiakin asioita, joissa kysymys voi olla ensisijaisesti jostain muusta. Siten esimerkiksi sivulla 190 käsitellään vasemmiston piirissä esiintyvää Toiseuden pelkoa, mutta yhtä

hyvin kysymys voi olla lähes yksinomaan venäläisten pakolaisten muodostamasta uhkasta työ- ja elinolosuhteille. Voi olla, että kysymys on myös Toiseudesta, mutta analyysi ei oikein riitä erottelun tekemiseen.

Toiseuden kohdalla olisi voinut toimia esimerkiksi niin, että käsite olisi kyllä tuotu esiin työn johdannossa, mutta sitten siihen olisi palattu vasta loppuluvussa, jossa se olisi toiminut kokoavan tarkastelun lähtökohdana. Tällöin Toiseus olisi toiminut pikemminkin kysymyskäsitteenä kuin tulkin-takäsitteenä. Silloin olisi välttytty siltä päälle liimatun tulkin-nan ja tautologian vaikutelmalta, joka Toiseuden – ja myös rasismien – käsitteeseen työssä nyt jossain määrin liittyy.

Arvioni Outi Karemaan väitöskirjasta on siis vahvasti dualistinen. Tutkimus on empiirisen analyysin osalta onnistunut ja osittain erittäin onnistunut, mutta sen teoreettiseen lataukseen sisältyy merkittäviä ongelmia. Tarkemmalla teoreettisella työskentelyllä näiden ongelmien merkitystä olisi voinut vähentää.

Kari Immonen

Palava usko urheiluun

Harri Salimäki: Isänmaan ja urheilu-uskon mies. Lauri Pihkala modernin urheiluaatteen esitaistelijana. SKS. Bibliotheca Historica 62. Helsinki 2000. 426 s.

■ Modernin urheilun läpimurto 1800-luvun lopulla ja seuraavan vuosisadan alussa oli muutama vuosikymmen sitten tärkeä temaattinen kokonaisuus urheiluhistoriallisen tutkimuksen todelliselle läpimurrolle Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Tämä toteamus olisi uskoakseni helposti osoitettavissa tutkimalla, mitä urheiluhistorian alalla on näinä vuosikymmeninä kirjoitettu. Toteamus pätee hyvin myös Suomen tutkimusperinteeseen, mainittakoon vain Leena Laineen, Henrik Meinanderin ja Seppo Hentilän tutkimukset. Sisällöllisesti tutkimus on painottunut vahvasti toisaalta instituutioihin, erityisesti urheilujärjestöihin ja toisaalta urheilumuotoihin, jos kohta esimerkiksi Meinanderin väitöskirjassa tutkitaan uudenlaisen miehuuden ihanteen läpimurtoa ja Laine on tutkinut naiseuden roolia urheilussa. Urheilun roolia itsenäisessä Suomessa on ehditty jo tutkia verraten runsaasti.

Myös *Harri Salimäen* tutkimuksessa on kysymys modernin urheilun läpimurrosta. Mutta otsikko kertoo samalla myös sen, missä suhteissa tutkimus poikkeaa aiemman tutkimuksen valtavuosta. Ensin-

näkin siinä on tutkimuskohteena yksittäinen henkilö, Lauri Tahko Pihkala. Tahkosta on olemassa kaksikin elämäkerrtaa, Kauko Kareen ”Lauri Pihkala – legenda jo eläessään” v:lta 1975 ja Raimo Seppälän ”Tahko” vuodelta 1982. Salimäki ei ole lähtenyt kirjoittamaan kolmatta elämäkerrtaa, vaikka tutkimuksen näkökulmasta sekin olisi ollut ihan perusteltua. Sensijaan hän pureutuu Lauri Pihkalan elämäntähtäyksen syövereihin pyrki-myksenään osoittaa, mikä rooli urheilulla siinä oli. Vaikka tätäkin teemaa on aiemmassa tutkimuksessa sivuttu, Salimäki on ilman muuta pystynyt – tarvitsematta edes käyttää kaarteissa kyynärpäitä – rai-vaamaan tutkimukselleen vapaan tilan. Salimäen tutkimus on kysymyksenasettelultaan suomalaisessa urheiluhistoriallisessa tutkimuksessa uudenlainen, mielenkiintoinen ja merkittävä.

Tutkielman rakenne herättää muutamia kysymyksiä. Pääluke ”Maanpuolustusta, urheilua, ideoita ja filosofiaa miehuudesta hautaan 1918-1981” perustuu aika pitkälle aiempaan tutkimukseen ja tuo muutenkin hyvin vähän uutta. Kun tekijä lisäksi korostaa tutkimustehtävässään, että hänen tavoitteenaan ei ole elämäkerran kirjoittaminen, niin laaja pääluke jää hieman irralliseksi. Kiinteämpi kokonaisuus olisi saatu jättämällä se joko kokonaan pois tai muotoilemalla sen otsikko niin, että luvussa olisi tarkasteltu Tahkon jo 1910-luvulla muotoutuneen urheilu-uskon pysyvyyttä.

Tehtävänsä märtellessään Salimäki kirjoittaa (s. 19), että

”yksi keskeinen näkökulma on Tahkon uskonnollisuuden selvittäminen ja sen rooli hänen mentaliteetissaan”. *Pyhä ja mentaliteetti* ovat työn avainkäsitteitä. Ensin mainittu, jonka muotoilussa Salimäki on käyttänyt hyväkseen uskontotieteilijä Veikko Antosen tutkimuksia, toimii tutkimuksessa erinomaisesti. Huomattavasti ongelmallisempi siinä on mentaliteetin käsite. Tekijä määrittelee sen kyllä – Pertti Haapalan määrittelyyn tukeutuen – hyvin, mutta käytännössä käsite jää hänellä tavallaan koristeeksi, josta ei ole erityisemmin hyötyä – jos kohta ei isompaa haittaakaan. Tutkimus olisi vallan hyvin tullut toimeen ilman sitäkin.

Salimäen tutkimus on empiiriseltä perustaltaan vankka. Tahkon kirjeenvaihto on ollut todella tärkeä lähde, ja tekijä käyttää sitä taitavasti. Sama koskee alkuperäislähteenä käytettyä Tahkon omia kirjoituksia. Olisi kuitenkin ollut paikallaan pohtia lähdeperustan luonnetta hieman tarkemmin. Ottaen huomioon Tahkon uran ei näet ole ilman muuta suljettava pois mahdollisuutta, että hänen kirjallinen jäämistönsä olisi säilynyt ainoastaan valikoituna. Tekijä käyttää taitavasti myös Tahkon omistamiinsa kirjoihin tekemiä reuna-merkintöjä, alleviivauksia jne. Viitatus tutkimuskirjallisuuden luettelo on kunnioitettavan pitkä. Ainut puute siinä mielestäni koskee antiikin olympialaisten luonnetta käsittelevää modernia tutkimusta. Kuten tekijä osoittaa, niitä koskeva ihanteellinen kuva oli Tahkon urheilu-uskon kulmakiviä. Tahkon käsitysten luonteen

kannalta olisi ollut syytä todeta, että viimeaikainen tutkimus on osoittanut antiikin(kin) olympialaiset varsin raadollisiksi.

Pääluku, jossa Salimäki tutkii Tahkon katsomusten muotoutumisen varhaisvaihetta kotona Pihtiputaan pappilassa ja koulussa Jyväskylässä, on kyllä hyvin kirjoitettu, mutta jää anniltaan silti hieman vaisuksi. Osin tämä varmaan johtuu lähteiden niukkuudesta. Jää oikeastaan hämärän peittoon, mistä esimerkiksi Tahkon venäläisvastaisuus loppujen lopuksi kumpusi. Poikasen käyttämä ryssä-sana ei oikein riitä perusteluksi. Myöhemmin tekijä kirjoittaa, että ”Sortovuosien alkaminen merkitsi ryssiä ’vihaamaan’ opetetulle Laurille tietä perustuslaillisuutta kohti” (s. 45-46) ja ”venäläisvihan, jonka Tahko oli imenyt itseensä jo äidinmaidossa...” (s. 380) Samoin jää hieman askarruttamaan, että pojan lähtöä koulutielle kotoa pois 10-vuotiaana arvioidaan miltei yksinomaan positiiviseksi seikaksi hänen henkisen kehityksensä näkökulmasta.

Tutkielman parasta antia on vankasti perusteltu esitys Tahkon urheilu-uskon sosiaalidarwinistisesta viitekehystä. Tässä yhteydessä puhutaan mm. lamarckilaisesta sosiaalidarwinismista. Olisi ollut syytä tuoda esiin perinnöllisyystutkimuksen etenemisen vaiheet, sillä vasta 1900-luvun alkupuolellahan geenien merkitys alkaa selkiintyä. Ennen sitä kehitysoptimisille oli runsaammin tila. Salimäki toteaa, että myös Ruotsin urheiluliikkeen johdolla oli sosiaalidarwinistinen arvopohja. Hieman

oudosti hän on sijoittanut sitä koskevan luvun aivan kirjan loppuvaiheeseen.

Tahkon urheilu-uskon pysyvyyttä sivuaa mielenkiintoinen kysymys Tahkon ja Urho Kekkosen välirikon taustasta. Tekijä osoittaa mielestäni vakuuttavasti, että katkos ajoittuu vasta toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan, että miehet olivat hyviä ystäviä vielä 1930-luvun lopulla. Välikikko konkretisoitui Kekkosen vähintäänkin puolivallattomaan käyttäytymiseen eräässä julkisessa tilaisuudessa. Kieltämättä tällä seikalla oli Tahkon kannalta merkitystä. Tekijä viittaa myös toiseen tekijään (yhteiskunta) poliittiseen vastakohtaisuuteen. Tässä näkyy selkeästi hänen kysymyksenasettelulle asettamansa rajat, kun Tahkon yhteiskuntapoliittisia katsomuksia ja toimia tutkitaan aika vähän. Tottahan näet myös Tahkolla oli yhteiskuntapoliittinen ohjelma, joka oli toinen kuin Kekkosen ja josta hän piti tiukasti kiinni. Kolmas tekijä, joka osaltaan selittää Tahkon jyrkkyyttä ja pureutumista entistä tiukemmin urheilu-uskoon sotien jälkeen, on varmaan se, että hänet sysättiin syrjään aktiivisen vaikuttajan roolistaan. Silloin kun hän oli vielä vastuu-paikalla, oli pakko tehdä kompromisseja. Sotien jälkeen viime mainittuja ei enää tarvittu.

Laajaan tutkielmaan on jäänyt lukuisia virheitä ja lipsahduksia, mutta ne eivät silti vaikuta kokonaiskuvan muodostamiseen. Salimäki kirjoittaa asiallista asiaproosaa eikä ole horjautanut käyttämään urheiluslangia.

Antero Heikkinen

Uusia lähteitä ja moralisointia Kekkosesta

Hannu Rautkallio: Agenda Suomi, Kekkonen-Sdp-NKP 1956–66. WSOY 1999. 446 s.

Pekka Hyvärinen: Suomen mies. Urho Kekkonen elämä. WSOY 2000. 377 s. Lähdeviitteet ja lähdeluettelot sekä muutamia dokumentteja verkko-osoitteessa www.wsoy.fi/suomenmies.

■ Suomen poliittisen lähihistorian moraalinen sävytys tulee Neuvostoliiton näkökantojen huomioon ottamisesta ulko- ja sisäpolitiikassa. Paheksunnan tai ihailun vire määräytyy sen mukaan, kuinka pitkälle kirjoittaja tai joku hänen arvostamansa henkilö oli valmis kuuntelemaan Neuvostoliiton etuja ja toiveita. Presidentti Urho Kekkonen ja hänen ihailijoidensa mielestä sopivaisuuden ja isänmaallisuuden raja oli Kekkonen toimissa. Juhani Suomelle Kekkonen oli tässä suhteessa lähes erehtymätön, häntä paremmin paperein selviää vain Keijo Korhonen.

Joillekin toisille sopivaisuuden raja kulkee Paasikiven myöntyvyydessä, toisille taas Mannerheimin pidättyvyydessä. Kekkosta pidemmälle Moskovan tiellä mennyttä Ahti Karjalaista pidetään jo yleisesti Suomelle vaarallisena, mutta Kekkosta varovaisempaa Mauno Koivistoa taas arvostellaan

vieläkin ns. realiteettien ymmärtämättömyydestä. Luultavasti Karjalainen oli huomattavasti Kekkosta pidättyvämpi, kun taas Koivisto harrasti idänsuhteita paljon luultua enemmän, mutta kumpikin leimattiin Kekkonen kilpailijoina epäkelvoiksi.

Tämän kirjoittajan mielestä Kekkonen sopeutui Neuvostoliiton ylivaltaan ja sosialismin etenemiseen Euroopassa, ja koetti sen puitteissa maksimoida Suomen liikkumatilan. Tragedia syntyy siitä, että itänaapurin imperiumi ja yhteiskuntajärjestelmä kaatuivat, minkä vuoksi sopeutujien toimia mitataan lopputuloksen näkökulmasta, aivan kuten vastarintaliikkeitä ja kollaboraattoreita miehitettyjen maiden historiasa. Nyt näyttää väistämättä siltä, että Kekkonen meni liian pitkälle, kun kerran neuvostojärjestelmä oli jo henkitoreissaan. Mutta samaan hengenveetoon on syytä muistaa, että Kekkonen lopulta väistyessä 1981 Suomen talousjärjestelmä ja kauppasuhteet länteen olivat kunnossa: Suomesta ei tullut hänen kaudellaan kansandemokratiaa, vaan pian Euroopan unionin täysjäsen.

Moralisointi on historian kirjoittamisen ja lukemisen mauste, mutta lähdekritiikki on sen tieteellisyyden mitta. Juhani Suomi erehtyi Kekkos-biografiansa viimeisen osan Umpeutuvan ladun julkistamistilaisuudessa väittämään, että ”tiedeyhteisö on sulkenut Hannu Rautkallion ulkopuolelleen” ja ihmetteli, miten hänen arvostamansa lehtimies, Suomen Kuvalehden ja MTV3:n entinen vastaava päätoimittaja Pekka Hyvärinen on kirjassaan Suo-

men mies omaksunut Rautkallion tulkintoja.

Tiedeyhteisön lehdessä on syytä selvästi todeta, että Juhani Suomen väite ei pidä paikkaansa ja on siksi Hannu Rautkallion kunniaa loukkaava. Tiedeyhteisö on itse itsensä määrittelevä tiedemiesten joukko, ja se on antanut Rautkalliolle tunnustetun paikan joukossaan: hän on Tampereen yliopiston dosentti eli tiedeyhteisön hyväksymä opettaja, jonka tutkimuksia rahoittaa Suomen Akatemia, tiedeyhteisön keskeinen osa sekkin.

Tiedeyhteisön sisään kuuluu argumentoiva keskustelu tulkinnoista. On syytä kysyä, ovatko Rautkallio ja Suomi noudattaneet lähdekritiikin keskeisiä sääntöjä eli tutkineet lähteittensä aitouden ja sijoittaneet ne syntytaustaansa. Mielestäni vastaus on yksiselitteisen myönteinen. Suomen viimeisin kirja on paremmin dokumentoitu kuin eräät edelliset. Rautkallion tutkijanlaatua taas on alusta lähtien leimannut nimenomaan hämmästyttävä kyky kaivaa esiin ennen tuntemattomia uusia lähteitä. Tämä näkyi jo häntä ennen loppuun kalutulta vaikuttanutta aihepiiriä käsitelleessä väitöskirjassa Kaupantekoa Suomen itsenäisyydellä. Saksan sodanpäämäärät Suomessa 1917–1918 (1977).

Rautkallion Kekkos-kirjat perustuvat ensi sijassa Neuvostoliiton romahduksen jälkeen muutamaksi vuodeksi auneisiin Kommunistisen puolueen arkistoihin Moskovassa, minkä lisäksi hän käyttänyt laajasti myös muiden maiden arkistoja ja haastatellut monia mukana olleita. Hänen leimaa-

misensa ”yhden dokumentin mieheksi” on karkea virhe, sillä hän on tuonut julki enemmän ja monipuolisemmin neuvostoliittolaisia ja muita ulkomaalaisia lähteitä kuin kukaan toinen saman aikakauden tutkija.

Rautkallion Moskovasta esiin kaivamat dokumentit ovat ratkaisevalla tavalla muuttaneet kuvaamme siitä lavedesta ja auliudesta, jolla suomalaiset pitivät yhteyksiä Neuvostoliittoon. Puolue- ja vaalirahoituksen pyytäminen ja saaminen, painostustuen hankkiminen sisä- ja yhteiskuntapolitiittisiin ratkaisuihin sekä poliittisten kilpailijoiden diskriminointi ”neuvostovastaisuuden” leimalla levisivät vuosi vuodelta syvemmälle suomalaiseseen yhteiskuntaan. Rautkallio on tuonut tähän keskusteluun nimenomaan uusien lähteiden avaamaa aineistoa. Suomen sodanjälkeistä ulko- ja sisäpolitiikkaa ei voi vakavasti tutkia ilman Rautkallion kirjojen paljastamaa aineistoa.

Toinen asia ovat Rautkallion lähdelöydöistään tekemät tulkinnat. Uusimman teoksensa perusteisiin mukaan ”Kekkonen ja NKP:n yhteisessä agendassa Suomen sisäpolitiikan hallitseminen oli kaiken yhteistoiminnan pääkohde ... yhteinen agenda tähtäsi sosiaalidemokraattien hajoittamiseen ja sitten heidän integroimiseensa Kekkonen sisäpolitiittiseen vallankäyttöön” eli Kekkonen tukemiseen vuoden 1968 presidentinvaaleissa ilman omaa ehdokasta.

Teos on selvästi ”juonestaan” huolimatta luonteeltaan lähinnä lähdejulkaisu. Se sisältää laajan ja monipuolisen ja

728 lähdeviitteessä dokumentoidun aineiston, jotka Rautkallio pyrkii sitomaan pääväitteensä tueksi. Erityisen syväle hän paneutuu SDP:n oppositioksi perustetun Aarre Simosen johtaman Työväen ja Pienviljelijöiden Sosiaalidemokraattisen Liiton TPSL:n rooliin sekä johtaviin sosiaalidemokraatteihin kuuluneen Väinö Leskisen kuuluisan käännöksen taustojen selvittämiseen. Rautkallion erityisansioihin kuuluu neuvostoliittolaisten keskinäisten ristiriitojen yksityiskohtainen selvittely niin ns. tiedustelu- (KGB) ja puoluelinjan (NKP) kuin ulkoministeriön (MID) edustajienkin erilaisten käsitysten osalta.

Voi tuntua liian yksioikoiselta tulkita kaikki Suomen ja Neuvostoliiton ns. kriisit Kekkonen ja NKP:n yhteisiksi juoniksi, joiden tavoitteena oli Kekkonen presidentintien taasoittaminen ja hänen uudelleenvalintojensa varmistaminen. Rautkallion kirjat ovat hyvää historiaa siinä, että hän panee näkyviin lähteensä ja referoi niitä. Hänen heikkoutensa on argumentaation hyppelehtivyyden ja johtopäätösten hätäisyys. Tasapainoisempi eriselitysvaihtoehtojen punninta antaisi enemmän uskottavuutta. Mutta Rautkallion esittelemistä lähteistä lukija voi päätyä myös muihin johtopäätöksiin. Silmien ummistaminen Neuvostoliiton vaikutukselta Suomen sisäpolitiikkaan ei hänen kirjansa lukemisen jälkeen ole mahdollista.

Kekkonen sijoittaminen laajempiin yhteyksiin olisi myös helpottanut arviointia. Maailmanhistoria tuntee monia johtavia poliitikkoja, jotka ovat

luoneet omasta vallankäytöstään ideologian ja kannattajistaan puolueen. Mainittakoon Ranskan presidentti Charles de Gaulle ja ns. gaullistit tai yhtä tehokas oman valtansa rakentaja sosialistinen presidentti François Mitterand. Omassa vuoden 1973 poikkeuslakia käsitelleessä tutkimuksessani Presidentin valinta (1993) päädyin vertaamaan Kekkonen Ruotsin Kustaa III:een, joka kirjoitti valtiolliset näytelmänsä itse, ohjasi ne ja näytteli lisäksi pääroolin. Ulkovaltojen käyttäminen kotimaisen valtaistelun välineenä on politiikan vanhimpia oppeja.

Karaktääri selittäjänä

Kokeneena lehtimiehenä Pekka Hyvärinen luottaa kirjoittajan kykyynsä pyrkiä sulattamaan Rautkallion tuoman massiivisen aineiston kepeän luettavaan muotoon. Hän luonnehtii teostaan ”karaktäärielämäkerraksi”, mikä tarkoittaa luonteenpiirteillä selittämistä. Hyväriselle Kekkonen oli ”riidankylväjä” ja ”valtias”, jolle valta oli itsetarkoitus ja keinot häikäilemättömiä. Hän antaa paljon tilaa Kekkonen hillittömälle elämäntyyliille, ryypämiselle ja rakkaussuhteille, monen alan machoilulle. Hän kuvailee lavedasti etenkin Kekkonen ja Ann-Marie Snellmanin pitkää suhdetta, ehkä Jörn Donnerin hallussa olevien Kekkonen kirjeiden valossa, dokumentoimatta kohtauksia kuitenkaan riittävän tarkasti.

Hyvärisen kirjaa vaivaa lievä moralismi. Ei hänelle pitäisi olla yllätys, että politiikka on taistelua vallasta, ajan tarjoamalla keinoilla. ”Kirjoittaessani olen hämmästellyt, miten

suunnattoman vallanhimoinen ja muista piittaamaton presidentti Suomea hallitsi neljännesvuosisadan ajan”, hän ilmoittaa. ”Suomalaiset pidettiin pimennossa, jotta he tukisivat Kekkosta ja hänen politiikkaansa. Pelottelu oli aivan vastuutonta.”

Valtaan tarvitaan enemmistö, jonka hankkimiseen käytetään lupauksia ja kiristystä, väkivallan käytöllä uhkaamista ja sen käyttöä, aivan kuten lasten kasvatuksessa. Hyvä aate menee paremmin perille, kun tarjolla on jotakin kättä pidempää. Yksikään poliitikko ei rakasta vaaleja, vaan koettaa varmistaa valtansa helpommin keinoin. Oleellisena erona kenraalien arvovaltaikiistoi-

hin oikeasta strategiasta on se, että ruumiita tulee politiikassa vähemmän.

Kokonaisuutena Hyvärisen teos on ensivaikutelmaa parempi. Se nojaa dekoratiiviselta vaikuttavaan, mutta kuitenkin varsin mielenkiintoiseen lähdeapparaattiin, joka tosin on jätetty kirjasta pois ja sijoitettu verkko-osoitteeseen. Viitteet ja liitedokumentit olisi kannattanut painaa samojen kansien väliin ja täsmäohjata dokumentaatio tekstisivuille vieläkin tarkemmin.

Perusheikkoutena sekä Rautakallion että Hyvärisen kirjoissa on taloudellisen näkökulman ohuus. Kumpikin kuittaa pikaisesti Suomen vallankumouksen tulematta jäämisen

1940-luvun lopulla Neuvostoliitolle tärkeillä sotakorvauksilla. Siellä täällä vilahtavat vuorineuvokset ja heille tärkeät EFTA- ja EEC-sopimukset. Epäilen, että Kekkonen ei ollut vähäinen tekijä talouspolitiikassa. Hänestä ei ole vielä kirjoitettu mitään kokoavaa tutkimusta Suomen Pankin johtajana, tulopoliitikkona, ulkomaankaupan järjestelijänä eikä etenäkään markkinatalousjärjestelmän kehittäjänä. Suomen selviytyminen kylmästä sodasta oli loppujen lopuksi enemmän kiinni taloudesta kuin politiikasta: jos Suomi olisi jäänyt teknologisesti ja elintasoltaan jälkeen Neuvostoliitosta, siirtomaaksi olisi päädytty.

Martti Häikiö

TIEDEMAAILMA

Suomen historian uuden ajan alun tutkijoiden tapaaminen Jyväskylässä

■ Empiria on edelleen kunniasa, mutta teoriakin nostaa päätään Ruotsin ajan tutkimuksessa. Tämä kävi ilmi Jyväskylän yliopistossa 4.–5. helmikuuta 2000 järjestetyssä tutkijatapaamisessa *Suomi Ruotsin valtakunnan yhteydessä uuden ajan alussa (n. 1520–1809)*, jonka tarkoituksena oli sekä kerätä yhteen Suomen historian uuden ajan alun tutkijoita että kartoittaa tutkimustilannetta eri puolilla Suomea. Osanottajia oli kahden päivän aikana yhteensä 48 lähes kaikista Suomen yliopistoista. Osallistujat oli jaettu pienryhmiin, joissa lähinnä jatkotutkintoaan valmistelevat tutkijat pitivät yhteensä 20 suullista ja/tai kirjallista esitelmää. Alustajista seitsemän oli Jyväskylän yliopistosta, kuusi Helsingin yliopistosta, kolme Åbo Akademista sekä Joensuun, Tampereen, Turun ja Uumajan yliopistoista kustakin yksi. Esi-

tyksiä kommentoimassa olivat asiantuntijoina dos. *Petri Karonen* (Jyväskylän yliopisto), dos. *Kimmo Katajala* (Joensuun yliopisto), fil.tri *György Nováky* (Upsalan yliopisto), prof. *Ilkka Nummela* (Jyväskylän yliopisto), prof. *Toivo Nygård* (Jyväskylän yliopisto), dos. *Panu Pulma* (Helsingin yliopisto), dos. *Kustaa H. J. Vilkuna* (Jyväskylän yliopisto) ja prof. *Nils Erik Villstrand* (Åbo Akademi).

Kaikissa ryhmissä keskustelu oli vilkasta, toisinaan jopa kiivasta. Keskustelut olivat tavallisesti korkeatasoisia ja tieteellisesti kiintoisia. Esitelmät puolestaan olivat tasoltaan hie-man vaihtelevia, mikä kuuluu aina tämänkaltaisten tilaisuuksien luonteeseen. Hankkeiden monipuolisuus yllätti ainakin järjestäjät, sillä esitelmien sijoittamisessa sessioihin ja asiantuntijoiden löytämisessä kaikille esityksille oli jonkin verran vaikeuksia.

Tutkimustilanteen kartoittaminen onnistui melko hyvin. Vaikka luokittelu ja kategorisoinnit ovatkin vaikeita ja jopa harhaanjohtavia, niin karkeasti yleistäen voi todeta, että muun muassa mentaliteettien historiaa ja vallan eri muotoja tarkastelevia töitä on vireillä runsaasti. Samoin on laita ta-

loushistoriallisten töiden kanssa. Luetun ja kuullun perusteella vaikuttaa siltä, että teoreettiseen pohdiskeluun tarvittaisiin vielä lisäpanostuksia, vaikka monissa töissä tätäkin puolta painotettiin. Sitä vastoin empiria on Suomessa hallittu jo pitkään, mitä ei ole syytä unohtaa jatkossakaan.

Tutkimusteemojen ajallinen kattavuus ei ehkä tällä hetkellä ole paras mahdollinen. Perinteisiä poliittisen historian periodisointeja hyväksikäyttäen voi todeta, että suurvalta-ajan ja säätyjen ajan historiaa tutkitaan nyt laajalla rintamalla. 1600-luvun tutkimus on ollut voimissaan jo melko pitkään, ja 1700-luvun tutkimuksen ”elpyminen” on ilahduttavaa. Sen sijaan vanhempi Vaasa-kausi (1500-luku) houkuttelee edelleen suhteellisen niukasti tutkijoita. Toivottavasti tilanne muuttuu piakkoin, sillä tämä uuden ajan ensimmäinen ajanjakso on erittäin tärkeä Suomen historiassa.

Tilaisuuden kestäessä ja loppukeskustelussa kävi ilmi, että tällaisilla kokoontumisilla olisi kysyntää myös tulevaisuudessa. Tällöin esille nousivat muun muassa tiukemmin teemoihin rajattujen seminaarien järjestäminen ja entistä voimakkaampi suuntautuminen

yhteistyöhön ruotsalaisten tutkijoiden kanssa. Kummatkin esitykset ovat toteuttamiskelpoisia, varsinkin kun tutkimustilanteesta on nyt saatu yleiskuva. Tilaisuuden järjestämistä rahoittivat Suomen Akatemia ja Svenska Litteratursällskapet i Finland.

Petri Karonen

Jyväskylän Historiallinen Yhdistys 1999

■ Jyväskylän Historiallisen Yhdistyksen johtokuntaan kuuluivat vuonna 1999 fil. maist. *Jari Eilola* (puheenjohtaja), fil. maist. *Olli Matikainen* (sihteeri), fil. maist. *Marita Jokinen* (rahastonhoitaja), dos. *Heikki Roiko-Jokela*, fil. maist. *Piia Vuorela* sekä varajäsenet prof. *Ilkka Nummela* ja prof. *Heikki Rantatupa*. Vuoden lopussa yhdistykseen kuului 147 jäsentä.

Jyväskylän Historiallinen Yhdistys edistää historiallisen tiedon levittämistä kaupunkilaisten keskuuteen. Yhdistys järjestää korkeatasoisia luentovierailuja yhteistyössä yliopiston laitosten kanssa. Se julkaisee yhdessä Kopijyvä Kustannus Oy:n kanssa Jyväskylän Historiallinen Arkisto -julkaisusarjaa. Keväällä 1999 ilmestyi ulkonäöltään ja painoasultaan uudistunut Jyväskylän Historiallinen Arkisto -sarjan neljäs osa "Vanhuus, vaivaiset ja erilaiset".

Jyväskylän Historiallisen Yhdistyksen vuoden 1999 toi-

minta koostui perinteiseen tapaan kahdesta yleisöluentosarjasta. Kevään suppeammassa sarjassa luennoivat rovasti fil. maist. *Tapio Vähäkangas* (yhteistilaisuus Keski-Suomen Su- kututkimusyhdistyksen kanssa), fil. maist. *Tapio Salminen*, fil. lis. *Leena Valkeapää* sekä fil. lis. *Tiina Kinnunen*. Luentosarja keräsi noin 40 kuulijaa kertaa kohden. Syksyn luentosarjassa "Alamaisia ja kansalaisia. — Luentoja vaikuttamisesta ja vaikuttajista" esiintyivät dos. *Kimmo Katajala*, prof. *Toivo Nygård*, fil. maist. *Jukka Nyysönen*, dos. *Irma Sulku-* *nen* sekä prof. *Jukka Kekko-* *nen*.

Pohjois-Karjalan Historiallinen Yhdistys 1999

■ Pohjois-Karjalan historiallinen yhdistyksen hallitukseen ovat vuoden 1999 aikana kuuluneet puheenjohtajana *Osmo Kiiskinen*, varapuheenjohtajana *Jarno Linnolahti*, sihteerinä *Jaana Pohjonen*, taloudenhoitajana *Jukka Partanen* sekä muina jäseninä *Etja Lähteenmäki*, *Päivi Parkkonen* ja *Pasi Tuunainen*. Jäseniä yhdistyksessä oli kaikkiaan 200.

Yhdistys järjesti keväällä 1999 luentosarjan Vanhasta Valamosta. Luennoitsijat ja aiheet olivat seuraavat: 15.4. prof. *Jukka Korpela* Venäjän luostarilaitos keskiajalla, 22.4. prof. *Heikki Kirkinen* Valamon luostarin perustaminen,

29.4.maisteri *Sanna Pekkinen* Valamon luostari matkailu- ja pyhiinvaelluskohteena 1800-luvulla ja 6.5. prof. *Tapio Hämynen* Valamon luostarin kuokistus- ja lamakaudet. Luentosarja liittyi yhdistyksen 10.—12.8 järjestämään Vanhan Valamon retkeen, jolle osallistui 30 henkilöä. Matkalla tutustuttiin Valamon pääluostarin alueeseen sekä Niikkanlahdella oleviin skiiittoihin. Ohjelmaan kuului myös konsertti, jossa esitettiin valamolaisia kirkkolaulua.

Vuoden 1999 aikana ilmestyi yhdistyksen seitsemäs vuosikirja "Kylä kirjaksi", toim. *Jukka Partanen* ja *Pasi Tuunainen*. Kirja omistettiin yhdistyksen kunniajäsenelle professori *Veijo Saloheimolle*.

Yhdistys myönsi apurahan *Taina Huttuselle* korkeatasoisesta pro gradu -tutkielmasta, jonka aiheena olivat pohjois-karjalaiset naiskansanedustajat.

Notes on the contents

This issue of the Historical Journal takes as its main theme history, the teaching of history and historical research. Pertti Haapala's article *Suomen kansan historia* ('History of the Finnish people') examines the various perspectives adopted in interpreting the history of the Finnish people in different periods. In *Kieli, kulttuuri ja arki* ('Language, culture and everyday life'), Matti

Peltonen examines the theoretical debate around history as a form of knowledge during the 1990s. Kari Immonen's contribution presents the teaching in cultural history in the University of Turku's School of History, while Juha Manninen looks at the research into the history of ideas and science in the University of Oulu's Department of History. Finally, Tapio Bergholm recounts his experiences at the 19th World History Congress in Oslo in August 2000.

Another theme of this issue is the history of sport. Marko Lehti's article *Kansojen kilvoittelu kunnian* ('The international struggle for glory') analyses the holy alliance between sport and the idea of nationality. Sport has defined the place of the Finns in the hierarchy of nations, and Lehti examines the emergence in the late 19th and early 20th centuries of this relationship between sport and the idea of nationality. In *Ryssäviba, ur-*

beilu ja suojeluskunnat ('Anti-Russian feeling, sport and the civil guard'), Erkki Vasara examines the ideological background to sport in the Finnish civil guard.

(Translation: Brian Fleming)

Tämän numeron kirjoittajat

■ Sirkka Ahonen, prof., Helsingin yliopisto
 Tapio Bergholm, dos., Helsingin yliopisto
 Martti Favorin, fil. maist., Helsinki
 Pertti Haapala, prof., Tampereen yliopisto
 Antero Heikkinen, prof., Joensuu yliopisto
 Kaarlo Huotari, fil. maist., Laukaa
 Martti Häikiö, dos., Helsingin yliopisto
 Kari Immonen, prof., Turun yliopisto

Osmo Jussila, prof., Helsingin yliopisto
 Pertti Karkama, prof. emeritus, Helsinki
 Petri Karonen, dos., Jyväskylän yliopisto
 Osmo Kivinen, prof., Turun yliopisto
 Juha-Antti Lamberg, fil.tri, Jyväskylän yliopisto
 Marko Lehti, dos., Turun yliopisto
 Pertti Luntinen, dos., Tampere
 Jan Löfström, dos., Helsingin yliopisto
 Juha Manninen, prof., Oulun yliopisto
 Jari Ojala, fil.tri, Jyväskylän yliopisto
 Matti Peltonen, prof., Helsingin yliopisto
 Michael John Petry, professori, Erasmus Universitität, Rotterdam
 Kari Tarkiaianen, arkiistolaitoksen pääjohtaja, Helsinki
 Oiva Turpeinen, fil.tri, Helsinki
 Erkki Vasara, dos., Helsingin yliopisto
 Jyrki Vesikansa, fil.lis., Helsinki
 Heikki Ylikangas, prof., Helsingin yliopisto

Lukijan palvelulipuke

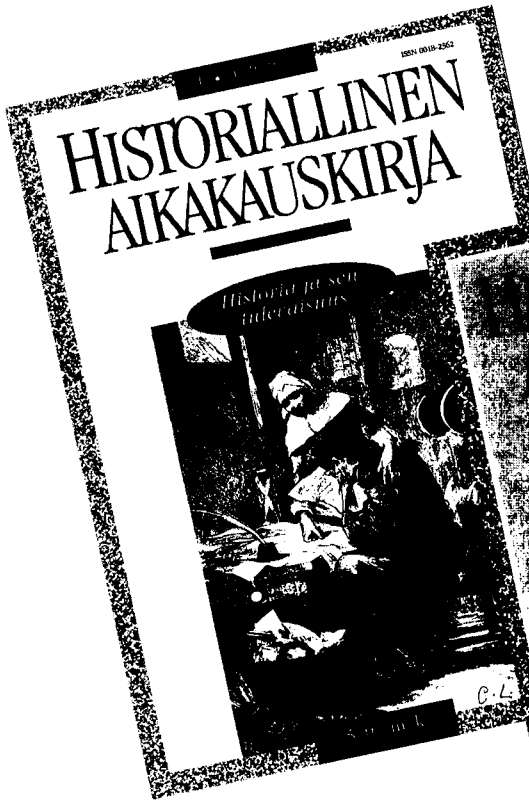
Tällä lipukkeella voi hoitaa Historiallisen Aikakauskirjan tilausasioita. Merkitse rasti ao. kohtaan ja täytä osoitetiedot.

- Tilaan Historiallisen Aikakauskirjan liittymällä Historian Ystävien Liittoon
 Tilausosoitteeni on muuttunut, alla uusi osoite

Nimi .....
 Lähiosoite .....
 Postitoimipaikka .....
 Muita tiedotuksia lehdelle .....

**Lipuke lähetetään kirjekuussa osoitteella:
 Historiallinen Aikakauskirja/Jaakko Pöyhönen
 Heureka
 PL 166
 01301 Vantaa**

Lähettäjä maksaa normaalin postimaksun.

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

V U O D E K S I   2 0 0 1

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

Tilaukset, osoitteenmuutokset ja jakelu- yms. muistutukset on yksinkertaisinta tehdä:

- **postittamalla viereisellä sivulla olevan palvelulipukkeon**
- **soittamalla taloudenhoitaja Jaakko Pöyhöselle puh. 09-8579 218**
- **telefaksilla Pöyhöselle nro 09-8734 142**
- **sähköpostilla jaakko.poyhonen@heureka.fi**

Osoitteenmuutoksen voi tehdä myös lähettämällä postin ilmaisen osoitteenmuutuskortin lehden taloudenhoitajalle Jaakko Pöyhöselle, jonka osoite on palvelulipukkeessa sekä edempänä. (Tieto mm. väestörekisteriin tehdystä osoitteenmuutoksesta ei välity Historialliseen Aikakauskirjaan, vaan asiasta on erikseen ilmoitettava).

Taloudenhoitaja: Jaakko Pöyhönen, Heureka, PL 166, 01301 Vantaa, puh. 09-857 9218, telefax 09-8734 142, sähköposti jaakko.poyhonen@heureka.fi

Toimitussihteeri: *Veikko Kallio*, Meripoiju 3 C 26, 02320 Espoo, puh. 09-813 4985, fax 09-8129 3010, 050-5211 540, veikko.kallio@kuvitus-tekstipalveluveikkokallio.fi. Käsikirjoitukset pyydetään lähettämään kahtena (2) tulostuksena ja disketinä Veikko Kalliolle.

Tilaaminen: Lehtëä on tilattu ensisijaisesti Historian Ystävään Liiton tai Suomen Historiallisen Seuran jäsenetuna. Tilauksen voi tehdä myös kirjakaupan, postin tms. kautta.

Hinnat 2000: Historian Ystävään Liiton jäsenmaksu on 190 mk, korkeakouluopiskelijoilta 150 mk, yhteisöiltä 260 mk. Maksuihin sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Tilaushinta Suomen Historiallisen Seuran jäseniltä on 150 mk. Vuosikertailaus kirjakaupassa yms. 190 mk. Em. tilausmaksut peritään erikseen alkuvuodesta. Irtonumeron hinta 50 mk.

Pankkiyhteys: Leonia nro 800017-75048. Jäljellä olevia lehden vanhoja numeroita on helpoimmin saatavilla Tiedekirjan myymälästä Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki, avoinna ma-pe klo 10–16, puh. 09-635 177. Vanhoja lehden numeroita voi tilata myös muiden kirjakauppojen välityksellä. Vanhojen numeroiden hinnat kappaleelta: 1975 15 mk, 1976–89 20 mk, 1990–91 35 mk, 1992–94 40 mk, vuodesta 1995 45 mk. Hakemisto 1953–80 (numero 3a/1983) 35 mk.

Painatus: Vammalan Kirjapaino Oy. Harjankatu 8, 38200 Vammala.

Historian Ystävään Liitto

Puheenjohtaja: suurlähettiläs *Heikki Talvitie*

Sihteeri: *Ossi Kokkonen*, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 09-228 69351, fax 09-228 69266, varmimmin tavattavissa tiistai-torstai klo 9–12

Rahastonhoitaja: *Torsti Salonen*, Laurinkatu 61, 08100 Lohja, puh. 019-315 915, fax 019-323 821.

Pankkiyhteys: Postipankki nro 800016-1528 293.

Liiton keskeinen tehtävä on tukea Historiallisen Aikakauskirjan julkaisemista. Liitto edistää muutoinkin historian harrastusta ja tutkimista mm. järjestämällä tilaisuuksia ja kursseja sekä tutustumismatkoja. Liitto on myös palkinnut ansiokkaita historiateoksia sekä ylioppilaskirjoitusten reaalikokeen vastaajia.

Jäsenmaksu on 190 mk, opiskelijoilta 150 mk vuodessa. Maksuun sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Jäseneksi ilmoittaudutaan Historiallisen Aikakauskirjan taloudenhoitajan kautta postittamalla viereisellä sivulla olevan palvelulipukkeon tai puhelimitse tai sähköpostitse (numerot yllä). Jäseneksi voi liittyä myös maksamalla jäsenmaksun liiton pankkitilille 800016-1528293; lomakkeeseen on tällöin merkittävä riittävät nimi- ja osoitetiedot sekä maininta jäsenmaksusta.

Liiton julkaisusarjoja ovat Historian Aitta ja Historiallinen Kirjasto, joissa kummassakin on ilmestynyt parikymmentä teosta vuodesta 1929 alkaen. Liiton julkaisuja myy Tiedekirja, osoite ja puh. nro yllä.

Suomen Historiallinen Seura

Esimies: dos. *Aura Korppi-Tommola*

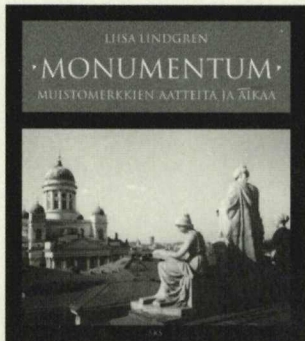
Varaesimies: prof. *Juba Sibvola*

Toiminnanjohtaja: fil.maist. *Ossi Kokkonen*, varmimmin tavattavissa Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 09-228 69351, fax 09-228 69226, varmimmin tiistai-torstai klo 9–12

Seuran vuosijäsenet (jäsenmaksu 100 mk) saavat ilmaiseksi yhden Historiallisen Arkiston numeron vuodessa ja he voivat jäsenalennuseduin, jotka koskevat myös Historian Ystävään Liiton, Historiallisen Yhdistyksen, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Suomen Sotahistoriallisen Seuran, Suomen Sukututkimusseuran, Svenska Litteratursällskapetin, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen, Työväenhistorian ja perinteiden tutkimuksen seuran ja Taidehistorian Seuran jäseniä, ostaa Seuran kaikkia julkaisuja Tiedekirjasta, Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki, ma–pe 10.00–16.30, p. 09/635 177, telefax 09/635 017. Muuten Seuran julkaisuja välittävät Akateeminen kirjakauppa, Suomalainen Kirjakauppa, Yliopistokirjakauppa sekä Kirjavälitys. Seuran jäseneksi voi liittyä kaikki historiasta kiinnostuneet.

SKS
—laatua

Liisa Lindgren

Monumentum

Muistomerkkien aatteita ja aikaa

Runsaasti kuvitettu taidehistoriallis-kulttuurihistoriallinen tutkimus. Mitä kertovat suurmiesten ja -naisten patsaat ajastaan, tekijöistään? Kenestä patsaita on tehty, millaisiin tarkoituksiin? Ovh. 240,—

Renessanssin tie

Toimittaneet Timo Joutsivuo ja Heikki Mikkeli

Ensimmäinen suomenkielinen, muhkea, komeasti kuvitettu tietopaketti renessanssin tieteestä ja sen harhapoluista. Teos ei ole perinteistä "suurmiesten" henkilöhistoriaa, vaan tieteen eri alat on nähty laajempaa kulttuurihistoriallista taustaansa vasten. Ovh. 160,—

Kirjakaupoista ja seuran myymälästä

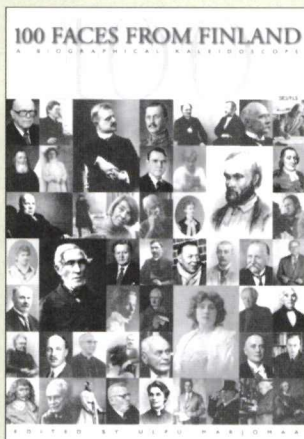
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Hallituskatu 1, PL 259, 00171 Helsinki
Tilaukset (09) 1312 3216, faksi (09) 1312 3218 • sähköposti: kirjamyynnti@fnlit.fi

Suomalainen kylä

kuvattuna ja muisteltuna

Toimittaneet
Anna Kirveennummi
ja Riitta Räsänen

Suomalainen kylä tuo päivänvaloon vuosikymmeniä arkitöissä olleen tutkimusaineiston esitellen sanoin, kuvien ja kartoin 15 kylää tai taloryhmää eri puolilta Suomea: Satakunnasta, Varsinais-Suomesta, Uudeltamaalta, Pohjanmaalta, Keski-Suomesta, Hämeestä, Pohjois-Karjalasta ja Lapista. Ennakkohinta n. 350,—

100 Faces from Finland

A Biographical Kaleidoscope

Toimittanut Ulpu Marjomaa

Suomalainen yhteiskunta pienoiskoossa englanniksi. Henkilökuvia merkittävistä suomalaisista, jotka eri tavoin ovat vaikuttaneet maamme kehittymiseen. Ovh. 245,—

Mika Kallioinen Kauppias, kaupunki, kruunu

Turun porvari yhteisö ja talouden organisaatio varhaiskeskijalta 1570-luvulle

Teoksessa selvitetään Turun porvariston sosiaalista koostumusta, kaupallisia suhteita koti- ja ulkomaille. Laajat liiteluettelot Turun porvareista, heidän kauppasuhteistaan sekä maanomistuksistaan. Ovh. 160,—

Marianne Junila Kotirintaman aseveljeyttä

Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkaiselo Pohjois-Suomessa 1941–1944

Junilan tutkimuksessa selvitetään ensimmäistä kertaa, millaista oli paikallisten asukkaiden ja saksalaisotilaiden kanssakäyminen jatkosodan vuosina. Millaisia suhteita heidän välilleen syntyi, millaisiin ristiriitoihin ja konfliktteihin jouduttiin? Ovh 160,—

Markku Kangaspuro Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta

Nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä 1920–1939

Miten suomalaiset punapakolaiset pyrkivät 20- ja 30-luvuilla rakentamaan Neuvosto-Karjalasta sosialismin mallimaan, josta tulisi Punaisen Suomen alku? Ovh 160,—